

Volt iskolámnak: az orosházi
Táncsics Mihály Gimnáziumnak
küldöm

Táncsics Mihály Békés megyei kapcsolatai

a) Táncsics és Békés megye kapcsolata 1848—49-ben. b) Megyei érdekeltségű cikkek a *Munkások Ujságában*. c) Orosházi képviselői tevékenysége.

A *Munkások Ujsága* egyik pesti levelezőjének 1848. október 20-án keltezett tudósításában a következő kis versike olvasható:

Csak az az üdvösséges út,
Mellyet tör Táncsics és Kossuth,
S ki ezeket nem követi,
Az hazáját sem szereti.

Az élesedő politikai küzdelem ékes bizonyítéka és az új típusú plebejus demokráta hazaszeretet hű kifejezője ez a Kossuth-nóta ritmusára készült dal. Olyan radikális gondolkodású ember írása, aki a forradalom szimbólumát látta a konokul öntörvényű, de sohasem öncélú Táncsicsban és az ékesen szóló nagy jurátus-agitátorban: *Kossuthban*. Tudta, hogy a börtön, amellyel meg akarta bélyegezni a hatalom, nem ártott nekik. Sőt. Növelte tekintélyüket, felerősítette szavuk erkölcsi hitelét és súlyát. Szilárdan bízott bennük és vezetői elhivatottságukban, és mint azonos ideológiát képviselő néppárát-politikusokat, szorosan egymáshoz kapcsolta, nem érezvén még semmi lényeges szemléleti különbséget köztük.

A reformnemzedék vezéregyénisége: *Kossuth* természetesen jóval ismertebb volt, mint Táncsics, aki 1848. március 15-én szinte egycsapásra robbant bele a magyar közéletbe. Nevét ekkor kapta szárnyára a hír, jóllehet újságírói, tanácskönyvszerzői, politikai és szépirodalmi tevékenységét — elsősorban hangjának és eszméinek merész szokatlansága miatt — már jó ideje számon tartották a beavatottak. Országos hírnevét azonban annak a nagyszerű forradalmi tettnek köszönhette, amellyel a *Nyári Pál* és *Klauzál Gábor* vezette lelkes pesti ifjúság és a hozzá csatlakozott munkástömeg „a hazaszeretet tiszta lángjától hevítve”, egyben forradalmi érettségét is igazolva, kiszabadította börtönéből.

Erre mutat *Osgyáni*, valódi nevén *Osváth Imre* kötegyáni református lelkész 1848. május 22-én írt levele is (megjelent a *Munkások Ujsága* 1848. jún. 4-i számában), amelyben többek között ezeket közölte: „Tegnap számosan jelentek meg nálam polgártársaim közül”. Arra kértek, mondjam meg, „honnan származott az a jó lelkű Táncsics uram, ki oly szentül beszél a mi állapotunkról, hogy mi sem tudjuk inkább (értsd: ismerjük jobban) a magunk javát, mint ahogy ő leírja”. Természetes ösztönnel éreztek rá, hogy ő képviseli legmaradéktalanabban érdekeiket, reá számíthatnak a leginkább a politikai küzdőtér harcosai

közül. Nem tudtak sokat persze *Kossuthról* sem, kit szintén közelebbről kívántak ismerni, mert — mint mondták — „ők tettek bennünket szabad polgárok-ká”, s ezt „a gyermekeknek is tudniok kellene”, hogy „idővel áldhassák jószágokért”.

Valójában kevesen hallhattak róla s még kevesebben ismerhették személyesen a szabadságharc előtti Békés megyében. Önéletírásából, az *Életpályámból* sem következtethetünk másra. Egyedül a *Vajda Péter*hez fűződő barátságról tudunk bizonyosan (*Karacs Teréz* jóval később került Békésre). Ő csakugyan barátjának vallhatta a nála 9 évvel idősebb, szintén dunántúli születésű Tánacsicot. A közös jobbágyi eredet, a paraszti élmények áradása, a belülről szemlélt paraszti sors elkötelező ereje, az elnyomott nép igazának lankadatlan kutatása és a felismert természeti törvények, általános emberi szabadságjogok hirdetésének példamutató buzgalma az embertelen feudális erők ellenében számos közös személyiségjegyet formált ki bennük.

Külön tanulmányt érdemelne ez a viszony. A példák hosszú sorával lehetne igazolni a nézetazonosságot, rámutatva közben a megegyező forrásokra és a gyakorlati megoldások terén mutatkozó hasonlóságokra. Mint a szorgos méhek, úgy gyűjtögettek mindketten a hasznos tapasztalatokat, és érlelték a gyökeres változást előkészítő elméleteket, nem hagyva figyelmen kívül egyetlen kecsgetető alkalmat és lehetőséget sem. Nagy osztályöntudattal bíró, hasznos polgárok kívántak lenni. Ismerték és számon tartották a művelt Európa minden jelentős bölcslőjének társadalompolitikai elveit. Nemcsak a francia materialista filozófusok, utópista szocialisták és moralisták elméleteire meg a természettudományok gyors fejlődését elősegítő felvilágosodás eszmevilágára építettek, hanem a klasszikus német filozófia nagy reprezentánsainak és társadalombölcslőinek a műveire, sőt a kor legmodernebb pedagógiai irányzataira is. Ezek alapján tettek hitet a társadalmi egyenlőtlenségek megszüntetését szorgalmazó, „nemzeti és nyelvi egységet teremtő, szigorúan szabadelvű nevelés” mellett.

Nem alaptalan a feltevésünk, hogy *Vajda Péter*nek a szentháromság-tagadók vallása iránti rokonszenvét is Tánacsics alapozta meg és formálta ki, feltehetően már 1836-ban, amikor Erdélyből hazatérve — a fiatal *Teleki Sándor gróf* nevelője volt — *Garay János*nál, *Vajda* sógoránál és barátjánál kapott szállást. Tánacsics ugyanis nagy érdeklődést tanúsított a számára ismeretlen felekezet iránt, s roppant kedvező véleményt alakított ki róla. Önéletrajzában azt szögezte le, hogy „a létező vallások között egyedül az unitárius vallás felel meg leginkább a józanész követelményeinek”. Körülbelül ezt vallotta *Vajda* is, ahogy ezt egy *Socinus*ra hivatkozó *Székács*nak írt levél is igazolja. Barátságukat a budai hegyekben tett közös kirándulások és a *Kunoss Endré*vel együtt szerkesztett rövid életű lap: a *Természet* (melléklapja a *Lombok* volt) is erősítette.

Csak a magyar társadalmi-politikai valóságot és az eszmék forradalmasító erejét értékelték túl. Ezért kerültek minduntalan szembe a cenzúrával és a törvénnyel. Kicsit a jövőben éltek; inkább a „messze jövővel” vetették össze a „jelenkort”, nem izgatta őket túlságosan a múlt. Nem mérték fel aprólékos pontossággal a megszokás és a történelmi hagyomány erejét, a *nemzet érettségi fokát*, annak ellenére, hogy „a végzetszerű sors” belenyugvást sugalló, divatos elméletét sem fogadták el. Újságaikban (*Világ*; 1841, illetve *Munkások Újsága*:

1848) elsőként szólaltatták meg az egyszerű népet. „A kevésbé tanult sokasághoz” szóltak, követelvének sok más között a hűbéri szolgaság teljes eltörlését — a társadalmi átalakulást, a parasztság teljes felszabadítását téve a kor elsőrendű politikai feladatává.

Vajda és Tánacsics baráti kapcsolatainak — sajnos — nem voltak kimondottan Békés megyei vonatkozásai. Ezért bármennyire kínálja is magát a plebejus népi gyökerű eszmei rokonság elemzése, le kell mondanunk róla. Nem tartozik vizsgálódásunk körébe.

Hogy mit jelentett Tánacsics népszerűsége szempontjából március 15-e, azt a júniusi nemzetgyűlési választások érzékeltetik a legjobban. Amikor *Petőfit* saját szülőföldjén buktatta meg a reakció, őt nem kevesebb, mint öt kerület kérte fel követének, köztük a békési és a szarvasi is. Az *Életpályámban* ezeket olvashatjuk erről: „Alig ejtettem meg Siklóson megválasztatásom, Békés város küldöttsége jött, meghívott engem, és azonnal meg is választott. Ugyanez alkalommal fölhívtak Szarvas város polgárai is, de kinyilatkoztattam, miszerint két vagy éppen három területet képviselni a törvény nem engedi, és mivel a már két helyen történt megválasztásom valamelyikéről is le kellend mondanom, a meghívást nem fogadhatom el”. Végül — mint tudjuk — Siklós követe maradt.

Nem tudhatni pontosan ma már, kik lehettek a helyi javaslattevők. Nem is fontos túlságosan. Tény viszont, hogy Tánacsics döntése — vagyis a békési és a szarvasi mandátum visszautasítása — nem zavarta meg az egészséges politikai és személyi kapcsolatok felvételét és kiépítését. Ez a *Munkások Ujságának* tudható be, amely a *Függetlenségi Nyilatkozat* szellemi előkészítésében, a független és szabad Magyarország eszméjének a propagálásában kiemelkedő szerepet játszott. A forradalmi vívmányok megőrzéséért küzdő, igénytelen külsejű, de bátor hangvételű népújságot hamar megszerette és magáénak vallotta a nép. Szerette, mert bátran küzdött a demokratikus jogok kiszélesítéséért, okos érvekkel követelte a regáljévedelmek megszüntetését, megalkuvás nélkül harcolt a tagosítások és legelőelkülönítések során elkövetett visszasságok orvoslásáért, a nincstelen paraszti tömegek földhöz juttatásáért, a Habsburg-érdekeket védő arisztokraták és a klérus birtokainak lefoglalásáért és szétosztásáért.

Nyilvánvaló, hogy még a politikai szempontból fejlettnek mondható Tánacsicsnak sem voltak tökéletesen kikristályosított, változtathatatlan társadalompolitikai elképzelései. Sokat alakult ő is a *vallató időben*, a márciusi események hatása alatt. Ekkor vált radikális reformerből forradalmárrá. Addig — mint az örök váltság elvének harcos szószólója — olyan jobbágyfelszabadítással is egyetértett volna, amely egy szesszió föld árát — a föld minőségétől függően — 1000—1500 forintban határozza meg. Jól ismerte pedig, amint ezt az alábbi idézet is tükrözi, a természetjog egyenlőségét: „Ha most azt vetné valaki ellenem — írta —, hogy kevés az említett ár egy sesszióért váltságdíj, azt felelem: minden gazdának annyihoz, mennyi családja fenntartására szükséges, ingyen is természetes joga van; ellenben annak, kinek ősei többet foglaltak el, mint mennyire szükségük vala, igazságos kötelessége a fölösleget ingyen is átengedni; csak munkájának, fáradságának gyümölcsét tarthatja meg igazságosan, nem pedig a földet, mely nem az övé, hanem mindnyájunké, kik abból élni kényszerülnek vagyunk a természet törvénye szerint”.

Március idusa után, amikor a „rendiség szelleme alapjaiban megingott”, már elvetette ezeket a reformista elveket, és igazságosnak kizárólag a megváltás nélküli földreformot tartotta. A természeti jog következetes érvényesítésének az elvére helyezkedett az ún. történelmivel szemben. Messze túllépett azon a kárta-lanítással — *kármentesítéssel* — egybekötött jobbágyfelszabadítási programon és azon a szavazati joggal kapcsolatos népképviselési reformtervezeten, amelyet az osztálykötöttségei miatt is lassabban radikalizálódó *Kossuth* képviselt.

Szembe is kerültek hamarosan. De nem is lehetett mást várni, hiszen Táncsics nagyon *rendellenes* jelenség volt mind a közéletben, mind a korabeli magyar parlamentben. „Nem áldott meg az Isten oly kellékekkel, melyek számomra ott — ti. a képviselők között — babérokat teremthettek volna” — szúrta le a keserű tanulságot az *Életpályámban*. Társai hamar felfedezték benne a nem közjük valót, az idegent, a nem szokványos viselkedésmódot és lelki alkatot. Azt az akkortájt szokatlan nézőpontot és gondolkodásformát, amelytől minduntalan félniük lehetett.

Táncsics, akit szinte senkihez sem fűztek a képviselőházban mélyebb baráti szálak, hamar felfigyelt erre, s az okokat keresve két alapvető dologra figyelme-zett. Egyrészt megkésett iskolázásában, másrészt osztályhelyzetéből fakadó sajátos emberi tulajdonságaiban, jellemében fedezte fel azokat a jegyeket, ame-lyek sajnálatos magányosságát előidéztek. Tárgyilagos diagnózisa a lényegre tapintott. Úgyannyira, hogy egyszerre megvilágosodik előttünk az is, miért nem tölthetett be ő: március 15-e lelkesen ünnepelt hőse, a korán jött forradalmár, a szabadságeszme élő szimbóluma jelentősebb irányító szerepet a nemzetgyűlén-sen. A következőket állapította meg: „Egyik oka ennek az, mert az eke szarva mellett növekedtem föl, hol nem hintették el a dikciózás magvait; ifjúságom éveiben, mikor a kebel minden szépre, jóra legfogékonyabb, nem híres tanárok csepegtették belém a szónoki kellékeket, hanem a robotosok háta mögött ácsorgó hajdúk mogyorófa-pálcáikkal mérték nyakam közé a munka szabálya-it; hivatalos szobák zöld asztalai körül sohasem forogtam, mik a dikciózás iskoláiul szolgálnak”. Egyáltalán nem kis, nem lebecsülendő teherterhelés volt ez a rendi országgyűlések pufogó frázisaihoz, szóvirágos szónoklataihoz ragaszkodó, társadalmi összetétel szempontjából attól alig-alig különböző országgyűlés világában.

A másik még döntőbb, még meghatározóbb. Nem formai, nem stiláris, hanem belső, morális jellegű. Szervesen kapcsolódik az elsőhöz; arra épül, abból következik, bár látszólag csupán ön maga politikai elveinek, elkötelezett plebejus demokratizmusának és osztályhűségének az eredeti világítja meg nagyszerű önjellemzés keretében. Megalázó és védtelen társadalmi helyzetéből, jogi, gazdasági kiszolgáltatottságából több pozitív erkölcsi tulajdonságot származtatott. Például ilyeneket: „. . . bennem ifjúkorom alatt az álműveltség, szemfényvesztés, részrehajlás nem rontották meg az eredeti természetességet; belőlem a valódi szabadságot, a szoros igazság érzetét ki nem irtották az önérdekek, keblem csak a közjóért dobogott; mellék tekintetek határozatom megváltoztatására befo-lyással nem bírhattak soha”. Ezekkel a sajátos jegyekkel csakugyan rendelkezett is.

Táncsics az ember- és szemléletformáló gyermek- és ifjúkori élményeknek, illetve a felsorolt személyiségjegyeknek tulajdonította tehát, hogy oly gyakran került ellentétbe „az ingadozó véleményű képviselők sokaságával”. Valószínűleg igaza volt, hiszen ebből a nézőpontból ítélve, tökéletesen érthető, miért nem szívelte sem a „kötelességmulasztó, henye vagy csak kártyázó”, sem a személyes áldozathozatalra képtelen és csak szóban demokrata honatyákat. Egységes falanxot képezve támadtak rá ezek, valahányszor olyan javaslattal állt elő, amely sértette egyéni érdekeiket. Ilyenkor a legdurvább obstrukciós eszközök bevetésétől sem riadtak vissza. „A tulajdon szentségének védelmében” előbb a szőlődezsma kárpótlás nélküli eltörlésére, majd a legelőelkülönözésre — úrbéri rendezésre — tett javaslatának a tárgyalását akadályozták meg „mesterségesen szervezett kacagással, röhögéssel . . . , kiabálva, hogy most nincs ennek ideje, most a hazát kell megmenteni”.

Nem túrték el bátor hangú kritikáját sem. Nagy fondorlattal elkoboztatták (1849-re be is tiltatták) a *Munkások Ujságának* azt a számát, amely róluk szólott, amely az ő mesterkedéseiket pellengérezte ki, azt állítván, hogy úgy beszél benne, mintha „a *Ferdinánd* császár-király által hirdetett proklamációt támogatná”. Ellene hangolták *Kossuth Lajost* is, aki egyrészt magához hívatta, és kijelentette előtte, hogy „ha nem Táncsics volna, az igazság kezébe szolgáltatná át”, másrészt — elfogadva álláspontjukat — nem mulasztotta el, hogy adott alkalommal le ne szögezzé neve említése nélkül: „Nem a legelőekkel kell most vesződni, hanem a hazát kell megmenteni”.

Kossuthot — igaza van *Varga János*nak — taktikai érdekek is befolyásolták. Az 1848 őszen a *Deák* által készített és az 1848: IX. tc-nél radikálisabb tervezet — törvényé emelését *Jellasics* betörése akadályozta meg —, illetve az úrbéres és majorsági földekkel kapcsolatos, 1849. április 19-én *Kossuth* által kibocsátott rendelet (törvényjavaslati szintű tárgyalására már nem volt idő) ismeretében feltételezhetjük, hogy valóban azt a szoros összefüggést is érzekelte, amely Táncsics javaslata és a haza megmentésére hivatott honvéd-zászlóaljok, nemzetőri seregek, szabadcsapatok sikeres toborzása között fennállt. *Kossuthot* azonban joggal készítette megfontolásra az a felismerés, hogy a Táncsics-féle gyökeres reformmal éppen annak a nemesi rétegnek a támogatását tenné kockára, amelytől pedig a haza megmentésére verbuvált hadsereg katonai vezetését és az államháztartás anyagi alapjainak a lerakását, előteremtését remélte és várta.

Mindez nem kisebbíti Táncsics politikai érdemeit. Szemléletének fejlettségét igazolja, hogy az említett összefüggést világosan felismerte. Arra vall ez, hogy nem egymástól elszigetelten látta a társadalmi mozgás jelenségeit. Hozzá hasonlóan éreztek és gondolkodtak újságjának vidéki levelezői is. Az egyik siklósi híve például egyértelműen leszögezte: „Vérünket potomra nem örömet ontjuk”. Hasonló gondolkodásmódot tükrözött a mezőberényi és az orosházi „földfoglalk” elfojtott tiltakozása is. Utóbbiak — együttredzülve Táncsics elveivel — például azt követelték, olyan törvényt hozzon az országgyűlés, hogy „ami földet bírtak *Mária Terézia* idejébe (sic!) a földesurak, maradjanak azok nekik, a többi

elfoglalt földek és az elkülönözött legelők pedig menjenek vissza az illető községeknek” (ezt az elvet fogadta el az 1853-ban kiadott úrbéri pátens is), „mert egyedül ez az oka, hogy a földműves polgárok nem lelkesülnek, földet — csak földet kiabálnak, mihelyt katona kiállításáról van szó”. Hasonlóan vélekedtek és követeltek földet a mezőberényiek is, akik a földesúr, báró *Wenckheim László* írásos beadványa szerint „azon ürügy alatt és kiabálással, hogy *Ha katonát kell adni, a földeket el kell osztani*, folyó hó (október) 9-én fellázadván, s előbb lobogókkal és dobszóval a falut bebarangolván, onnan roppant tömegbe kiindulva, majorsági földjeinket sorra járták, s azokból agyonveréssel, ijesztgetés közben hajdúinkat, csőszeinket, béreseinket, gulyásainkat, csikósainkat, kondásainkat s juhászainkat, szóval minden cselédeinket mindennemű marháinkkal együtt kiharcolták s elűzték, tanyáinkat vad dühvel feldúlták, a kerítéseket s garádokat szétrombolták, az árkokat behúzták, a fákat s veteményeskerteket elpusztították, az őszi vetésekre csordákat és csürhéket hajtottak, a burgondi répát és burgonyát részint öszvetipratták, részint szekerekkel elhordták, a lakóházunknál lévő angolkertet marháinknak felszabadították . . . , ily féktelen erőszakkal mint egy 8000 hold . . . majorsági birtokunkat elfoglalván, s minket a határból kitiltván”.

Táncsics élénk érdeklődéssel kísérte a Mezőberényről szóló híreket. A valóságos helyzetet jól ismerve, megértette az évtizedes hiábavaló küzdelembe belefáradt nép vad indulatát. Valószínűleg tudott arról, hogy a földesúr a március 22-én Gyulán tartott nagygyűlésen örömmel üdvözölve „a közszabadság felvirradását”, a „törvényjavaslat sorsát nem tekintve”, tüntető nagylelkűséggel vállalta a *Wenckheim* család minden tagja nevében, miszerint „minden jobbágyait teljesen egyenrangú honfiaknak tekintik, és örökre lemondanak mindazon szolgálataikról, melyek eddigélé őket illették”. A mezőberényiek által nyomtatásban megjelentetett, ún. „pörkivonat”-ból pedig arról győződött meg, hogy a parasztok által régtől fogva használt s „a víztől temérdek költségekbe került gátakkal megmentett” legelőt jogtalanul követeli a földesúr. Ezért tartotta ő is törvénysértőnek *Békés megye Állandó Bizottmányának az Országos Honvédelmi Bizottmány* (mindkét helyre elküldte panaszos levelét *Wenckheim László*) utasítására hozott, 8 súlyos pontra alapozott intézkedését. Közte természetesen a rögtönítelő bíróság drákói ítéletét is, amely *Frey Ádámot* kötél általi halálra, 48 társát pedig nehéz vasban eltöltendő rabságra kárhoztatta.

Közérdekűnek látván az ügyet, erkölcsi kötelességének tartotta, hogy leleplezze az indulatos lázadást kiváltó földesúri önkényt, nyilvánosságra hozta a mezőberényi szegényparasztok igazát tanúsító „pörkivonatot”, amelynek szó szerinti közlését a *Munkások Ujsága* 1848. november 7-i számában ezekkel a gondolatokkal vezette be: „Szegény Berényi polgártársaim, nem tudom, igaz-e, mit *Kossuth* hírlapjában olvastam, hogy kendtek vonakodtak újoncokat adni, s a volt uraság jószágát pusztították, s azért most brachium, karhatalom alkalmaztatik kendtek ellen. Nagyon sajnálom kendteket. — Mikor *június közepe táján Békésben jártam*, s kendtek helységében is megfordultam: sírt bennem a lélek, midőn kendtek előadásából és határbeli térképükből láttam, miként forgatta ki kendteket az uraság földeikből. Kötelességemnek érzem itt a pörkivonatot közleni, mit kendtek nekem kinyomtatva adtak. Alkalmasint azon

elkeseredésből, hogy így bánt kendtekkal földesuruk, hogy annyi fáradalom után nem bírták igaztalanul elfoglalt földeiket visszanyerni, s meg talán valami ámitó ingerelte és bujtogatta is kendteket; mondom alkalmasint innen származott, hogy valamelyik olyan szót ejtett, hogy ha katonát kívánnak, igazságos ügyöket is intézzék el. Mert keservesen esik az embernek, mikor a hatalmasabb megfosztja azon földektül, miket nagyapja is bírt, s mitől szolgálatát teljesítette”.

Majd az időrendi sorrendbe szedett dokumentumok és az ésszerű értelmezéseket tartalmazó „pörkivonat” ismertetéséhez a következő király- és arisztokráciaellenes glosszát fűzte Táncsics: „Nálam Mező-Berény határának kimérése, vagyis sessiókra való kiosztása, mi 1771—2-ben történt. Ezen felosztás-oklevél szerént az uraságnak semmi föld külön, mint allodium fen nem hagyott, hanem az egész határ úrbéres jobbágytelkekre osztatott fel.

Az a bizonyos *Harucker* (helyesen: *Harruckern*) nevű ember majd egész Békés vármegyét bírta, a király ajándékozta neki, s talán igazi hazafiaktul vététt el. Nem volt volna-e igazságosabb, ha a király szegény zselléreknek kis darabokban, például csak 20 holdanként ajándékozta volna? De a királyok grófoknak és báróknak osztogatták a szép földet. Iszonyúság volt az, miként bántak a királyok hazánkkal! Innét is láthatjátok barátaim! mint szerettek a királyok titeket.

Harucker után a jószágok ismét idegen, német kezekre jutottak, *Wenckheiméra*. Az ember esze eláll, hogyan vehették lelkükre nagyuraink, kiknek egyébként is széles uradalmaik voltak, s mégis a szegény jobbágyokat okkal-móddal, de világos erőszakkal is kiszorították legelőikből. És volt-e erre azon uraknak szükségök? Dehogyan volt, dehogyan volt, hiszen akármelyik család, mégha maga nem is dolgozza is, 150-200 holdbul gond nélkül megélhetett, kivált mikor semmi terhet sem viselt. Ó az szörnyűség volt, mikor elvették a szegény jobbágytul, ki érte a status terheit viselte, s az úr hitványságokra, külső országokban fecsérlette.

Hiszen kiki tehet avval, amit akar, mit tulajdon fáradtsága által szerez, mit igazi tulajdonának mondhat; de mikor, mondom, azon roppant jószágoknak nagy részét a királyok a legjobb hazafiaktul vették el, s adták más országokbul bevándorolt idegeneknek. Mindig a magyarnak elnyomorításán dolgoztak”.

A nemzet politikai vezetői eleinte nem tanultak sem a mezőberényi intéő példából, sem Táncsics általános igazságokat megfogalmazó, oktató szándékú kommentárjából. Hamarosan újabb szomorú események igazolták a földosztás és a honvédelem szoros kapcsolatát. A 12 000 lakost számláló Orosházán, ahol az első toborzási eredmények még messze túlhaladták a kívánt mértéket (a július 6-i felszólításra pl. a tervezett 227 helyett 407-en jelentkeztek, és indultak harcba), mert a nép bízott a csákói földfoglalás törvényesítésében, egy félévvel később, 1849. januárjában — azaz *Oláh István* „históriás” kivégzése és a parasztmozgalom helyi vezetőinek: *Ágoston Györgynek* és 25 társának elítélése után — már olyan nagy volt az elkeseredés és a felháborodás, akkora a közöny, hogy az előljáráóság meg sem merte kísérelni a verbuválást. A később kiadott szigorú utasításra sem teljesítette a község a kivetett kvótát: a kért 108 helyett csak 74-et tudott előállítani, s „közülük 20 nem orosházi ember volt”.

Még fájóbb igazolást adott a tételre „az új-aradi szégyenletes vereség”, amelyet feltehetően a Békés megyei kormánybiztos, a „szerencsétlen” *Bogyó Sándor* idézett elő azáltal, hogy a csatába készülõ, harcedzett *Lehel-huszárok* jó részét visszatartotta „a földosztást követelõ orosházi szegényparasztok fékentartására”, nem számolva a súlyos harctéri következményekkel. Így kapott „szimbolikus jelentést” a csákoói földfoglalók ügye; így lett több egyszerű háborús „epizódnál”. Nem szorul bizonyításra *Darvas József* megalapozott ítélete az *Egy parasztcsalád történetében*; az eset csakugyan „kötetnyi ismertetésnél teljesebben megmutatja a negyvennyolcas forradalom tragédiáját”.

Kossuth, mint mondtuk, félt a gyökeres reformtól. Nem mert, nem akart (?) a szabadságharc élén álló középnemesség érdekei ellen cselekedni, pedig jól tudhatta, hogy igazi tömegbázis: a zsellérek, a szegényparasztok, a nép odaadó, lelkes támogatása nélkül gyõzelmet sem remélhet. Ezért vitathatatlan *Révai József*nek a *Magyar szabadság — világszabadság* címû tanulmányában tett eme megállapítása: „Az utókor nem vetheti *Kossuth* szemére, hogy nem törõdött azzal, hogy a nemességnek legyen kedve védeni a hazát, de szemére vetheti, hogy nem törõdött eléggé azzal, hogy a parasztnak is kedve legyen hozzá”.

Fájó igazság ez, amelyet *Sárosi Gyulán*ak az *Arany Trombita* ötödik leheletében található megbélyegzõ sorai (a Békés és Tolna megyei parasztok „majorsági földet, úri legelõt” foglaló, „úri házat feltörõ” féktelen indulatáról) ugyanúgy alátámasztanak, mint pártvezére, *Kossuth* „Békés vármegye lakosaihoz” 1848. december 8-án intézett kiáltványa. Arról gyõz ez meg bennünket, hogy a „nép barátja” *Kossuth*ot még a mezõberényi és az orosházi szegények ijesztõ vandálistusa és szilaj-szenvedélyes úrgyûlölete sem készítette elve felülvizsgálására. Szózata ugyanis enyhe reménysugárt sem nyújt a Táncsics-féle radikális megoldást tartalmazó javaslat esetleges tárgyalására. Ennyit ismer el mindössze: „... habár imitt-amott oka volna is (ti. a népnek) a legelõ elkülönítésével meg nem elégedni; rabláshoz, erõszakos foglaláshoz nyúlnia nem szabad, hanem *törvény útján* kell panaszának orvoslását keresnie. A hol legelõelkülönítés történt, vagy egyezség, vagy bírói ítélet által történt. Mind a kettõnek szentnek kell lenni, mindaddig, míg *bírói ítélet* által meg nem változtatik.

Panaszkodni szabad — a bíróhoz folyamodni lehet, új pert kezdeni nincs megtiltva. És a bíró ítélni fog az ország törvénye s az Isten igazsága szerint. Én pedig, mint az ország kormányának elnöke, ügyelni fogok, hogy a népnek igazság szolgáltassék. De erõszakkal, õnhatalommal felfogatni a megkötött egyezségeket, a bírói ítéleteket nem szabad; mert ez nem volna egyéb, mint rablás, erõszak s a polgári társaság (társadalom) minden kötelékeinek megszegatása”.

A kismimizett mezõberényi és orosházi szegényparasztok, akiknek jogos érvei és követelése, dokumentumokkal alátámasztott beadványai minden fórumon süket fülekre találtak, nem bíztak sem a törvényben, sem az „igazságot” osztogató bírák elfogulatlanságában. Azt sem hitték, hogy ügyük a hivatalos út betartásával eljut majd *Kossuth* kezébe. De hogyan is remélhették volna, mikor perüket a megyét irányító *Wenckheim* és *Károlyi* családok ellenében vívták, s ennek eredményeként még a legfelsõbb hatóságok tagjai sem azt vizsgálták, jogosak-e követeléseik, hanem csak azzal törõdtek, hogy elrettentõ

példák statuálásával megfélemlítsék a lázongásra hajlamosakat, és csirájában elfojtsák az esetleges további terrorcselekményeket.

A Békés megyei nincstelenség tehát *Kossuth*tól, ki sok más fontos teendővel volt elfoglalva, aligha várhatták ügyes-bajos dolgaik megértő kezelését és elintézését. Saját követekben sem volt kellő bizodalomuk. Ezért Táncsichhoz fordultak panaszaikkal és kérelmeikkel, jóllehet nem az ő képviselőjük volt. Vele közölték sérelmeiket, őt tudatták a megyei és a községi hivatalnokok visszaéléseiről. Lapja egyik számában ugyanis azt nyilatkozta, hogy „minden szegény ügyefogyott”-nak, amennyire ereje és ideje engedi, pártfogást nyújt, s „legalább jótanáccsal, útbaigazítással” segítségére lesz. Nem tekintélyhajhászó üres frázis, nem *Kossuth* ellenében tett eburafakós kiállítás volt ez, hanem tudatosan vállalt program. S a szegények hittek is az önmagát soha meg nem tagadó, a nép jól felfogott érdekeit bátran képviselő, üldöztetést és börtönt szenvedett Táncsics szavaiban. Tudták, hogy március 15-e, annak feledhetetlen emléke nem megpihenésre, hanem még odaadóbb harcra tüzelte. Szinte megváltójukként tisztelték, közülük jött szabadítónak tartották, aki saját bőrén ismerte meg a nélkülözést és a nyomort, s aki tudja és szívében hordozza az ő titkos álmaikat és reális vágyaikat is.

Kellett is országszerte a segítség. A robotot, dézsmát, pénzbeli fizetést megszüntető, korszakalkotó törvény (1848: IX. tc.) számos kérdést hagyott tisztázatlanul, és a birtokrendezési eljárások-perék garmadáját szülte. Az a mintegy 318 000-re tehető telek, amely 1848-ig illetve az április—májusi törvény értelmében felszabadult, nem oldotta meg, legfeljebb csak enyhítette a parasztek földéhségét, jóllehet a *Mária Terézia* rendeletére készített Urbarium adataihoz képest 62%-os növekedést jelentett.

A telki állomány növekedési aránya tehát látszatra kedvezőbb volt, mint a népszaporodásé. Am *Vörös Károly* mértéktartásra figyelmeztet. Szerinte legfeljebb csak 18—20%-os „igazi” növekedésről beszélhetünk. „A növekedés 80%-a (ugyanis) abból származott, hogy különböző típusú, már korábban az úrbérendezés idején is paraszti birtokban lévő urasági földeket: eleve is irtásként, illetve az úrbéri telek megállapításánál feleslegben talált paraszti birtokként nyilvántartott úgynevezett maradványföldeket vontak be a telkiállomány kereteibe”. Ez az intézkedés a paraszti birtokjogot megerősítette ugyan, de igazi növekedést nem jelentett. (Hogy milyen volt az arány Békés megyében, arra pontos adatokat nem sikerült szereznünk). Növelte a bajt, hogy a „különböző típusú” földterületek elbírálása sem egységes szempont szerint történt. A feudális viszonyokat megszüntető 1848: IX. tc. csak az ún. úrbéres földekre vonatkozott, a majorsági és az allodiális földet a feldesúrnak hagyta meg. Ráadásul az úrbéres föld fogalmát sem tisztázta, ennek folytán a birtokjog megítélése sokszor kavart éles vitát.

Nem adott a törvény konkrét irányelveket a földesúr és a jobbágy által közösen használt erdő- és legelőföld tulajdonjogának a megosztására sem. Nem szabta meg a jobbágylegelő nagyságát, azt a helyi természeti adottságoktól és a földesúri majorsági gazdálkodás nagyságától (szükségleteitől?) tette függővé. A felemás rendelkezés aztán nem mindennapi összetűzések, viszálykodások forrása lett. Egyrészt mert a legelőből csak az úrbéres jobbágyok és zsellérek

részesülhettek (a majorságiak, a telepítvényesek nem), másrészt mert időközben a földesúri majorsági állattenyésztés ugrásszerű fejlődésnek indult, és az uraságok nyájai kezdték kiszorítani a jobbágyok állatait a legelőkről. Nemegyszer előfordult, hogy még azok a földbirtokos nemesek is legelőt követeltek, akik régebben önként mondtak le saját területeikről. Mások visszaperelték a régi megegyezés — kontraktus — során a jobbágyoknak adott és általuk felújított legelőt (pl. Mezőberény, Orosháza stb.). Nagy gondot okoztak továbbá azok a machinációk, amelyek a jobbágyparasztok által emberöltőkön át háborítatlanul használt irtványokkal és maradványföldekkel voltak kapcsolatosak. Most ezeket a régi tulajdonosok — jóllehet jobbágyaik mindvégig lelkiismeretesen fizették az értük járó robotot és egyéb nemesi szolgáltatásokat — fondorlatos módon majorsági jellegűvé igyekeztek átminősíteni. Ezt ugyanis nekik ítélte a törvény. Nem szüntette meg végül a visszaélések másik ősi forrását, az emberi egyenlőség elvét mélyen sértő regálét sem. A gyűlölt privilégium — Táncsics öcsödi tapasztalatai is igazolják — szívósan ellenállt minden reformtörekvésnek. Még 1870-re sem tűnt el, nem kis keserőséget okozva a parasztnak.

A törvény értelmezése körül nagy volt tehát a zavar. Sokféle felfogás, sok ellentétes vélemény forgott közszájon, márcsak azért is, mert „a szabadság általános híre” nagyon megelőzte a hivatalos indoklást és magyarázatot. Ahogy *Szombathelyi Antal* írta: „A megszülemlett valóságot a nép reményei feltartóztathatatlanul túlszárnyalták”. Így aztán még a legbecsületesebb birtokrendező bizottságoknak is nagy fáradságukba került, amíg a törvény előírásait a saját elképzeléseikhez makacsul ragaszkodó paraszttal elfogadtatták.

A bizottságok általában nem élvezték a nép feltétlen bizalmát. Személyi összetételük sem volt szerencsés — sok volt bennük a régi birtokos nemes. Tevékenységüket találóan jellemezte *Für Lajos*, amikor leszögezte: „Az igazságosztó mérleg nyelvét erősen részrehajló kezek szabályozták.”

Táncsics mindenkor szenvedélyes szeretettel harcolt a nép jogainak és alapvető érdekeinek az érvényesítéséért. Rendíthetetlenül bíztak is benne; megvesztegethetetlen elvbarátuknak tartották. Az is volt. Bizonyos, hogy a Békés megyei szegényekre is vonatkozott a *Szegedi Hírlap*nak az a helyzetjelentése, amely három héttel Világos előtt jelent meg a lapban: „Táncsicsot pedig a nép úgy szereti, hogy *Kossuth* után nincs kedvesebb embere”. Ezt pedig nem érdekelhette ki mással, csak megingathatatlan plebejus osztályhűségével és politikai elveinek következetes radikalizmusával. Ezért helyezték a *nemzet apjaként* tisztelt, legendás hírű vezér: *Kossuth Lajos* mellé, akinek okkal ajánlotta ezekkel a szavakkal a *Nép szava—Isten szava* című művét 1848-ban Táncsics: „Nemellyek szokják mondani: a népet magukhoz föl kell emelni, s így nemzet leszünk, de a nemesség örvénybe süllyedt le, *oda nem emelkedni* többé, hanem csak bukni lehet. Milly csalódás, hogy picziny a nagyot fogja emelni, ha megengednök is, hogy az nem mélységben, hanem valami magos és biztos révparton állna. A sok milliónyi népet nem lehet a maroknyi nemességbe olvasztani, hanem megfordítva”.

Ilyen politikai alapelveket képviselven, nem csoda, ha a nép megkülönböztetett tisztelettel és szeretettel tekintett Táncsicsra, aki a *Munkások Ujsága* hasábjain jóval sikeresebben terjesztette eszméit és formálta a közgondolkodást, mint

a nemzetgyűlésben. Nyílt hangvételi, hitet ébresztő írásain nem érződött semmi gátlásosság vagy feszélyezettség. Önmagát adta köntörfalazás nélkül, maga mögött érezve olvasóinak egyre növekvő, lelkes táborát. Bizalmat sugárzó szavaiból természetes közvetlenség és önzetlen szolgálattudat áradt. Ezért hittek benne a jogaikat kereső szegényparasztok és munkások. Szinte egymásnak adták a kilincset — lakása „ritkán volt falusi panaszos vendégek nélkül”. Keserű szavaikból szívbemarkoló emberi sorsok tárultak eléje. Az egyik lehangolóbb és vérlázítóbb volt, mint a másik. „Sok oly szomorú dolognak jöttem a nyomába, miket nyilvánosságra hozni iszonyodnám” — kesergett olvasóinak. A szerkesztőséghez befutott „panaszos levelekből” és az időt rabló személyes „beszélgetésekből” végül is azt az egyértelmű tanulságot kellett leszűrnie, hogy „temérdek baj van az országban a legelő, úrbéres földek, szőlők, regálék, tagosztály stb. miatt”, s ezért új törvényre lenne szükség.

Ezek a meghallgatást és támogatást kérő fájdalmas segélykiáltások jelölték ki és szabták meg számára a politikai tevékenység fő területét és irányát: harcolni hittel és erővel a visszaélések megszüntetéséért, a szegények igazának tisztázásáért és érvényesítéséért. A mindössze 9 hónapig prosperáló *Munkások Ujságának* ennél fogva aligha van olyan száma, amely ne foglalkozna velük. Elvi cikkek és kisebb-nagyobb tudósítások tartják napirenden a földkérdést, igazolással mintegy, hogy a mezőberényi és az orosházi ellenállást és tiltakozást nem szabad és nem lehet elszigetelt jelenségnek tekinteni.

A *Munkások Ujságában* tucatnyi közlemény szól a mai Békés megye lakóinak, földművelő parasztságának a gondjairól. Az orosházi zsellér *Deák Ferencnek* az igazságügyminiszter *Deák Ferenchez* címzett levele — továbbítására és a tőle kapott válasz közzétételére Táncsicsot kérte fel — arra utal például, hogy a földmegváltás (földkérdés) és a katonáskodás ügye a község szegényparasztjainak a tudatában sem választható el egymástól, két egymással szoros kölcsönhatásban lévő dolog. Igazolásként lássuk a levelet, magát:” Tisztelt *Deák Ferenc* igazságügyminiszter, ne vegye rossz néven, hogy illy szegény emberek, de jó hazafiak méltóságához egy-két szót szólnak. Úgy olvastuk az ujságból, hogy azt mondta urasága az országgyűlésen, hogy sokkal célszerűbb, ha a zsellérek magok fizetik a megváltást, mintha az álladalom fizetné. Ezen mi megkeseredtünk; mert az igazságügyminiszterséget mi úgy értjük, hogy az olyan hivatal, aki azt viseli, nem személyválogató, szegény vagy gazdag előtte mindegy . . . És én orosházi *Deák Ferencz*, ki ezt írni bátor voltam, mint zsellér, annyira buzdítottam már az orosházi zselléreket a haza és szabadságunk védelmére, hogy már nemhogy készen nem volnának, hanem haragusznak is, hogy rendeltetésük nem jön a minisztériumtól az indulásra. Csakhogy mi szegények vagyunk, hogy a magunk költségén menjünk az ország szélére, pedig milyen örömmel és elszántan a mi kedves atyánkfiaiak segítségökre. — Tapasztalhatták már a nagy urak is, hogy a szegénység nagyobb elzántsággal bír, mint a birtokosok. Írtam Orosházán, october 3-dikán, zsellér *Deák Ferencz* földművelő, saját kezem írása.”

Az *Ágoston György*-féle csákoói legelőfoglalást lezáró statáriális perben részes, dorgálásra ítélt, s a szabadságharcban hősiessen helytálló orosházi zsellér *Deák Ferenc* levele nem jutott el névrokonához. Amikorra Táncsics kézhez kapta,

Deák már nem volt az igazságügyi tárca élén, ennél fogva csak a beadvány szövegét közölhette le a *Munkások Ujsága* október 13-i száma.

Osgyáni (Osváth) Imre már említett első tudósítása szerint a kötegyániak nyugalmát is a földkérdés kavarta fel. Nem a birtokelosztás aránytalansága idegesítette őket, hanem azok az intézkedések és mesterkedések, amelyekkel a földesúr — hasonlóan a mezőberényi és orosházi példához — felrúgva a régi szerződéseket, ki akarta forgatni a jogaikból őket. „Mi az urak földét a világeért sem kívánjuk elvenni, s a türelemhez is hozzá vagyunk szokva, de ám a magunkét sem engedjük örömet” — szögezték le papjuk előtt a parókián összegyűlt szegényparasztok. Szükségük lett volna pedig jócskán többre is, hiszen „szinte kétezer lélek” lakta a községet, és csak „18 úrbéres sessioföldet” tudhattak a magukénak. Az elkeseredett hangulatot azonban nem ez az elenyészően kicsiny „ingatlansaját” okozta, hanem az a „csaknem annyi hatoddézmás föld,” amelyet „örökös contractus (egyezség, szerződés) mellett . . . akkor nyertek, . . . amikor az urbárium bejött”. Maga a földesúr ajánlotta nekik: „. . . ne válaljanak (!) kendtek urbáriumos földet, mert attól adózni kell; adok én hatod-dézmára örökösen firól fira, s adót sem fizetnek tőle soha”. Nyolcvan éven át fizették tisztességgel a bérletet, „mégis a múlt évben az urak ki akartak abból bennünket vetkeztetni”, közölték Tánccsival. Ügyük ekkor egészen a Helytartótanácsig jutott, s az a benyújtott dokumentumok alapján nekik adott igazat.

Elképesztő, hogy ennek ellenére, a márciusi forradalom után alig két hónappal, megváltozott politikai viszonyok között már új ellentámadásba ment át a reakció. (Talán szervezett fellépésről van szó?) „Most már ismét fenyegetnek bennünket — panaszolták a tanácsot kérő kötegyániak —, hogy az úrbéres földeinken kívül minden más nemű irtásaink vagy hatodos földeink visszaesnek az uraság birtokába, . . . akkor azután hacsak az úrbéres földek maradnak nálunk, nagyobb része közönségünknek koldus tarisznyát akaszthat nyakába, s ha az ország neveltetni fogja is gyermekeinket, mit tartani nem leszünk képesek azokat.”

Tánccics „a nem kilenczedes földekre nézve” megnyugtató megoldásként „a község által fizetendő örök váltságot” ajánlotta. Különben „a nép nem lesz egészen kibontakozva az úrbéri viszonyokból; a minek pedig minden áron meg kell történnie, hogy kiki tudhassa, mi az övé”.

A másik kötegyáni levél az „örsereg” — azaz a nemzetőrség — augusztusi verbuválásakor történt anomáliákról tudósította az ország népét, és a hivatalos rendelkezések Bihar megyei önkényes módosítására hívta fel a figyelmet. Ezt a hírt tette hamarosan még nyomatékosabbá az akkor szintén Bihar megyéhez tartozó Sarkad község elöljáróival perelő *Keztyüs Lajos*, *Seres István* és *Kiss István* október 15-én kelt közleménye.

Mi volt az oka heves kifakadásuknak? Az, hogy bár a törvény határozottan kimondotta — ezt Tánccics is megerősítette a sarkadiak cikkéhez fűzött glosszájában —, miszerint „a helyettesítés meg nem engedtetik”, mindössze „a család fenntartására mulhatatlanul szükséges *egyetlen* fiúra vagy vőre” kell hogy „tekintet legyen”, ennek ellenére a toborzásokon részt vevő megyei küldöttség „a helyettesítést mint megyei határozatot bizonyosnak állítá”. Mérhetetlen elkeseredést és visszatetszést szült ez a bejelentés. Sarkadon például, ahol „egy kurta nap

alatt mintegy 22 ifjú jelentkezett”, végül mindössze ketten: *Bartha András* és *Veres Ferenc* tartottak ki eredeti elhatározásuk mellett, Kötegyánban pedig csaknem nyílt veszekedésre került sor. „Azt kell hinni, hogy itt is a reactio szövi undok ármányát” (akár a hatoddézmás föld esetében?) — szűrte le a tanulságot a demokrata érzelmeiről közismert és véleményét soha véka alá nem rejtő *Osgyáni (Osváth) Imre*.

Az egyszerű emberek felháborodása, amellyel a törvény megszegését és kijátszását fogadták, tökéletesen érthető. Amikor „a megyei főtisztviselők egyike az indulás percében azzal mentegetőzött, hogy ő apai hatalom alatt van — szegény kiskorú!, virgács neki! — gúnyolódott *Osváth* — s azért táborba nem mehet”, a kötegyániak is vonakodni kezdtek, és megkötötték magukat. Erre a küldöttség, hogy lecsillapítsa az ingerült tömeget, arra az elhatározásra jutott, hogy a megyei pénztár terhére 12 krajcárra (azaz 50%-kal) emeli a zsoldot. „Meg is kísértetett e terv, de hasztalan; a kötegyáni nemzetőrök egyhangúlag azt mondták, — minket nem a pénz szomja, de a haza szent ügye készítetett a felkelésre, nem kell a megyei zsold; határozott idő, s 8 kr. — egyéb semmi. És mi készen állunk vérünkkel s éltünkkel áldozni drága hazánkért.”

Az önérzetes tiltakozás láttán „a század lelkes kapitánya: *Rhédei István* polgártárs (talán éppen az egyik kötegyáni földbirtokos közeli rokona?) . . . derekasan fellelkesítette a nemzetőröket”, majd a század papja „az ő szokott csendes modorával” a következő egyszerű példa segítségével világított rá a gyakran módosított, egymásnak nemegyszer ellentmondó központi utasítások okaira: „. . . ha kendtek közül egy családapa — magyarázta a tábori lelkész — kiadja ma cselédi közt a holnapi foglalkozás iránti rendelkezéseit, s közbejő valami nem várt eset, akkor meg kell azokat változtatnia, s ezt annyszor teheti, a mennyiszor jónak látja; és a hűséges cselédek még sem mondják, hogy a családfő úgy forgat bennünket ide s tova, mint nyárson a vargát. Így kell gondolkoznunk a ministeriumról; örökös ez szabad népünk nagy családja felett, s czélszerű intézkedéseit mindenkor a parancsoló körülményekhez alkalmazza, s változtatja úgy, mint a polgárok jóléte, a hon békéje megkívánja. Nekünk pedig mint családtagoknak kötelességünk az engedelmesség, a rendeletek gyors és pontos teljesítése, ha szeretjük hazánkat, s ebben magunkat és édes mieinket”. A nemzetőröknek tetszett a példa, elfogadták papjuk józan érveit, akárcsak azokat a magyarázatokat, melyeket kérdéseikre („nem ferdíti-e el a megyei bizottmány a ministeri rendeleteket?, nem fog-e Biharnak szégyenére lenni, hogy illy kevés mennyiséget állít ki?, csak egyedül e megyébe jött-e illy rendelet?, igaz-e, hogy tíz hétre s nem többre kell menni?” stb) adott. Helyre is állt hamarosan a rend és a nyugalom.

Szomorú történelmi adatokat tartalmazó hangulatjelentések ezek — a honvédseregek toborzásának bizonyára sarkított, mégis általánosítható igazságai tükröződnek bennük. De míg a kötegyáni beszámoló megelégszik egyetlen felháborító esemény személyes érzelmekkel kísért és gazdagított dokumentálásával, addig a két sarkadi jóval túlmegy ezen. Egyrészt leleplezik a széthúzás tüzét szító helyi vezetőket: a jegyzőt, a bírót és az előljáróságot, másrészt elvi megerősítést és eligazítást kérnek Táncsicstól a közelgő — novemberi — községi tisztújítás lebonyolításához kiadott központi irányelvek helyes értelmezésére és alkalmazására.

Már az első ismertetést író két „önkénytes” is a jegyzőben és az előjáróságban ismerte fel a társadalmi haladás legádázabb helyi ellenségeit. Megalkuvást nem ismerő magabiztos hangon mondtak szentenciát fölöttük, figyelmeztetve földieiket, ne melengessenek hitvány kígyókat keblükön, határolják el magukat tőlük. „Az ármányt a ti becsületes munkátok után pöffeszkedő, titeket annyiszor elárult, boldogságtok — boldogulásotok — megbuktatásán igyekvő jegyzőtök szövő, társai voltak az előjáróság és a fondorlelkű *Tokai*” — szögezték le egyértelműen. Nyomatékosan kérték, ne válasszák meg őket újra a novemberi választáson: „Le a vaskalaposokkal!” Elég volt az uralmukból! — adták ki a jelszót. Olyan férfiakra van csak szükség, akik képesek „a mostani fejlődésnek indult kor szerint a közügyek előmozdítására, a társaságnak — társadalomnak — virágoztatására mind értelemmel, mind különösen akarattal közremunkálni”.

A második közlemény teljesebbé teszi a közhangulatról bennünk kialakult képet. Megerősíti hitünket: a sarkadiak sem voltak rosszabb honfiak, mint azok a kötegyáni nemzetőrök, akik visszautasították a megemelt zsoldot, és a gyáva megyei főtisztviselőt megszegyenítve, lelkesen sorakoztak a zászló alá. *Keztyűsék* levele is hasonló példás helytállást igazol. Azt közli, hogy az újabb sarkadi katonaállítás szép sikerrel kecsegtet, minthogy október 15-éig már „56 ifjú állott be toborzás útján igazi lelkesedéssel négy évre” a községi bíró, *Puskás András* bomlasztó aknamunkája ellenére is. A hatalom helyi képviselője ugyanis a honvédelmi törvény előírásainak szigorú betartását követelő hazafiakat lejáratni akarván, nem átallotta „a leggyalázatosabb szavakkal” sértegetni, sőt mi több, egyenesen „bujtogatók”-nak bélyegezni őket.

A honvédseregek győzelmeit (Versece, Futak és különösen Pákozd), *Kossuth* csodálatos lelkesedéssel kísért toborzójának nagy sikerét, továbbá a *Lenkey-huszárok* és a székely nemzetőrök július 30-án Nagyváradra érkezését, nemkülönben a „hazaáruló *Lamberg* gróf” és a „gaz gróf *Zicsi (Zichy) Ödön*” kard — illetve kötél általi kivégzését követő diadalittas örömezés természetesen jelentős mértékben megnövelte a sarkadi sorozás eredményességét. Annál lehangolóbb, hogy Biharország fontolva haladó arisztokratikus vezérkarának társadalmi-politikai szemlélete alig változott valamit a nagy horderejű történelmi események hatása alatt. Vezető tisztviselői között többen voltak, kik még a Habsburg ház ellen vívott szabadságharccal sem értettek egyet, s ennek megfelelően a *Honvédelmi Bizottmány* rendelkezéseit is csak úgy ímmel-ámmal, elsősorban a közhangulat nyomásától félve, hajtották végre. Már a megye haladó pártjának nagynevű politikai vezetője, a bukás után külföldre menekült erdélyi kormánybiztos *Beóthy Ödön* is „határozottan hibáztatta a függetlenségi nyilatkozatot”, s ezért az 1849. június 6-án tartott közgyűlésen „a főispáni méltóságról le is mondott”.

Olyan dolog ez is — ti. hogy az erdélyi kormánybiztos-bihari főispán sem volt feltétlen híve *Kossuth* politikájának és a Habsburg-háztól való elszakadásnak, — amely, akár a csákói földfoglalók ügye, szimbolikus jelentésű: „... kötetnyi ismertetésnél” is teljesebben mutatja meg 48 és a 48-as szabadságharc tragédiáját.

A honvédelmi törvény önkényes módosításának — mondjuk így: többször is tapasztalt hitvány kijátszásának árnyékában egy csapásra indokoltnak tűnik a sarkadiak kételye és félelme a közlő előjáróság-választás tisztaságát illetően. Tartani lehetett tőle, hogy Bihar megye tisztikara, mint annyiszor, most is túllép hivatalosan megszabott hatáskörén, s minden lehetséges módot és eszközt felhasznál, nehogy valamilyen nehezen kezelhető, népszerű bíró kerüljön a község élére. Könnyen megtehették: a demokratikus választásnak még nem alakultak ki a sajátos formái. A szomszédos Nagyszalontán is régi, becstelen kortesfogásokkal buktatták meg *Arany Jánost*, a nemzet nagy epikus költőjét, a város büszkeségét *Toperczer Ödönnel* szemben a júniusi követválasztáson.

A sarkadiak jogos kérdésére Táncsics rövid, de félreérthetetlen feleletet adott: a község szabadságát nem korlátozhatja senki, tehát a megye sem. A törvény értelmében még ahhoz sincs joga, hogy a megválasztandó bíró személyére javaslatot tegyen.

A *Munkások Ujságának* másik két Békés megyei érdekltségű munkatársát: *Argai Jánost* és *Kenézi Lajost* már nem elégitette ki a napi események egysíkú és szűkszavú ismertetése. Többre vágytak. Nevelni akarták az olvasókat — tágítani politikai látókörüket és edzeni öntudatukat. Természetesen az ő cikkeik is tartalmaztak némi helyi vonatkozású elemet, igazi mondandójuk azonban nem rekedt meg a kötegyáni és sarkadi — általában a vidéki — lokális érdekltségű eseményismertető szintjén és szándékán.

Fokozott elvi, politikai érdeklődéssel és szélesebb látókörrel közelítettek témáikhoz: nemcsak a felszín, hanem a mögöttes háttér — a katonai és politikai erővonalak szeszélyes alakulása, az áramlások potenciális ereje és mozgásának a tendenciája, iránya is érdekelte őket. A jelenségek egymásra hatását, az események logikáját is vizsgálták; összefüggéseket kerestek és leltek, bátran következtettek, s helyel-közzel valós álláspontok, általános érvényű igazságok leszűrésére is vállalkoztak. Nem riadtak vissza a napi politika legizgalmasabb, legégetőbb, legkényesebb kérdéseinek a boncolásától sem, s habár nem minden kérdésben értettek egyet, sőt vérmérsékletüknek megfelelően másként reagáltak a tényekre is, népszerűségben, a kivított demokratikus jogok védelmezésében és további szélesítésének akarásában, az egységes társadalom elérésének szükségességében, a függetlenség és a minden elnyomástól mentes egyéni és társadalmi szabadság odaadó szolgálatában nem volt soha lényeges különbség köztük.

A Táncsics közelében élő és tevékenykedő *Argai János* esetében inkább érthető volt a helyi események ismertetését háttérbe szorító tudatos oktató-nevelő szándék. Az orosházi zsellér: *Argai Pál* lelkes lokálpatrióta tanító-fia ugyanis jó ideje elhagyta már szülőföldjét, s értesüléseit másoktól — elsősorban apjától és kedves ismerősétől: *Ágoston Györgytől* szerezte. Szoros kapcsolat alakult ki köztük. Tőle szerzett hírt a szeptember eleji csáki legelőfogalás után lefolyt eseményekről, a földesúr ellenintézkedéseiről és *Kiss Mihály* nemzetőrkapitány túlkapásairól. Nem kétséges, az ő kérésére és javaslatára írta leleplező, figyelemztető cikkét is a *Munkások Ujsága* november 7-ei számába *Tisztelt orosháziak!* címmel.

Argai érdekes elemzését *Petőfi* tette serkentő, nemzetébresztő nagy versének alapeszméje: „Könnyű bánni külső elleninkkel, ha kivesznek a belső bitangok,”

másrészt *Kossuth* híres haderő-megajánlási beszédének klasszikus szépségű befejező gondolata, illetve toborzóútjának hatalmas tömegeket mozgósító ereje és várakozást felülmúló sikere hatotta át. Tetszett az orosházi szegényeknek is; nem bántotta fülüket a pedagógus *Argaira* jellemző mértéktartó didaktikus közlésforma sem.

A későbbi orosházi események ismeretében hajlamosak vagyunk arra, hogy az olvasók kegyének megnyerésére irányuló, szónoki hangvételi bevezető sorokban önadminisztráló célzatosságot lássunk. Őszinte kitarukozásával, politikai szemléletének nyílt megvallásával, nem utolsósorban pedig a helyi események iránti élénk érdeklődése igazolásával írója mintha csak arra törekedne, hogy megismertesse önmagát és gondolkodásmódját, ne legyen ismeretlen a község előtt, amikor *Ágoston György* a jegyzővé választását ajánlja a népgyűlésen.

Ekként kívánta megnyerni a "tisztelt orosháziai" rokonszenvét: "Mióta szabadokká lettünk, hiszem, sok aggodalom töltötte szíveteket, minthogy sokféleképp regélték el nektek, hogy miben áll a szabadság. Engedjétek meg nekem, hogy én egyike lehessen azoknak, kik amennyiben lehet, világosságot nyújtanak nektek, s leszakítsam szemeitekről a fátyolt, mellyet midőn még a rabszolgaság járma alatt nyögtetek, húztak szemeitekre. Remélem, sőt, erősen hiszem, hogy szavaimnak hitelt adtok, mert ezek azon kebelből fakadnak fel, melly mióta eszmélni kezdett, vérzett sorsotok felett. Én láttam görbedni az ősz atyát a hajdú korbácsa alatt; láttam a nép fáradozásáért a jutalmat és keseregtem felette, melly jutalom botozás és tömlöczözés volt. Ez volt a ti jutalmatok, szegény elhagyatott nép."

Ez után a patetikus hangvételi, célratörő szónoki bevezetés: hatásos *captatio benevolentiae* után fogott hozzá *Argai* a „sokféleképpen magyarázott szabadság” Habsburg-érdekeket képviselő szolgálalkú ellenségeinek a leleplezéséhez. Azt a „gyalázatos ijesztgetést dongják” ezek a *gonoszok* körülöttetek, „jön az orosz . . . Mások . . . azt mondják, a király ellen cselekesztek, s más illy alávalósággal állnak elő titkon.” Mindezekkel az a céljuk, hogy elcsüggedjétek, s ennélfogva könnyebben „visszarántsanak a rabszolgaságba” benneteket — inette olvasóit. Az egységbontó rémhírek, a fellazító politika fogásai ellen a valóság alapos ismerete azonban tökéletes biztonságot nyújt; más szóval — számba kell venni a szabadság alapját képező belső és külső erőket. Erről ezeket a valójában Táncsicsra is jellemző naiv-optimista szemléletű megállapításokat és adatokat közölte: „Magyarország a most már beleolvadt erdélyi kerületekkel 15 millió lakost számlál, ezek között 6 millió tiszta magyar van; ide számítván a jobb érzésű németeket és oláhokat, ezek száma együtt fölmege 3-4 millióra. Így tehát majd 10 millió lelkes nép buzog a szabadság fenntartásában... E 10 millió kiállít 500 ezer nemzetőrt a rendes katonákon kívül, mellynek száma már most is mintegy 60 ezerre mehet; a jövő tavaszig pedig a 200 ezerből nem fog hibázni.” (Tudvalevő, ennyit kért *Kossuth* az országgyűléstől.) Az 500 ezer nemzetőr és a 200 ezer magyar katona pedig „olly erő, melly a világot dönti ki sarkából” — állította önfeledt lelkesedéssel és határtalan magabiztossággal, cseppnyi figyelmet sem fordítva a nagy létszámú sereg katonai felszerelésére és élelmezésének nehézségeire, de a szembenálló ellenség erejének a számbavételére

sem. Gondolt viszont — s ez természetes is — az igazságos honvédő háború tényéből fakadó fokozott elszántságra és lendületre, s ezzel a nemzetiségeket sértő, dehonesztáló nacionalista szólammal fokozta szavainak súlyát: „... ez a sereg nem krumplin hizott, se nem málén. Azután meg úgy látszik, szívét se oda tették, ahová az oláhét és a rácét. Ismerjétek meg testvéreiteket, olly nép az, melly sír, ha nem harcolhat, mintha csecsemőkorától fogva azt dalolták volna neki: harczmoraj kell a magyarnak.” Csak önmagunkban kell tehát bízunk, nem kell, nem szabad, „magunkat eltántoritani hagyunk... jöjjön aztán az orosz, ha még annyi tigrisként jön is”.

Feltehetnének a jogos kérdést: ezek után hogyan és miként kívánta szorosra fűzni a kapcsolatot azzal a 3-4 millió szimpatizánssal, akikről fentebb beszélt. Gyűlölettel teli, egyszerre gunyoros és kérkedő kitételei nem erősítették az együttműködéshez nélkülözhetetlen bizalmat. Arról árulkodnak, hogy mélyen lenézte, lekezelte őket, s legfeljebb csak másodrendű, alárendelt szerepet szánt nekik.

Szövetséges államok effektív támogatásáról *Argai* egyetlen szót sem ejtett. Ilyen diplomáciai sikerekkel — sajnos — nem rendelkezett a túl fiatal magyar kormány. Megnyugtatóan mindössze két dolgot hozott fel:

1. A németeknek nem érdeke, hogy bejőjön az orosz, „mert ha a magyar vesztene, a német is nagyon megsínylené”,

2. „vannak bécsiek is, kik velünk harcolnak.”

Ez az erkölcsi együttérzésnél alig több, alig számbavehető katonai erő nem menthette meg hazánkat az ellen az orosz betörés ellen, amely a cikk megírásakor — legalábbis a nép szemében — nem volt még több, mint fenyegető rém. Nem tarthatta vissza a cári seregeket az osztrákokkal kötött szerződésben vállalt kötelességeik teljesítésétől. Persze, az a pisle reményre jogot adó tény sem, hogy „most az egész Európa fegyvert ragad a szabadságért,” ennél fogva „nem könnyű egy nemzetet legyőzni.”

A magyar nép és a törvényesen megválasztott uralkodó — *V. Ferdinánd* — közötti ellentét okát *Argai* igen találóan a márciusi törvényektől származtatta. *Ferenc Józsefet* mint — ismeretes — december 1-jén nyilvánították nagykorúvá; a cikk megjelenésekor még nem vette át a tényleges hatalmat. Másnap mondott le javára a trónról nagybátyja, a király. Valószínűleg ennek tudható be, hogy a Pesten élő, sok tekintetben jól értesült szerző hallgatott arról a hazánk állami önállóságát megsemmisíteni akaró egyezségről, amelynek vezérképviselői a családi tanács (kamarilla) rendelkezéseit maradéktalanul teljesítő trónörökös: *Ferenc József*, továbbá a külügyet vezető erélyes és kegyetlen *Schwarzenberg Félix* meg a hatalom gyakorlásához nem mindennapi kerülővel, nagy vargabetűvel érkező rendőrminiszter: *Bach Sándor* voltak.

Feltehető, taktikai szempontból sem lett volna szerencsés a kérdés feszegetése az udvar részéről nyílt titokként kezelt detronizáció (személycseré) előtt, amit különben *Kossuth* szócsöve, az értesüléseit a központi hírszerző irodától nyerő *Sárosi Gyula* az Arany trombita kamarilláról szóló negyedik leheletében — *Schwarzenbergre* és *Bachra* való hivatkozás nélkül — régebben megjósolt már. Jellemző ugyanakkor, hogy a háborút kiváltó okokat tekintve közös álláspon-

tot képviseltek. *Sárosi* szerint például ekként tüzelt a „boszorkánytálat” kavaró, „hercegasszonynak titulált vadállat”:

Fenséges hercegek! — így kezdi *Zsófia*,
Oda Magyarország, oda van Osztria!
Ferdinánd hitét a törvényre letette
S ezzel velünk együtt magát eltemette.

*

Eddig csinálhattunk annyi adósságot,
Hogy csak az interje tett már egy országot,
De most pénz dolgában olyan csehül állunk,—
Hogy ezentúl bizony felkopik az állunk.
Fél-Európának nincs annyi aranya,
Mennyinek a magyar haza szülőanya,
Ha pedig az ember az ezüstjét veszi,
Európáénak kétharmadát teszi.
Maga a só, mely ott évenként származott,
Nekünk hány millió forintot béhozott!
Hát az a sok adó, melyet behajtottunk
Anélkül, hogy eddig róla számot adtunk,
Mit ha a vármegye meg nem akart adni:
Volt katonánk elég, s szót kellett fogadni.
S pénze után a nép bármennyit sóvárgott,
Volt benne mód, hogy az zsebünkbe szivárgott.

*

De mármost nem tudom, miként szüreteljünk,
mivelhogy a magyar „kimondotta nyilván”,

Hogy pénzével maga fog már gazdálkodni
S magyar kormánynak kell arról számot adni.
Sőt a hadsereg is, melynek nincsen párja.
Parancsát ezentúl a magyartól várja.

Nincs csak egyetlen út:

Semmivé kell tennünk az új szabadságot,
ki kell irtanunk a nyakas magyarságot,
Ferdinánddal meg kell a hitet szegetnünk,
Az új törvényeket hamuvá égetnünk,
S vissza kell szerezniünk, vissza minden áron
A pénzt és katonát még ezen a nyáron.

A Munkások Újságának munkatársa: *Argai* szerint is elsősorban a pénz — és a hadügy irányításában bekövetkezett alapvető gyökeres változás jelentette Bécs számára a legfőbb gondot. Ez ugyanis szinte a birodalom létét fenyegette. Nemcsak az fájt tehát a Habsburgoknak, hogy az új törvények ratifikálása óta „tetszés szerint nem osztozhattak a magyar kincstáron” (nem herdálhatták el a nemzeti vagyont; más szóval: a király „nagy rokonsága, sógor-és komasága nem hízhat többé a magyarok pénzén”), és hogy az uralkodó „katonáinkkal nem parancsolhat — nem rendelkezhetik szabadon — a nemzet akarátja és tudta nélkül,” hanem hogy *Ferdinánd* a független magyar kormány kinevezésével egy a dinasztia uralmát és létét veszélyeztető okmányra kényszerült hivatalos pecsétet ütni. A külföld szemében pedig ennyi tökéletesen elegendő volt a tehetetlenség bevállalásához, hiszen a magyar forradalom egyben „az egységes osztrák császárság” megteremtésére irányuló *Ferenc József*-i rideg abszolutista koncepciót is illuzórikussá tette.

Itthon is tudta mindenki, hogy március 15-e nem kizárólag érzékeny presztízsvesztéséget jelentett Bécsnek, hanem alig kiheverhető, súlyos katonai és pénzügyi kárt is. Hihettek hát *Argai* szavainak: a Habsburg-ház a magyar szabadság elfojtását egyenesen létkérdésnek, elsőrendű politikai feladatnak érzi és tartja, éppen ezért — ha szükséges, még esetleges külföldi (orosz) katonai beavatkozás kérésétől sem riad vissza.

Egyenes folytatása volt ennek a gondolatmenetnek az a félrímes, 2—2 sorba tördelt, felező 12-esekben írt királyellenes vers (A magyar néphez), amelyet *Argai* a *Munkások Újsága* november 28-i számában publikált. Ez a trónfosztás előtt 5 hónappal készült, művészi szempontból nem jelentős vers nemcsak a Habsburg-királyok iránti hűség értelmetlenségét és hiábavalóságát tudatosítja 9 versszakon át, hanem elszánt harcra is buzdít és hív a trón korlátlan hatalmú zsarnok ura ellen:

Fel, fel, fegyverre hát
Megcsalatott magyar!
Legyen kardvágásod
Mennydörgő zivatar.

A haza s szabadság
Legyen imádságod,
S a pokolra szálljon
Hütelen királyod!

A *Tisztelt orosháziak!* helyi vonatkozású passzusa (a cikk befejező részlete) ugyanúgy, mint Táncsics mezőberényi híradása, a mély együttérzés megvallásával indít: „Majd szívem szakad meg — mondja *Argai* —, mikor hallom, hogy házi vagy községi dolgaitok nem mennek jól, hogy *sorsotok felett nem a törvény intézkedik, hanem még most is egyes gazok parancsa és ármánya*. Ti azt hiszitek talán, hogy én a távolból nem kísérem figyelmező lélekkel minden dolgaitokat: csalódtok, mert én jól tudom, hogy a szegény népet egyes gaz ámitók nyomorgatják, s vissza akarnák taszítani elébbi szomorú helyzetébe.”

Állítása — úgy tűnik — nem volt koholt rágalom, hiszen nem sokkal a szolgabíró, jegyzőt elkergető november 27-i népgyűlés után, amelyen a lázongó tömeg *Ágoston György* ajánlatára őt választotta a község jegyzőjévé, *Szombathelyi Antal* alispán azt javasolta a „rendkívüli fenyítő törvényszék” kormánybiztosának: *Bogyó Sándor* képviselőnek, hogy a *Kossuth*hoz felterjesztendő jelentésében ne a parasztmozgalom gazdasági-szociális indíttatására helyezze a hangsúlyt, hanem arra, hogy a rendbontók „a megyei köztisztviselőn méltatlankodtak, a megye lealázásával, a tökéletes anarchiát, melynél elleneinknek hatalmasabb úton-módon kezére nem dolgozhatnak, kikiáltották, és mindezekre *Kossuth* nevét merik használni”.

Ismerjük be, az orosháziak félelmes példát adtak a kiváltságosok hatalmát védő megyének. Mintha *Petőfi* emberjogot követelő „szörnyű” népe támadt volna fel, hogy törvényt üljön. De hát mi is történt valójában? Miként „méltatlankodtak a megyei köztisztviselőn?” Legyen segítségünkre maga a sértett, a személyében lejáratos szolgabíró jelentése. Tőle idézzük a következőket: *Ágoston* lázító szavai után — írja *Jugovics József* — „haramia módra támadtak meg, százanként jobbról-balról, előlről-hátulról, és én mint hitvány labda izmos kezek közt hanyatva, utóbb földre tiporva százaktól erre-arra tépve, karmolva, ütve, taposva feküdtem. A bizonyos haláltól lélekjelenlétem . . . és egy-pár becsületes ember segítségével menekültem, összetépve, vérengzve (vérezve, véresen) sapka nélkül, elébb a tanácsterembe, onnan a vasajtós kasszaszobába. Ezt magamra zárva, egy bajonét akadt kezembe, itt vártam bizonyos haláloamat”.

Álljunk meg itt egy rövid kitérőre. Talán egy kicsit *Kossuth* védelmében is.

A szánnivaló helyzetbe került, s a községháza „börtönéből”, valójában a pénztári szobából, nehezen kiszabadult *Jugovics* sorsa — magától értetődően — nagyon aláásta a megyei vezetők biztonságérzetét. Feltehetően reális volt az a félelmük is, hogy a „dúlás vad ingere” által feldühödött nép korlátokat nem ismerő szenvedélyes indulata — ha meg nem fékezik — „meglehet egy pár hét alatt vérbe, lángba boríthatja az egész megyét, az egész alföldet is”. (A gyomaiak, a sámsoniak és a gyulaváriak is lázadoztak!) El tudjuk képzelni azt is, hogy a könnyörtelen népítélet víziói is megjelentek egyikük-másikuk szeme előtt. *Szombathelyi* alispán esetében azonban másról is szó volt — szavahihetősége, erkölcsi tekintélye is kockán forgott. Ő ugyanis a mezőberényiek ügyében mindenben főispánja: *Wenckheim Béla* hivatalos írásban is közölt utasítása szerint járt el. Számára tehát ezért is fontos volt, hogy a kormánybiztos jelentése teljes összhangban legyen az ő *Kossuth*nak küldött korábbi tudósításával. Lehetetlen ugyanis rá nem ismerni *Kossuth Békés megye lakosságához* intézett kiáltványát olvasva, az ő egysíkú, a lázadás valóságos okát elhallgató alispáni jelentésének érvelésére.

Az alispán és a megyei vezérkar félelmét tovább növelte *Argainak* november 20-án — tehát még orosházi megválasztása előtt — kelt, édesapjához címzett levele. Ez — ahogy *Dénes György* történész hiteles forrástanulmányokra és dokumentumokra épült művéből tudjuk — a posta dicstelen közreműködésével egyenesen a hatóság kezébe került, és a csákói perben a legfőbb tárgyi bizonyítékul szolgált. Ebben ekként oktatta ki az adatszolgáltatók neve után érdeklődő

Kiss Mihályt: „... ha a dolog nincs úgy, mind előadva volt, akkor ott van Táncsics lapja, lehet magát mindenkinek igazolni nyilvánosan; de ha a dolog úgy van csakugyan, akkor sokkal tanácsosabb nem feszegetni, mert ebből igen kellemetlen események fejlődhetnek ki”. Majd a Békés megyei helyzet pesti visszhangjáról szólva, ezeket írta: „... egy néhány előbbkelő ember van a megyében, kirül itt Pesten borzasztó hírek szállonganak, nem akarom őket nevezni, de *el fog jönni még a számadás órája*, azután az Isten legyen nekik irgalmas és kegyelmes”.

Kiss Mihály joggal érezhette kellemetlenül magát *Argainak* a *Munkások Újságában* közölt cikke olvastán. Mi tagadás, írója szemernyi tiszteletet sem tanúsított a büszke nemzetőrkapitány iránt. Szóba hozta április 4-i szégyenletes választását, amikor is *Omaszta Zsigmond* táblabíró erélyes propagandatevékenységével nyerte csak el a megtisztelő címet és rangot a lakosság egyértelmű ellenszenvre, határozott antipátiája ellenére. Vádolta azzal, hogy „úgy bánik... a szegény néppel, mint a kutyákkal”, meg hogy „a zsellérség Istenét káromolta azért, hogy szegények szenvednek, vérökkel áldoztak a hazáért”. Gögös rosszindulatának bizonyítására elmondotta, „nem akarta megengedni, hogy eleséget küldhessen a szegény nép az aradi táborba”, — mivel véleménye szerint „csak azért harcol Oroszáza népe, mert élösködhetik a hazán”.

Nem csoda, ha a *Kiss Mihály* ellenséges aknamunkáját leleplező cikk lázba hozta a községet. Szinte megsemmisítő erejű volt — felfokozta a tömeg harci kedvét.

A nemzetőrkapitány gyarló emberi tulajdonságait, kompromittáló megnyilatkozásait nyílt őszinteséggel kitergető írást illetett volna — persze — visszautasítani és szerzőjét felelősségre vonni. A felsorolt vádak ugyanis teljes mértékben kimerítették — különösen *Kiss* katonai beosztása miatt — a hazaárulás kritériumait. *Argai* fel is vetette nyomban a bizalmatlanság és alkalmatlanság kérdését, kereken kijelentve: „Illy embernek nem szabad, nem lehet a nép kapitányának lenni, ki azt mondja, hogy a zsellérség minek megy harcolni, midőn úgy sem küldi senki a csataterre”. Ha ez így igaz, jogosnak tartjuk ideges-türelmetlen felszólítását: „Oroszáziak! ... hogy tűrhetitek az ilyen hazaárulót? Az illyet be kell fogni”. Megértjük, hogy a márciusi törvények szigorával utasította rendre a „basáskodó” kapitányt: „Mert tudja meg az a *Kiss Mihály*, hogy *nincs többé e honnak zsellérje* azon értelemben, a mellyben ő veszi. *E hazában mindenki polgár, és pedig szabad polgár*, kik felett csak a törvény ítélni, nem pedig egyes emberek”.

Argai világosan érvelő, kioktató sorai eleven húsba vágtak. Méginkább ez a fölünyes magabiztossággal megfogalmazott indulatos figyelmeztetése: „Hohó, *Kiss Mihály* uram, nagyobb embernek is az orrára koccintottunk már mi, mint kegyelmed”. Tagadhatatlan, volt rá példa elég. Nem kellett igazolásul néven nevezni senkit. Mindenki tudhatta, ki a cikket olvasta, hogy *Argai*, kit *Jugovics* szolgabíró két héttel későbbi jelentésében egyszerűen csak „országos lázító... Pesten csavargó egyénnek” titulált, elsősorban a nemzetiségek mozgalmát pénzzel és fegyverrel támogató osztrák hadügyminiszterre: *Latourra*, meg a magyarországi katonai biztos osztrák tábornok *Lambergre* és a Fejér megyei hazaáruló adminisztrátorra, a dúsgazdag *Zichy Ödönre* gondolt. Rájuk s általuk a háború

könyörtelen törvényére akarta emlékeztetni a hatalmával visszaélő önhitt *Kiss Mihályt*, hiszen befejezésül ezt a nem kizárólag orosháziaknak szóló, emelkedett hangú intelmet társította a gondolathoz: „Mert magyarok, nem tréfa időket élünk . . . A nemzet kockája el van vetve. A tágas öblű sír meg van ásva. Hogy e nagy sírba a magyar nemzet temettetik-e, vagy érdemetlen királya cinkosaival, nem a sorstul, hanem a magyar nemzet életre-halálra küzdésétől függ. — Válasszatok tehát az élet és a sír között! Az élet — a szabadság, a sír — a rabszolgaság”.

Végül csak annyit: *Kiss Mihály* nem érezte szükségét a tiltakozásnak. Vagy azért, mert nem tudta megcáfolni a vádakát, vagy mert a község felbolydult politikai légkörében valamilyen oknál fogva jobbnak tartotta, ha csendben marad. Talán félt a nép esetleges bosszújától, vagy mert nem is szólhatott. Neve ugyanis ott szerepelt a csáki legelőfogalás elítéltei között. Három hónapi rabsággal sújtották.

A megye legaktívabb levelezője, a gyulai politikus *kispap*, *Kenézi Lajos* nem osztotta *Argai* önfeledt optimizmusát. A háború = matematika elvhez közelítve, értelmes tárgyilagosságra intett, és társadalmi megbékélést sürgetett. „Míg a világ világ lesz, mindig az erősbé lesz a diadal” — szögezte le a maga sarkigazságát, ellentmondva *Berzsenyi* szállóigévé vált gondolatának: „Nem sokaság, hanem lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat”. Félreértés ne essék: nem a nemzethalál pesszimista víziója irányította tollát. A márciusi vívmányok védelme és végső győzelemre juttatása — a „szabadság és jólét” országának a felépítése foglalkoztatta. Az, hogy miként lehet a „vagy nagy nemzet leszünk, vagy oktalanságunk eltöröl a föld színéről” dilemmáját okosan, a haza javára megoldani.

A ránk szakadt bajból a kivezető utat egyfelől a diplomáciai tevékenység tudatos megszervezésétől, a nemzetközi kapcsolatok kiszélesítésétől, másfelől a gyűlölettől mentes belső nemzeti egység megteremtésétől várta. Szamba vette a környező nagy országok lakóinak számát, köztük a legnagyobb tömeget adó cári Oroszországot, amely „70 milliót felülhalad Európában”. Sajnos, „éppen ezek vesznek minket körül gyűrű formában (a romániai moldvai-besszarábiai terület orosz védnökség alatt állott!), s akarják a nagy tót császárságot felállítani, hazánkat is meg akarván hódítani” — állapította meg elemzésében. Majd józan megfontolással ezeket tette hozzá: „. . . mi magyarok, kik nem igen sokan vagyunk, magyarul beszélők alig 5 millió, . . . ha a legokosabb, legvitézesebb nép volnánk is a világon, minthogy egyedül állunk, többféle ármányos, furfangos népeknek, kiknek számok száz millióra is felmegy, sokáig ellenállni nem volnánk képesek”.

Parancsoló szükségnek érezte hát a külföldi államokkal kötendő szerződéseket. *Kossuthék* fejlett politikai érzékét tisztelte abban, hogy a legfejlettebb nyugati államokkal kívántak diplomáciai kapcsolatot létesíteni a Habsburg-ház és az orosz cár várható támadása ellen. „Igen bölcs” lépésnek tartotta például, hogy a németek frankfurti „közországgyűlésére” *Pázmándi Dénes* és *Szalai László* személyében „két követet” is küldtek, és hogy Párizsban nem kevesebb, mint 300 fős küldöttség szerzett tiszteletet a magyar névnek és megértő barátokat a magyar ügynek. Ez a tekintélyes számú demonstratív csoport a városházán

és az 1830-as júliusi párizsi forradalom emlékoszlopánál egyszerűen megigézte a lázba hozta a köréje gyűlt hatalmas tömeget, amikor szívbemarkoló átérzéssel és hévvel elénekelte *Vörösmarty Szózatát*, a „*magyar Marseillaisét*”: a Hazádnak rendületlenül légy híve, óh, magyart! Senki előtt sem volt kétséges, hogy a fellelkesült tömeg érzését fogalmazta meg a költő-külgügyminiszter: *Lamartine*: „... a franciák szeretik a hős magyarokat”, kiknek annyi barátjuk van Franciaországban, „ahány francia van ott”.

Az idő sürgetett. Látszatkapcsolatok kiépítésére időt pazarolni nem lehetett. *Kenézi* sem gondolt ilyenekre. Távoll állott tőle a társadalmi fejlődést megkötő zsarnok cárral való egyezkedés megkísértése is. „A művelt német néppel inkább legyünk barátságban-szövetségben — hirdette a két frankfurti követ szerepét kommentálva —, mint a bennünket elnyelni készülő tót-muszkával, hol még Szibéria és az átkozott korbács-kancsuka a legáldottabb büntetés”. Az akkori viszonyok között ez volt egyedül elvszerű. Bizonyára reálpolitikai szempontból is tökéletesen igaza volt.

Ezzel azonos logikai, de erőteljesebb érzelmi, etikai szinten beszélt a belső egység megteremtésének halaszthatatlan köteletségéről. „Mennyi ellenségünk magában a hazában!” — sóhajtott fel szomorúan. „Nem szükség nékem emlétenem, hogy országunkban mit csinálnak délen a ráczok, mire készülnek a szerbek, mi történt Kikindán; mi tört ki a kapcsolt részeken, mit akarnak a felvidéki tótok, hova czéloz a muszka roppant erejével”. Ebben a helyzetben „semmit sem tanácsolhatok inkább, minthogy a legnagyobb egyességben éljünk egymással”. A világért sem szabad egymásra támadni vallásért vagy nyelvért, sőt „inkább mindenféle vallású és nyelvű lakostársainkat, akár oláh, akár vend, rácz, zsidó, német vagy tót legyen, testvéri karokkal vonjuk magunkhoz”. *Menenius Agrippa* világhírű meséjére utalva követelt megértést, „hiszen ők a mi hazánk, a mi testünk tagjai, és ha a test tagjai egymást megtagadják, a testnek bizonyosan veszni kell. Ha most az osztályok (kaszták) egymás ellen kelnek, ha az urak nem hisznek a parasztnak, ha az eddigi jobbágy bizalmatlan az urak iránt: az Istenért, akkor veszve vagyunk!” A több mint másfélmillió orosz sereg ránk tör, „hogy eligazítsa a pert”, s akkor „mint a szomszéd földönfutó lengyel, mi sem mondunk köszönetet érte.”

Kenézi június elején publikált fejtegetésének egyik nem titkolt célkitűzése az volt, hogy népszerűsítse az időszerű és jogos verbuválást. Ennek nagyobb sikere érdekében a következő három indítványt terjesztette elő:

1. mondja ki az országgyűlés, „a melly szegény ember a haza szolgálatában elesik, annak özvegye- s árváiról az ország gondoskodik”,

2. aki „meg csonkítatik, hogy szolgálni, keresni többé nem tud: annak illő eltartását az ország magára vállalja”,

3. kik „magyarul beszélni nem tudnak, vagy a magyar nemzet iránt ellenséges indulattal viseltetnek, azok katonai szolgálatba nem vétetnek”, hanem „természtmény vagy más szolgálat” útján róják le hazájuk iránti kötelezéseiket.

Javaslatai reálisak és ésszerűek voltak. Az első kettő hallatán például kinek ne jutna eszébe *Arany János* Világos után írt megrendítő hatású verse: a *Koldusének* és annak keserű igazsága:

Azt mondták, mikor a harcban ömlött vérem,
Tíz holdnyi örökség lesz valaha bérem.
Tíz arasz is jó lesz, gondolám magamban,
Korántsem gyanítva, milyen igazam van.

Csak a harmadik bevezetésére — ilyen értelmű alkalmazására — nem került sor.

Az egységes nemzet ideája lebegett *Kenézi* szeme előtt, akárcsak Tánicsics másik Békés megyei levelező-munkatársának, a lelkes szarvasi tanár *Gerő* — *Greguss Ágost*nak. Csakhogy amíg *Argai* és *Kenézi* számolt a belpolitikai realitással: a nemzetiségi és társadalmi megosztottsággal, ő túllépett ezen, s a „16 milliós haza” összlakosságát azonosítva a magyar néppel, szólított harcba kivétel nélkül minden épkezláb honpolgárt. XVI.—XVII. századi jermemiádok hangulatát és formáját idézte eléggé dallamtalan, vallásos motívumokat nem tartalmazó, 4 ütemű 13-as sorokban írt verse. Indító kérdései ügyesen egyesítik a minden-mindegy kábultságát megtörni akaró nemes szándékot a végső elszámolásra serkentő dacos-agitatív indulattal:

Óh, szép magyar hazám tizenhat milliója,
Te gyáva zsarnokok gyávább alattvalója,
Sokáig fogsz-e még vaktába terhet vinni?
Sokáig fogsz-e még az árulóknak hinni?

Nem volt elég neked, hogy mindeddig csalattál,
Hogy sok száz éven át atyailag nyomattál?
Te hát ezentúl is hódolsz a zsarnokoknak,
Kik simogatnak most, de majd karmolni fognak?

Majd e türelmetlen, zsarnokság elleni felhívásokat a nemzethalál kínzó víziója váltja fel, hogy tovább fokozza az olvasóban (hallgatóban) az idegesítő kérdések nyomán keletkezett belső érzelmi feszültséget:

Oh nép, te halni fogsz, mert árulóid élnek,
Szabadságleveled átadva lesz a szélnek,
S rongyokra tépi szét ezt a szélvésznek árja,
Melly most a nemzetek szívét keresztüljárja.

Egy új, sötétebb éj fog környékezni téged,
Késő bűnbánat lesz egyetlen nyereséged,
S mi búdat növeli sorsod felett s feletted,
A gondolat leend, hogy azt megérdemelted.

Az ellenvéleményt nem tűrő, könyörtelen állításokat megfogalmazó esztéta *Gerő-Greguss* helyesen érzékelté, mily hatalmas érzelmi-morális súlya van a *Vörösmarty Szózata* óta sok ízben és sokféle céllal használt nemzethalál-gondolatnak. Tudta, nincs nála grandiózusabb, ijesztőbb rémkép. Ezért nem fokozható tovább az ő helyzetképe sem. De érezte azt is, itt a gyújtópont,

ahonnan az erkölcsi megtisztulás valós reménye ered. Ez az alapja és forrása (más nem lehet) annak az önemésztő büntudatból és hazafiúi kötelességérzetből töltekező katarzisélménynek, amely magasabb etikai síkra helyezi és aktív honvédő harcra kötelezi el a már szinte teljesen elfásult, közönyös embert. Az *Etele* (Attila) hősiességére hivatkozó befejező gondolat is általa válik reálisá és igazzá:

De nem! Nem hihetem, hogy végre fel ne kelnél;
Gyávább te sem lehetsz a hódító Etelnél.
Te összemorzsolod, kik bántani akarnak,
S önálló nagy hazát teremtesz a magyarnak!

Greguss szilárd hitét, korszerű politikai látását és elveit — könnyű felismerni — *Robespierre* alapozta meg, akinek alkotmányról szóló híres beszédét már a forradalom kezdetén lefordította, s azt 1848 júniusában „a magyar nép figyelmébe ajánlva”, a szarvasi *Réthy*-nyomdában ki is adta. Azonosult a nagy francia népvezérnek ama tézisével is, hogy „az emberi értelem régóta menetel a trónok ellen lassú léptekkel, kerülő utakon, de biztosan . . . Alig védelmezi már más a zsarnokságot, mint a megszokás és a félelem, s főként az a támasz, melyet a gazdagok szövetsége nyújt neki”. Ezeket az irányelveket követte és képviselte a Táncsics közelében élő és tevékenykedő *Argai* és alkalmasint a művelt nyugati államokkal felvett diplomáciai kapcsolatoknak örvendező gyulai *Kenézi* is. Ő — ahogy ezt *Gyermekfajzók (Proletárok)* címmel közölt írásának világos okfejtése tanúsítja — egységes társadalmat építeni akaró törekvéseiben is *Robespierre* álláspontjára helyezkedett, egyetértve annak evidenciaként ható és kezelhető megállapításával: „Európában egy földműves, egy kézműves a nemesember örömeire kiképzett állat”. Hátborzongató példákkal igazolta a tétel szomorú történetiségét. Pl. ilyenekkel: „A híres, jó erkölcsű *Cato* — mondja *Kenézi* — ezrenként szedte össze a gyermekeket, mint megannyi malacot, s meghizlalván, drága pénzen eladta őket rabszolgának baromi munkára”. Vagy: *Veress*, akinek „rabszolgái egyszer ajándékban egy iszonyú vaddisznót vittek”, a rabszolgát, ki a nyáját megmentette a disznó pusztításától, dicséret és jutalom helyett vérig korbácsoltatta és keresztre feszítettte, mivel „a rabszolgának fegyvert tartania nem szabad, . . . , mert majd eszébe találna jutni, hogy zsarnok elnyomói ellen is használhatná” stb.

A távoli múlt azonban csak példaként szolgált annak igazolására, hogy a feudális nemes urak kénye-kedvének kiszolgáltatót nincstelének-proletárok (gyermekfajzók) sorsa alig változott nálunk 1848-ig valamin. *Robespierre* 1794-ben még szinte egész Európára vonatkoztathatta ezt, leszögezvén: „A századok tapasztalata . . . szolgának mutatja az embert”, függetlenül attól, hogy „a természet azt mondja nekünk, hogy . . . szabadságra született . . . Az erkölcsi világ sokkal inkább, mint a fizikai természet, . . . ellentétekkel és rejtélyekkel van tele . . . Európa azért pazarolja vérét — figyelmeztetett az éles logikájú forradalmár —, hogy megerősítse az emberiség lánczait”, szemben a francia kommunárokkal, akik „azért ontják vérüket, hogy széttörjék a lánczokat”.

Kenézi megítélése szerint nálunk éppen az ő nemzedékének tette kötelességévé az élet, hogy a természet által az emberek szívébe bevéssett szabadságjogokat és

emberi egyenlőségtudatot a gyakorlatban is érvényre juttassa és eltörölni ne engedje. Írása heves támadás volt az előjogok ellen, mindenekelőtt az osztálytársadalom római jogra alapozott törvénykönyve, az egyszerű népet kizárólag csak terhes kötelezettségekkel sújtó *Tripartitum* ellen. Bátran követelt *emberjogot* a népnek: „Ne engedjétek — szólította fel olvasóit —, hogy a nép munkás osztálya, mely regtől (!) estig izzad, melly a társasági rosz viszony (értsd: egészségtelen társadalmi berendezkedés, osztálytörvények, szokásjogok stb.) miatt eddig eltapodva volt, ezután is szenvedésiért gúnyoltassék, bírái választásából kizárassék, s *emberi polgári jogaitól* megfosztassék . . . *Ő is ember*, megnő-sül, gyermekei születnek, ezeket véres verejtekű napszámjával tengeti, s magát halálra kínozza, mert *a sors neki ingyen kastélyt, uradalmat nem adott*; és azért, mert ő szegény, még megvetett, gúnyolt is legyen? Nem, polgártársak! ti nem fogjátok túrni, hogy miután *Isten titeket szabadokká tett*, ti másokat szolgálaképen elnyomjatok. Ti gondoskodni fogtok arról, hogy minden, ki jó lelkű munkás ember, jutalmát följele (!) e hazában; a rosszlelkű here pedig hordja magán a gyalázat bélyegét — a gyermekfajzó, proletár nevet”.

Ahogy az idézetből is világosan kivehető, a felvilágosult *Kenézi* nem fűzött túlságosan nagy reményeket a „népszaroló dús” gyors „emberiségre javulásához”. Joggal. „A társasági rosz viszony” megszüntetése, az „emberi polgári jogok kiszélesítése” sok időt kíván. Nem megy egyik napról a másikra. A régi szemléletmód, az évszázados gyakorlat, a hagyományos élet- és magatartásforma mélyen beivódik a sejtekbe és idegekbe. A törvény — bármilyen ésszerű és világos megfogalmazású legyen is — nem oldhat meg mindent egy csapásra. Csak lehetőséget ad a normális életvitelhez, győzelemre azonban csak a felszabadult nép öntudata és meg nem alkuvó példás társadalomépítő tevékenysége juttathatja.

Tény az is, hogy *Kenézi* — mindenfajta elnyomásnak esküdt ellenségeként — sohasem a származás és a beosztás, sohasem a vagyoni helyzet, hanem a társadalmilag hasznos munka alapján értékelte az embereket. Ebből a nézőpontból követelte a megbélyegző titulus: a „gyermekfajzó” jelző eltörlését is.

Mit is jelent ez a ma már meghökkentő, szokatlan csengésű fogalom, amely valószínűleg a múlt század közepén sem lehetett közismert, hiszen *Kenézi* is szükségesnek érezte, hogy cikkének alcímet adva, elfogadtassa. Csakhogy az alcím — proletárok — sem volt egyértelmű. *Csiky Gergely* például a társadalom parazitáit, az élősködő *ingyenélőket* nevezte proletároknak 1880-ban írt drámájában. Alakjainak nem volt semmi köze az elnyomott munkásokhoz. Előkelő, ún. történelmi családok kései lezüllött utódai voltak, kiket kétségbeejtő nyomoruk és sivár pénztelenségük sem tudott észre téríteni és munkára kényszeríteni. Képzeljünk csak bele, 10 évvel a Párizsi Kommün után értelmezte így *Csiky Gergely* a proletár szót!!

Kenézinél sem következetes és egyértelmű a szóhasználat. Cikkében szinte végig helyesen a kiszolgáltatott ókori rabszolga évszázadokon át öröklődött — más-más néven ismert — társadalmi képletének és sorsának a megjelölésére alkalmazta, abban az értelemben, ahogy *Madách* is *Az ember tragédiája* egyiptomi jelenetében:

Mért él a pór? — A gúlához követ
Hord az erősnek, s állítván utódot
Jármába, meghal

azaz a proletárok életének kettős célja és feladata van: a munka és az utódnemzés — a gyermekfajzás. Innen ered a *Kenézi* által használt kifejezés is.

Könnyű észrevenni azonban, hogy a „gyalázat bélyegével” azonosított „ingyenlő, rossz lelkű here” nevezet ellen, illetve annak az elnyomott rabszolgákra és utódjaikra: a szerencsétlen jobbágyokra (nálunk ekkor még nem volt fejlett ipar) való alkalmazása ellen *Kenézi* mindig tiltakozott. Hazugnak és felelőtlennek tartotta a rájuk süttött jelzőt. Egyedül az aktív munkától elszokott, dologtalanul lézengő nemesi figurákra volt hajlandó vonatkoztatni. Ilyen fajta kicsengettéssel, tudatos megbélyegző tendenciával ajánlotta cikke befejező gondolataként: ne a dolgozókat sértsék vele, hanem a „rossz lelkű herék” hordják magukon, mint a *gyalázat bélyegét* a gyermekfajzó-proletár nevet. Ismerete tehát ő is a szónak ezt a *Csiky Gergely*-i értelmezését.

Helyi vonatkozások mindössze *Kenézi* első közleményében voltak. Nem tudni, utolsó cikke, melyet nagy terjedelme miatt már nem közölhetett le Tánacsics gyors pusztulásra ítélte lapja: a „hűbéri szolgaság teljes elsöprésére, a társadalmi átalakulás minél radikálisabb változatának a kivívására” buzdító *Munkások Ujsága*, tartalmazott-e vajon valamelyes lokális érdekeltségű híryanagot. Első cikke, az 1848. április 30-ai számban megjelent *Magyarország* — alcím: *Több kell ész, mint erő* — valójában nem más, mint lelkes munkatárs- és olvasó- (előfizető) toborzó. Az általános és politikai műveltség tervszerű gyarapítására, a plebejus demokrata elveket képviselő lap merész eszméinek a terjesztésére hívta fel a népet, azzal a céllal, hogy tudjanak élni — tanuljanak meg élni — a március adta szabadsággal.

Lehetséges, hogy ő volt a lap legtevékenyebb agitátora és propagálója Gyulán, hiszen szinte név szerint ismerte az előfizetőket. Lelkes örömmel számolt be már az ötödik (!) számban arról, hogy rajta kívül „*Bíró János, Gálosi János, Marjai Ferenc, Gál György, Tokai György, Felek Mihály, Tar András* és többen megrendelték, és már szélire olvassák” a „földész” Tánacsics újságját. Ez pedig — ismerve a korabeli viszonyokat — szokatlan méretű rokonszenvről és érdeklődésről tanúskodik.

Tagadhatatlan, a *Munkások Ujságának* a tekintélye Békésben később sem csökkent, sőt egyre nőtt, jóllehet a posta tudatosan akadályozta terjedését. December elején például a már többször említett *Deák Ferenc* orosházi zsellér az ellen tiltakozott heves indulattal, hogy egy hónapra szóló előfizetését a helybeli postamester nem volt hajlandó elfogadni. Azzal utasította el, hogy ő csak negyed- vagy félévre szóló szerződést köthet. Ennyi pénzt pedig sem nevezett, sem zsellértársai nem tudtak hirtelenjében nélkülözni és lefizetni. Könnyen elképzelhetjük, mennyire tarthatta szívügyének a postamester a lap példányonkénti árusítását.

A *Munkások Ujságát* végül nem a közöny, nem az olvasók érdektelensége, hanem egy központi rendelkezés ölte meg. *Madarász László* rendőrminiszter tiltotta be az év végén, annak ellenére, hogy „még azok is megbarátkoztak . . . -

tartalmával, kik azt elébb gyűlölték; ugyanis kénytelenek voltak elismerni, hogy a veszedelmes időszak alatt bátor szavam, erőteljes írásmodorom a népsokaságnak buzdítására és bátorítására nagy befolyással van” — jellemezte a növekvő figyelem és rokonszenv mértékét Táncsics maga. Ennek következtében további működésére csakugyan nagy szüksége lett volna az államvezetésnek.

A kiélezett politikai helyzet magyarázza mindenekelőtt azt a diadalittas kárörömöt, amellyel az ellenséges hivatalos és félhivatalos kormánylapok a betiltó rendeletet köszöntötték. Különösen Gyurmán Adolf lapja: a *Közlöny* örvendezett nagyon. Táncsics hamar felismerte az igazi okot. Azt, hogy lapjának nem „azon törvényszerű oknál fogva” kellett megszűnnie, „mert az 5000 pengőfrnyi biztosítékot” ő, a kiadótulajdonos nem tudta „letenni”: Ha ugyanis a *Munkások Ujsága* „a kormány nézeteit hangoztatta volna ugyanúgy életben marad, mint Vas Gereben orgánuma a *Nép barátja*, amelyből „államköltségen 10 000 példányt rendeltek meg” és küldtek szét a „falusi közönségnek” ingyen Szemere Bertalanék, csak hogy gyöngítsék az ő lapjának erős politikai hatását a szegény nép körében. Nos, ez az államilag támogatott újság sem fizette le az óvadékot.

A rendőrminiszter döntése érthetően fáj Táncsicsnak, hiszen Madarász is elismerte — „a nép ereklje gyanánt zárja szekrényébe a *Munkások Ujságát*”. Méltán tiltakozott tehát a gyulai származású Pálffy Albert szerkesztette *Március Tizenötödikében*: „a forradalom és a szabadságharc legradikálisabb hírlapjában” Gyurmánnak az ellen a rosszindulatú rágalma ellen, hogy ti. a „*Munkások Ujsága* meghalálozott”. A valóság az, utasította vissza a vádat Táncsics, hogy „teljesen viruló egészségben élt, s nem is természetes halállal múlt ki, hanem megölték”. *Kivégeztetett, lenyakaztatott*, mint hajdan Martinovics Ignác. „De nincs az a hatalom, mely a *Munkások Ujságát* meghalálozottá bírná tenni. Ez élni fog még soká, ameddig csak valamely lap szelleme élhet”.

A hiszékeny Táncsics eleinte úgy vélte, hogy a Debrecenbe áttelepült kormány kényszerűségből tiltott be bizonyos lapokat és sajtótermékeket. „A nyomdászat itt . . . gyarló lábón állott” — írta az *Életpályámban*, s most hogy minden ide központosult, a „kormány lapjait is csak ügyvel-bajjal lehetett kiállítani”. Éppen ezért Táncsics, kinek saját lapja fennmaradásáért is küzdenie kellett, minden erejével azon volt, hogy javítson a gyenge nyomdai helyzeten. Szemmel tartva a négy nyelven publikáló szarvasi nyomda sokoldalú forradalmi tevékenységét — a legtöbb plakát és röpirat itt jelent meg ekkor a környéken —, s emlékezve talán a szarvasiak képviselői meghívására is, arra akarta rávenni a kis műhely külföldet járt, szakmailag jól képzett tipográfus tulajdonosát: Réthy Lipótot, helyezze át nyomdáját Debrecenbe, s enyhítsen valamicskét a kormány ilyen gondján.

Meghívó levele — sajnos — szőrén-szálán eltűnt. Ám a *Békés Megyei Levéltár* iratanyaga csalthatatlanul bizonyítja létét. Innen tudjuk, hogy 1850. január 30-án „a politikai vétségért letartóztatott” Réthy csakugyan „felmutatta egy levelét Táncsics Mihály forradalmi képviselőnek, melyben az különféle ajándékokkal kecsegtetve, őt nyomdástul együtt Debrecenbe hívta”. A levélnek azonban, mellyel Réthy hivatalosan kívánta igazolni, miszerint „ő az osztrák ház ellen nem működött”, hiszen ezt az ajánlatot sem fogadta el, a Gyula—Nagyvárad közötti hivatalos ügyintézés és expedíció során egyszerűen nyoma veszett.

Nem érkezett meg rendeltetési helyére, a területileg illetékes *Nagyvárad* kat. ker. *Parancsnoksághoz*.

A fennmaradt iratokból egyértelműen megállapítható, hogy a szegedi kerület főbiztosa még megkapta a kérdéses Táncsics-levelet Békés megye királyi biztosától, sőt február 2-án továbbította is. Váradon azonban már nem találtak rá. A tisztánlátás kedvéért nézzük meg, mit írt a szegedi királyi főbiztos 1850. február 19-én kelt, *Sztachó János*, Békés megyei császári és királyi kormánybiztoshoz intézett levelében:

„Nagyságodnak f. évi január 30-ról 380-ik sz. alatt ideterjesztett jelentésében *Réthy Lipót* esedezőlevelét és hozzája csatolt azon iratot, melly Táncsics hozzá-intéztett levele lett volna, f. hó 2-án 674-ik számom alatt a Nagyvárad katonai kerületi Parancsnoksághoz általtettem, azonban az onnan f. hó 9-én 579-ik sz. a. költ, s e hó 16-án ide érkezett válaszban annak a levélben nem találhatása állítván; miután expedíciánk ellenkezőt állít, de az olta az itteni Irományok meghányatván, ezen levélnek itt nem léte kétségtelenné lett volna, nem maradt egyéb hátra, mint Nagyságodat megkérnem, hogy ha azon Táncsics-féle levél mását valamimódon megszerezni lehetne, ugyanazt hozzám lehető leggyorsabban, s pedig ha volna, ki azt az eredetivel egyeztesse, annak egyeztetésével megküldeni, mindenesetre pedig tudósítani méltóztassék”.

A kérés természetesen teljesíthetetlen volt. A „kérdéses levél”-ről nem készült másolat, így *Sztachó* — hivatkozva „a beadott folyomadvánnyal együtt jegyzőkönyve 380-ik számának tanuságára”, és sajnálkozva azon, hogy „a legjobb akarat mellett” sem tud segíteni, elhárította magáról a felelősséget.

A szabadságharc bukása után, amikor a nemzetgyűlési követek szétoszlottak, a kormányt Aradra is elkísérő Táncsicsnak menekülnie kellett. Családját a városban hagyva, Világos—Pankota—Kisjenő felé vette útját. Ismeretlen honvédtisztól kapott „néhány osztrák ezüst tízes és pár húszas pénzzel” indult el a bizonytalan jövő felé, örökös félelemben, hátha felismeri valaki, és busás jutalom reményében kiszolgáltatja az osztrák hatóságoknak. A nagyobb biztonság kedvéért a szakállát is levágta, de ez sem segített rajta. Mint közismert, közkedvelt hazafit többen köszöntötték így is a saját nevének. Az egyik határban munkások és vándorlegények vendégelték meg sült kukoricával — a gazdaságilag kifosztott, kiélt vidék egyetlen élelmével, másol menekülő honvédek invitálták körükbe a szomszéd szobából, hangjáról ismervén fel: „Táncsics úr, . . . , egy pohár borral szolgálhatunk, de ennivalónk nincs”. A bajban — igen — nagy volt még ekkor az összetartás és a segíteni akarás.

A biztonságos menekülés módját kitapasztalva, visszament a családjáért Aradra, s hasznos útbaigazításokkal látván el őket, külön-külön utakon kísérelték meg, hogy átjussanak a népes ellenséges táboron és az útleveleket ellenőrző városi vámházon. Érthető volt az óvatosság. „Nem volt tanácsos a városban késlekednem, tehát amilyen hirtelen ott megjelentem, oly hirtelen el is tűntem” — emlékezett vissza szomorú aradi élményére. Neve ott szerepelt *Haynau* listáján, ezért választotta ezt a nemszeretem megoldást. Nem akarta esetleges

elfogatásával kegyetlen kivallatásoknak, gyötrelmes testi-lelki tortúráknak kitenni hű társát: *Seidel Terézt* és kicsiny, még szopós gyermeküket. A megbeszélés értelmében „jól kívül a városon, a gyulai országúton” várta be őket, ahonnan együtt mentek Gyulaváriba, hol „a bíró, de főképp a jegyző: *Dede János* jó „ismerősei” voltak. Valószínűleg ők ajánlhatták annak idején az orosházi kerület képviselőjének is *Boczkó Dániel* ellenében. Erről *Dénes György* ezeket írta Orosháza történetében: „Az orosházi választókerületben igen csendesen folyt le a képviselőválasztás. *A gyulaváriak ugyan előzőleg Táncsics nevét emlegették*, de Vári mesze esett a választás helyétől, Orosházától, csak kevesen kocsiztak oda a választók közül, és nyilván nem a legszegényebbek — márpedig Táncsics hívei azok közül kerültek ki. Orosházán júniusban még nem ismerték eléggé Táncsicsot. Így aztán harc nélkül, egyhangúlag választották meg képviselőül *Boczkó Dániel* megyebeli birtokos nemest”.

Táncsicsék csak rövid ideig tartózkodtak Gyulaváriban. Alig pihentek meg, a helyi viszonyokat hirtelen áttekintő, nem mindennapi emberismerettel és politikai tapasztalatokkal bíró Táncsics máris jobbnak látta, ha elhagyja ismerőse: a jegyző házát. *Dede János* ugyanis „jegyes ember” volt, ki okkal tartott a tekintélyesebb gazdák rosszindulatától. Jegyzői fizetését sem folyósította zökönőmentesen a község, amint ezt a Békés megyei Levéltár 1850/51-es királybiztosi iratai is tanúsítják. Súlyosbította a helyzetet, hogy a megyei központ közvetlen szomszédságában fekvő településen gyorsabb és gyakoribb lehetett az ellenőrzés is. Érthető hát, ha azt ajánlotta: máshol keressen maga és családja számára munkát és menedéket Táncsics. S az döntött is azonnal. „Tovább kellett vándorolnunk” — írta, — minthogy „sem kelendő (értsd: osztrák) pénzünk nem volt”, sem „nekem való foglalkozás nem akadt”, s még inkább „mert említett ismerőseim — ti. a bíró és a jegyző — rettegtek a borzasztó veszedelemtől, mely őket érhetné, ha engem mint náluk tartózkodót fődöznének fel”.

Három testvér és önvédelem című kéziratban lévő művét (ezt *Dede* — félve az ellenőrzésektől — egyhamar a tűzbe vetette), továbbá családját ideiglenesen Váriban hagyva, Táncsicsot Kőtegyánba vezérelte a sors, ahol *Osváth Imrét*, a *Munkások Ujsága* általunk már ismert helyi tudósítóját (levelezőjét) kereste fel. Nála több szerencséjével járt. *Osváth*, mint a falu lelkésze (1837—1850 között élt Kőtegyánban), jól ismerte a viszonylag békés kis községet, és a maga módján igyekezett is segíteni a bajba jutott forradalmáron. Persze, ő sem lehetett abszolút nyugodt: szabadságharc alatti „lelkesezéséről”, politikai szerepléséről sokan tudtak. Mindezt abból az egyszerű tényből is kiolvashatjuk, hogy a presbiteri jegyzőkönyv 1847—50-re vonatkozó lapjait — ahogy ezt *Kövér László* lelkész szíves közléséből tudjuk — a kései kutatók nagy bosszúságára, ollóval vagy késsel kivágta, így akarván megszabadulni a reá és községére nézve feltehetően nagyon is „kompromittáló” bejegyzésektől.

Nos, *Osváth*, ki hallhatott valamit Táncsics elméleti és gyakorlati pedagógiai munkásságáról, esetleg a tankönyveiről is, mint rektor-tanítót szívesen alkalmazta volna az iskolában. Ezt azonban Táncsics nem fogadhatta el. Nem azért, mert a pedagógus-pályán „ösi paraszt-természeténél fogva” folyton-folyvást nehézségek, kisebb-nagyobb sérelmek érték. 1847-ben, feleségéhez írt ún. börtönlevelében így kesergett azon, mennyi kellemetlenséget kellett átélnie: „vagy

az én darabosságomon botlottak meg mások, vagy én azok simaságán sikamlottam meg. Nem illetem oda” — így Táncsics —, pedig az *Életpályám*, a *Józan ész*, a *Laura*, a *Tanító és tanítvány beszélgetése*, a *Ceglédi Levelek* stb. oktatással foglalkozó részletei azt tanúsítják, nagyon is korszerű pedagógiai látással, fejlett didaktikai érzékkel rendelkezett. Üldözte az értelmetlen, kis értékű, lélekölő verbalizmust, törődött az életkori sajátosságokkal, értett a játékossághoz, tudott érdeklődést kelteni tárgya iránt, s mindenekelőtt látni, gondolkodni tanította a gyermekeket.

Kétségtelen, nem a régi kellemetlen falusi iskolai emlékek akadályozták az ajánlat elfogadásában. Másért mondott nemet, pedig tudta, nem igen válogathat a kínálkozó lehetőségek között. A faluközösségtől félt, ahol hamar kitudóhatott volna, ki is valójában. Táncsics ugyanis katolikus lévén, nem ismerte sem a református zoltárokat, sem a liturgiát, márpedig a rektor-tanítónak (az „énekvezérnek”) aktív szerepet kellett vállalnia a vasárnapi istentiszteleteken és a temetéseken. Végül is úgy oldódott meg a dolog, hogy Táncsics — kijelentve, miszerint „ránézve legcélszerűbb volna valahol pusztán, hol *senki se ismeri, földműveléssel foglalkozni*” — családjával együtt a papnénak erdőgyaraki 80 holdas birtokára költözött ki, miután *Kovács Mihály* álnéven vele 4 éves szerződést kötött.

A Nagyszalonta melletti távoli pusztán (Árpád község határában), egy ideig úgy érezte, elérte célját. „Egyetlen pálya van, melyre én minden egyebek fölött vágyakoztam: gazda, magam gazdája kívántam volna lenni, de mivel földem nem volt, sem reménység vehetni, legalább hát mint gazdatiszt óhajtottam volna valahol működni, mert eke mellett nevedtem föl; s mennyire örültem volna így a szabad természetben, megszokott elememben, . . ., hol faragatlanságomba sem ütődött volna egykönnyen senki, mert a tér tágos leendett a mezőn” — fogalmazta meg vágyálmát önvallomásában. Most, hogy szinte megajándékozta vele a sors, beszerezve a legfontosabb, legnélkülözhetetlenebb eszközöket és szerszámokat, mohó buzgalommal fogott hozzá az elavult táj megszelídítéséhez. Csatornát ásott, istállót, fészert, pincét épített, bokrot, cserjét, csalitot irtott. Égett a keze között a munka, mintha a sajátján dolgozna.

A baj ott kezdődött, hogy *Osváth* meg akart bizonyosodni arról, csakugyan Táncsics rejtőzik-e a *Kovács* álnév mögött. Furcsának tűnt számára, hogy bérlője mindig hevesen tiltakozott a „te-barátom” megszólítás ellen. Lehet, hogy az Erdőgyarakon észlelt változások, a lázas munka láttán jelentkezett benne a kétely, nem tudván feltételezni, hogy egy neves író, tollforgató ember hogyan rendelkezhet ekkora gyakorlati érzékkel és paraszti tapasztalattal, hogy tudja ennyire céltudatosan alakítani, formálni a környezetét. Az árpádi tisztartónál tett közös látogatás alkalmával, hol rokona: *Szacsvay Imre* mindjárt felismerte és nevéen szólította Táncsicsot, tökéletes bizonyosságot szerzett pártfogoltjáról. Sajnos, a látogatással hirtelen megromlott Táncsics amúgy sem zavartalan lelki nyugalma és biztonságérzete. Este szélesebb körű baráti találkozó volt a tisztartónál, s itt többen megtudták a titkot. Nemcsak attól kellett most már tartania szegénynek, hogy a pusztán hamar szemet szúr az idegen, ennélfogva könnyen a besúgók áldozata lehet (bevásárló útjai során csakugyan egyre több és több kíváncsiskodó szóváltásban volt része), hanem sokkal inkább

attól, hogy vagy új ismerősei, vagy maga *Szacsvay*, ki nem bírván tovább viselni a kilátástalan bujdosás lelki terhét, elhatározta: „feladja magát” — önvédelemből, esetleg csak gyávaságból vagy kinzások között elárulják az ő rejtkehelyét is. Alighanem *Osváthban* (vagy a feleségében?) sem állt meg a szó. Egyre több reá hivatkozó gyanús egyén mutatkozott a tanyán, ki vele akart ismeretséget kötni, úgyhogy Tánicsics nem merte kísérteni tovább a sorsot. Felmondta a haszonbérletet, kocsit fogadott, s tervébe nem avatva be senkit, elhagyta a vidéket.

Nem tartjuk valószínűnek, hogy útjában berényi vagy békési (*Mezei Balázs* könyvbizományos) ismerősei közül bárkit is felkeresett. A népes településeket kerülnie kellett — könnyen híre kelhetett volna látogatásának. Estére Körösladányba értek. Minthogy fogadóra nem telt, a községházán szálltak meg, ahol a különben mindig óvatos és éber Tánicsics—tisztán emberismeretére bízva magát — merész lépésre vállalkozott: a jegyző és a bíró előtt felfedte kilétét. A kényszerűség vitte rá. További bujdosásukhoz — török-szakad — pénzre volt szükségük, s ezért személyes holmijukból egyetmást el kellett volna adniuk. Vevő azonban nem akadt. A jegyző is „csak 2 forintot ígért újdónan új atillájáért”, mert — úgymond — „az ily ruhát ezentúl úgy sem viselheti többé az ember”. Végül találtak egy fuvarost, aki „egy bőrládáért, egy új madracért, felesége két nagykendőjéért, miket a sok baj között még nem viselhetett,” tovább vitte őket. Így hagyták el — akár az üldözött koldusok — Gyoma érintésével a megyét.

Utána egy ideig — mialatt Tánicsics Pesten a saját házában rejtőzött — mindössze egy-két rendőrhatalósági irat foglalkozott vele. Ezek előbb hollétének a felkutatását sürgették, majd műveinek, tankönyveinek a betiltását tudatták. A nagyváradi ker. cs. kir. miniszteri biztos 1850 június 3-án kelt rendelkezése például arra utasította a megyefőnököt, hogy a mellékelt jegyzékben szereplő 44 felségsértőről, kik „mint elillantak, 90 nap alatt leendő megjelenés mellett idézve valának”, de meg nem jelenvén „most már a törvény értelmében makacsból is marasztalándók lettek”, ha tud, szolgáltatson adatokat (rokonság, birtokviszony stb.). Olyan nevek társaságában fordul elő itt „Tánicsics (recte: Stancsics) Mihály” neve, mint *Almási Pál*, *Andrássy Gyula*, *Batthyany Kázmér*, *Cseh (Csernátony) Lajos*, *Egressy Gábor*, *Gorove István*, *Guyon Richárd*, *Horváth Mihály*, *Irányi Dániel*, *Jósika Miklós*, *Kmety György*, *Lónyay Menyhért*, *Madarász László*, *Mészáros Lázár*, *Perczel Mór*, *Rákóczy János*, *Sárosi Gyula*, *Teleki László*, *Vukovics Sebő (Sabbas)* stb. Az 5 nap múlva adott nemleges válasz (közülük „egy sem e megyebeli, annál fogva azoknak származási jegyzéke sem állítható ki”) nem sejtet tüzetes ellenőrzést. Ennyi idő alatt — különösen ha a postázás idejét is számbavesszük — legfeljebb csak nevezettek földbirtok szerinti illetékességét lehetett úgy-ahogy biztonságosan megállapítani.

Három évvel későbből, 1853 július 5-ei kelettel olyan iratot őriz a Békés Megyei Levéltár, amely azt tudatja, hogy a legfelső cs. kir. rendőrség három Tánicsics-tankönyv: nevezetesen a *Magyar nyelvtan hangmértékkel*, továbbá a *Magyarok története kérdés és feleletekben az ifjúság számára* és az *Általános földleírás, különösen Magyarország leírása* című művek „forgalomban vagy egyes intézetekben fellelhető példányainak az elkobzását” adta parancsba.

Ugyanazon hónap vége felé *Pólner Lajos*, a csabai járás ügybuzgó főszolgabírója, be is szolgáltatott egy „lefoglalt” példányt Stancsics: *Magyarok története kérdés és feleletekben az ifjúság számára* készült tankönyvéből.

Magaz az intézkedés nem volt váratlan. Része volt annak az új sajtótörvény szellemét megtestesítő kultúrpolitikai terrornak, amely sok egyéb között minden olyan sajtóterméket betiltott, amely Tancsics nevét „viselte homlokán”. Természetesen több hasonló rendelkezés előzte meg ezt, minthogy a szerző a tankönyveket kezdettől fogva a politikai nevelés fontos eszközének tekintette.

Már a pozsonyi országgyűlés (1840) után, amely a latin nyelv helyett a magyart tette államnyelvvé, Tancsics a magyarosodás ütemének felgyorsítása érdekében egymás után írta és jelentette meg „könnyen érthető”, különféle korosztályoknak szánt értelemfejlesztő tankönyveit: nyelvtanokat, magyar- és világtörténelmet, általános és magyar földrajzot, francia nyelvtant, mellyel a „kisegítő” német nyelv használatát küszöbölte ki a tanításban, latin nyelvkönyveket kezdők és haladók számára, lényismeretet (természetrajz, természethistória) stb. Ezeket azonban alighogy napvilágot láttak, szoros felügyelet alá vonták, és többnyire betiltották, sőt a világtörténet megjelenését engedélyező *Ottmayer* budai cenzort (előzőleg a pesti nem engedélyezte) még a hivatalából is menesztették.

Elég belelapozni tankönyveibe, azonnal kitűnik, miért harcolt ellenük olyan elszántan a rendőrhatalóság. A tanárok-tanítók kérdéskultúráját is fejleszteni szándékozó ún. katekizáló modorban — kérdés—felelet formában — írt iskoláskönyveket mindenekelőtt forradalmasító eszméik miatt üldözte a központi hatalom. (A módszer verbalista veszélyére — arra, hogy mechanikus alkalmazása „gépelyekké” nevelheti a tanulókat — rövid idő leforgása alatt felfigyelt a szerző is). Mikre alapozzuk teóriánkat? Például társadalmi egyenlőséget hirdető „gonosz” példamondataira, a polgárjog (természetjog) szenvedélyes hangoztatására, a nagy világtörténelmi események tudatosan plebejus ízű kommentálására, robespierrei forradalomelméletére (a magas értelmi állapotban élő nép világosan érzékeli az ellentmondásokat, a társadalmi bajokat — ma így fogalmoznánk: azt az időpontot, amikor a mennyiségi változásoknak menthetetlenül minőségibe kell átcsapniuk —, s ez szüli a forradalmakat) s nem utolsósorban a haza és emberiség szoros összefüggését megvilágító történelem értelmezésére (a világtörténelem ismerete a széles körű — egészséges — hazaszeretet megalapozásának elengedhetetlen feltétele) stb. stb., ahogy erről *Unger Mátyás A tankönyvíró Tancsics* címmel 1984. május 7-én Tatán értekezett.

Tankönyvei tele voltak forradalmat szító király- és Habsburg-ellenes eszmékkel. Még az 1846-ban megjelentetett francia nyelvkönyvének az előszava is tüzelt; azt bizonygatta — természetesen nem véletlenül és nem alaptalanul —, hogy a magyarnak inkább franciául, mint németül kell tanulnia. Ezért is meglepő, hogy az általunk említett 1853-as betiltó rendelet „*Michael Stancsics Ungarische Sprachlehre in Fragen und Antworten*” című művére nem terjedt ki. Erre még a hazai német tisztviselők számára kötelezővé tett magyar nyelvtanulás (nyelvvizsga) és nyelvismeret sem szolgáltathat tökéletes indokot és magyarázatot.

A Bach-korszakból nincs biztos adatunk, amely aktív kapcsolatot igazolna megénk és Táncsics (családja) között. Ő sem említi az *Életpályámban*, segített-e valaki bajba jutott hozzátartozóin, míg ő föld alatti bűvőhelyén — felesége gondos őröködése mellett — a terror megszűnését, az idők jobbra fordulását várta. Nyolc évi rejtőzködés után az 1857-ben kihirdetett közkegyelem által szabadult meg már-már elviselhetetlen önkéntes rabságából, és léphetett — rendőri felügyelet mellett ugyan — a nyilvánosság elé. Szabadsága azonban nem sokáig tartott. 1860. március 15-én újra elfogták a Kerepesi temetőben rendezett tüntetés szervezése, továbbá a Habsburg-ház uralmának megdöntésére serkentő kézirat *Forradalmi káté*-jének a terjesztése miatt. 15 éves súlyos börtönt kapott értük, amit később *Vay Miklós* kancellár 10 évre mérsékelte. Végül a kiegyezés alkalmával kiadott amnesztia folytán — a koronázási ünnepre érkezett császár külön távirati parancsával — nyerte vissza egyéni szabadságát és hagyhatta el azt a sötét börtöncellát, ahol „évek előtt” hozzá hasonlóan *Wesselényi Miklós* is megvakult.

1861-ben, újabb bebörtönzése után nem sokkal, 66 orosházi lakos juttatta el adományát felesége címére. Érte kiszabadulása után az *Arany Trombita* 1869. április 3-ai számában mondott nyilvános köszönetet Táncsics. Minden társadalmi réteg képviselve volt itt. Tehetősebb gazdák, iparosok és kereskedők, értelmiségiek és szegényparasztok siettek segíteni a kenyérkereső nélkül maradt családon, amint ezt a felsorolt nevek tanúsítják. Tudunk arról is, hogy *Kertész György*, Táncsics legodaadóbb híve és *orosházi harcostársa*, ez a hajlíthatatlan rebellis a börtönében is meglátogatta. Valószínűleg már ekkor megfogant benne a gondolat, hogy kiszabadulása esetén megnyeri Táncsicsot: vállalja el az orosházi kerület képviselőjelöltségét.

Orosháza népe ugyanis nem volt megelégedve nagy szülőttének a szerb népdalok fordítójának, a csengő hangú *Székács József*nek „erélyes taglejtésekkel kísért” beszédeivel, mégkevésbé politikai szereplésével. A szelíd lelkű *Székács*, az „ország papja”, valóban idegenül mozgott a politikai küzdőtéren. Nem is ambicionálta a sikernek ezt a nemét. Parlamenti szereplését életrajzírói sem méltatták figyelemre. Az orosházi eredetű *Benkő István Székács József élete és irodalmi munkássága* című, 1901-ben megjelent, bő 5 éves disszertációjában például beírta annyival, hogy kijelentse: képviselői mandátumát „a közelszemes hálája”-ként kell tekinteni. S ebben tökéletesen igaza is volt, hiszen másfél évtizeddel korábban a község politizáló pap-képviselője: *Veres József* sem tudott semmi érdemlegeset mondani róla 1886-ban közreadott községtörténetében. Mindössze a száraz adatokra támaszkodott, s mint a kerület országgyűlési képviselőjét idézte kimutatásában ekként: „1865-9 — *Székács József*”.

Orosháza és környékének harcos ellenzéki érzületét ugyanakkor nagyszerűen dokumentálja az a 103 aláírással ellátott „meghívólevél”, amelyet *Kertész György* 1868 október elején nyújtott át Táncsicsnak. Fényesen igazolja ez, hogy itt, ebben a kerületben 20 év múltán is azt a politikai utat tartották „üdvösségesnek” az emberek, melyet 48-ban „Táncsics és Kossuth tört”. Ennek szellemében gondolkodtak és ítélték el „a nemzet dicső múltját meggyalázó” kiegyezést. Mint sokat eláruló értékes dokumentumot, rövidítés nélkül adjuk közre *Kertészék* vallomását:

„Igen tisztelt Táncsics úr! Az 1865-ik évben választott képviselők többsége a kiegyezési nagy művet befejezte; célszerű-e ez? Majd a történelem fog reá felelni, mi nem vagyunk vele megelegedve; adja az ég, hogy csalódjunk, de nem hisszük.

Az 1865-ben megválasztott képviselőknek nagy része másként működött, mint választóinak megígérte; ez történt velünk is; a nagy többségnek a mi képviselőnk segédkezett nyújtott a 67-es alkotmány megteremtésénél, oly törvények hozatalához, melyek míg egyrésről a nemzet dicső múltját meggyalázzák, ezredéves alkotmányunkat alapjaiból kiforgatják, addig más részről a múlt korszak gyűlöletes intézkedéseit alkotmányokká tették, s a nép vállaira, mely úgy is roskadozik, elviselhetetlen új terheket raktak.

Szép és dicső a képviselő hivatása, míg a nép érzelmeit tolmácsolja, de mihelyt kötelességéről megfelelkezik; mihelyt oly tère lép, hol választóinak kívánalmával ellenkezőleg kell működnie, akkor azt kell róla mondanunk, hogy választói bizalmával visszaélt.

Mint főlebb mondtuk, mi a 67-es alkotmánnyal nem vagyunk megelegedve. Azon kell tehát lennünk, hogy a feladott jogainkból annyit, a mennyit lehetséges, visszavívjunk. Ebből folyólag oly képviselőre van szükségünk — nekünk úgy, mint minden választó kerületnek — ki a nép érdekeit szíven viseli; aki képes is, akarattal is bír, a törvény korlátai között odaműködni, hogy a 67-es építmény, mint amely a nemzetet végromlással fenyegeti, leromboltassék; a honvédség a haza érdekében szerveztessék; az adó leszállíttassék; a megyei, községi rendszer, nemkülönben a nemzetiségi kérdés, az állami egység szilárdítása tekintetéből oldassék meg: szóval úgy működjék, hogy a hazán belül békét, jólétet, kívül méltóságot és tekintélyt biztosítson.

Mi önben találjuk fel mindazon kellékeket, melyek ide szükségesek. Önt ismerjük olyannak, ki akarattal és képességgel is bír a jelen nyomasztó helyzet megváltoztatására, mint hathatós tényező közreműködni. Önt kérjük fel, megőszült bajnokot, hogy a leendő képviselő-választásra a jelöltséget elfogadni, s a jövő országgyűlésen kerületünket képviselni méltóztassék.

Erős bennünk a hit, hogy aki életében már annyit küzdött, szenvedett, s folytonosan embertársai érdekében; kinek folytonosan az volt a jelszava: „a haza mindenek előtt”, az most nem változhatott meg. Erős bennünk a hit, hogy önnek öreg testében ifjú lélek és szent hazaszeretet lakik.

Alulírottak, mint az orosházi választó kerület polgárainak egy része, még egyszer fölkérjük önt, hogy ezen képviselői jelöltséget elfogadni, s az esetben politikai hitvallását, azaz programját hozzánk hova előbb elküldeni méltóztassék.

Tisztelettel maradván Orosházán, 1868. október 4-én.

Békésmegye orosházi választó kerület polgárai: *Kertész György* s.k. *Szemenyei Mihály* s.k. *Berki Mihály* s.k. Szám szerint 103-an.”

Táncsicsra mély hatást gyakorolt az orosházaiak szeretetteljes ajánlata. Úgy érezte, nem élt hiába; politikai magvetésének volt értelme. Elfogadta a megtisztelő felkérést, amennyiben „a kerület választó polgárai vak emberrel megelegszenek (ekkor még nem vetette alá magát az operációnak — E. L.), s a képviselőháznak sem lesz emiatt kifogása”.

A választók lelkes örömmel köszöntötték Táncsics döntését. Annál kevésbé a hivatalos vezetők. Kétfrontos támadást indítottak ellene. Egyrészt vakságára hivatkoztak, mint kizáró okra, ami miatt képtelen komoly tartalmi munkát végezni, másrészt a törvényesség látszatát keltve, igyekeztek félreállítani. Megalázó ítélettel elmarasztalták, mert az 1869. január 1-jével megindított *Arany Trombita* c. lapjának a kauciója fejében biztosítékul lekötött Tömő utcai 2 házacsckájának az értékét nem találták elegendőnek. Az érvelésnek azonban komoly szépséghibái voltak. *Ráth Károly*, a királyi ügyek igazgatója ugyanis egy teljes hónapon át nem gördített semmi akadályt a veszélyes újság megjelenése elé (az ok, amiért perbe fogták, akkor is fennállott!), csak amikor a fővárosi lapok lelkes örömmel kurrentálták a hírt, hogy tudniillik Táncsics szemét időközben megoperálták, és a műtét sikerült, lépett akcióba. Másnapra már a „fenyítő törvényszék” elé rendelték az idős *bajnokot*. Minthogy azonban orvosa teljes nyugalomra és mozdulatlanságra kárhóztatta, ügyét a lap szerkesztője: *Sassy Árpád* képviselte, aki az április 14-ei számban (megvárva a sikeres orosházi választást) *Szeyffert Ede* királyi ügyész kínos elszólása és hamis tanúzásra kényszerítő felhívása alapján, melyeknek akaratlanul is fültanúja volt, fényt derített a Táncsics elleni embertelen machinációk igazi okára.

Közben persze a megyei hatóságok is akcióba kezdtek. Táncsics *Községrendezés* című cikke is megerősíti ezt. Ebben az *Arany Trombita* negyedik számában közzé tett jól érvelő írásban a laptulajdonos szerző a következőket mondta: Orosházán „a 100 tagú képviselőtestületnél” is nagyobb szavú a szolgabíró: „az ő akarata dönt”. Szinte axiomaszerű pontossággal fogalmazta meg a keserű igazságot; hazánkban a nép akaratánál többet jelent a főszolgabíró akarata.

A kiegyezést elutasító 48-as párti szélsőbal ellenzék lapja: a *Böszörményi László* által szerkesztett *harcos Magyar Ujság* és a rövid életű *A Nép Zászlója* derekasan kivette részét az *Arany Trombita* Táncsics-védő harcából. Rávilágítottak arra, hogy nincs olyan jogszabály, amely a törvényhozás legfelső szervéből kizárná a vakokat. Az utóbbi újság február 13-ai száma még arra a perdöntő tényre is hivatkozott, miszerint „*Wesselényi Miklós* vakkorában (sic!) is munkás tagja volt a törvényhozó testületnek”. Táncsics esetében ugyanakkor „ez a vélt akadály” is megszűnt már — érvelt lelkesen —, mert „hála az égnek, nem vak többé, — az orvosok reményt nyújtanak, hogy pár hónap múlva jól fog látni”.

Mialatt ezek a hírlapi és törvényszéki csatározások, csetepaték folytak, *Kertész Györgyék* sem pihentek. Körültekintő szervező munkával a kerület minden községében föllelkesítették a népet. Olyan hatalmas politikai erőt sikerült kifejteniük, hogy bizton tekinthettek a március 17-i választás elé. Nemcsak a választási központban: Orosházán volt erős bázisa Táncsicsnak; Öcsödön például *Gáti Imre*, a 80 tagú demokráta kör jegyzője biztosította az immár 70 éves öreg politikust, a tagság támogatásáról. Másrészt egyszerű emberek fellelkesülve tollat ragadtak, „hogy kortesversekkel segítsék elő győzelmét. A dalokat összegyűjtve, 16 lapos füzetben még nyomtatásban is megjelentette *Kertész* (újra közölte *Pándi Pál* az *Irodalomtörténet* c. folyóirat 1949. 1. számában), a versek elé Táncsicsnak alábbi, 1869. március 5-én kelt, hozzá írt levelét téve:

„Édes barátom Kertész György!
és pártomnak Elnöke!

A választás küszöbén lévén, önnek megválasztásom ügyében tett fáradozásaiért, izgalmaért ezennel őszinte köszönetemet fejezem ki.

Legutóbbi levelében azon óhajtására, hogy mennék Orosházára, mert a választókra jó hatással lenne, ha engem személyesen is megismerhetnének, és ez igen természetes, mert lehetetlen az embernek nem óhajtania, hogy ismerje azon férfit, kire legszentebb ügyét, törvényhozási jog gyakorlatát bizza: és mégis kénytelen vagyok kijelenteni, hogy ezt még most nem tehetem, bár részemről ez óhajtásnak megfelelni szinte igen természetes kötelességemnek tartanám.

Ambár látásom napról-napra javul ugyan, de még eddig a külső levegőhöz nem szoktathatnám annyira, hogy ily hosszú útra indulhatnék, mint ide Orosházára; az idő sem kedvező erre, és az orvosok egyáltalában ez utat tennem még nem engedik, tehát későbbre kell halasztanom.

Azonban magam helyett küldöm *Sassy Árpád* ifjú barátomat az „*Arany Trombita*” felelős szerkesztőjét, kit ön, *Kertész* barátom, személyesen is ismer; szép tehetségű jeles fiatalember.

Tegye ő meg, mit helyettem más valaki megtehet, tudniillik győzze meg a tisztelt választókat arról, hogy bármennyire óhajtottam volna köztük megjeleni, még most meg nem tehetem, és hogy olvassa fel a választóknak az idecsatolt politikai hitvallásomat, vagy programmot; végre hogy adja a választóknak tudtukra, miszerint Szentés város szinte képviselőjéül kéretett fel, de el nem fogadám, mert ezt már jóval előbb az orosházi kerület választóinak ígértem volna meg; így kívánja ezt a méltányosság és az igazság, én pedig az igazság útjáról semmi tekintetben letérni nem szoktam soha.

Ha ön édes barátom *Kertész* és a többi polgártársak, mielőtt engem személyesen ismertek volna a képviselőség elvállalására felhívtak, és nem tarták szükségesnek engem előbb személyesen megismerni, úgy remélem, most is megelégszenek, megelégedhetnek azzal, hogy egyelőre csak elveimet, politikai hitvallásomat, lángoló honszeretetemet ismerik; míg a körülmények e személyes ismerkedést megengedik.

Kelt Pesten, Márczius 5-én 1869.

Őszinte barátja
Táncsics Mihály.”

A leküldött képviselői program szellemében és irányelveiben alig különbözik az *Arany Trombita* 1869. januári számaiban 3 folytatásban közreadott „*Politikai katekizmus*”-tól, legfeljebb konkrétabb formában összegezi a reá váró feladatokat. Az orosházi párthívek kívánalmaival teljes összhangban fogalmazta meg benne *Táncsics* azokat a nagyobb részt „szélsőbal irányzat jegyében készült” elveket és politikai célkitűzéseket, amelyekért — megválasztása esetén — a parlamentben is teljes szívvel-lélekkel fog küzdeni.

Emberi nagyságát hirdeti, hogy egyáltalán nem szólt testi-lelki szenvedéseiről, élete nagy próbáiról. Nem nyalogatta sebeit. Nem kunyerált, nem könyörgött jóindulatot. Nem emlegette az uralkodó körök zaklatásait, a meg-megújuló

galád támadásokat. Nem kérkedett vele, hogyan járt túl a házkutatásokkal terhes kegyetlen időszak vérszomjas pribékjeinek az eszén. Nem uszított senkit sérelmeinek kitergetésével a hatalom ellen. Tudta, nem a múlt érdemeinek a megjutalmazása érdeklí és foglalkoztatja ezt az előre tekintő tömeget, hanem azt az esküt, azt a fogadalmat akarja hallani tőle, amellyel elkötelezi magát a jövő megalkuvás nélküli szolgálatára, a 48-ban kivívott jogok tiszteletben tartására és védelmére. Éppen ezért magáról csak a legszükségesebbeket mondotta el, azt is szinte távirati stílusban, ekként: „Múltamról fölösleges önöknek szólanom, nyitott könyv az, melyből mindannyian olvashatnak. Jelenlegi elveimről is elég volna annyit mondani, hogy azok ugyanazok, melyekért hosszú évek során szenvedtem az üldöztetés, a börtön kínjait, s amelyekért meg is vakultam”.

Miért érezte mégis kötelességének, hogy programját — politikai hitvallását kissé részletesebben ismertesse? Nemcsak azért, mert *Kertész* a régi gyakorlat szellemében erre kérte, vagy mert úgy tűnt, személyesen nem tudhat találkozni választóival, hanem mert „igen sokan még csak 1861-ben vallott elveiktől is nagyon eltérnek”, ámbár ezt nem hajlandók elismerni, szögezte le beszéde elején.

Politikai elvei csakugyan 1848-ban gyökereztek és ahhoz tapadtak. Annak szellemében követelte, hogy „Magyarország ügyeibe sem Ausztria, sem más ország, sem a delegáció” (vagyis a *vérünk* — katonáink — és *penzünk* felett rendelkező új és idegen intézmény), sem semmiféle más szerv ne avatkozzék bele. A márciusi vívmányokhoz ragaszkodva ítélte el „az egész 1867-ben alkotott közönséges intézményt, . . . amely megsemmisítené hazánk alkotmányos függetlenségét”.

A közös minisztérium rendszere — mutatott rá Táncsics — nemcsak az állam önállóságát biztosító jogok gyakorlásától foszthatja meg a nemzetet, hanem „szükségtelen terheket (is) ró” hazánkra. Ennek megakadályozása céljából követelte „a közös minisztérium megszüntetését”, az államadósság házi kezelésbe vételét, az állandó hadsereg létszámának nagymérvű leszállítását, a nyugdíjak eltörlését. Utóbbit igen jellegzetes megokolással azért, mert „olyanoknak adják, kik e hazának azon perctől, hogy a muszkákat bevezették, folytonosan ellenségei, vérszopói voltak”. Bizott benne, hogy így „az elviselhetetlenné vált adó lejjebb szállítható”, illetve a *Bach* és *Schmerling* korban kivetett, időközben törvényesített egyéb kötelezettségek, százalékok is eltörölhetőkké válnak. Programjába vette aztán a dohánymonopólium megszüntetését, Fiume visszacsatolását és kikötőjének „iparérdekeink” szerinti kiépítését, a honvédelem nemzeti alapra helyezését, a regále-jog (kocsma-, mészárszék, híd vám stb.) felszámolását, nem beszélve a haladást akadályozó elavult intézmény: a főrendiház eltörléséről vagy a mezőgazdaság és kézműipar (ezeknek „emelkedésétől” függ hazánk felvirágzása) államilag is támogatott korszerűsítéséről. Sajátos módon nem vette be programjába a gyáripár fejlesztését, holott a *Védegylet*, amelynek ő maga is lelkes híve volt — már 1848 előtt célul tűzte ki manufaktúrák, gyárak (fabrikák) telepítését. Nem szólott egyházi és oktatáspolitikai kérdésekről sem, pedig a korszakalkotó 1868-as népkolai törvény megjelenése után — mint majd látni fogjuk — egy időre újra érdeklődésének a középpontjába került az

egyház- és iskolaügy. Behatóan foglalkozott viszont a szavazati joggal nem rendelkezők hatalmas tömegével, s erőteljesen sürgette: terjesszék ki a választójogot mindazokra, akiknek a szavahihetőségében a hatóságok is biznak, „akik tanúskodni képesek polgártársaik mellett”. Más szóval: „minden becsületes emberre”, bármily szegény is.

Végezetül még a következő három, roppant eredeti indítványt tette:

1. *Ferenc József* „a magyar király és ausztriai császár” ugyanannyi ideig lakjék Magyarországon, mint Ausztriában,

2. az állami hivatalnokok ne lehessenek képviselők, minthogy beosztásuk nem fér össze a politikai pártatlanság elvével,

3. a megválasztott képviselők programjukat kézjegyükkel is erősítsék meg, és ha vállalt kötelezettségeiknek nem tennének eleget, úgy az országgyűlés plénuma — a választók tiltakozó jelzése alapján — mint hitszegőket bélyegezze meg őket.

Radikális program ez, illik Táncsicshoz. Fókuszában a független és szabad Magyarország ideájával, hitet öntött a kerület választóiba is, akiket óva intett mérsékletre: vigyázzanak! az ő szándéka és akarata — bármennyire elkötelezett és határozott is — önmagában még kevés. Még nem törvény. Ne várják azt se, hogy programjának mindenegyes pontját — kerülete akarátát — tökéletesen érvényesíteni tudja. „Nem ígérem — nyilatkozta józan mértéktartással —, hogy mindezt keresztül viendem, mert egyéni erőm a többség ellen nem győzne, de azt igenis ígérem, hogy ott, ahol akkor és amikor lehet, ezek megtestesítéséért s hazánk önállósága, függetlenségének az 1848-ban lerakott alapokon leendő visszaállításáért amint (tudok) küzdeni fogok, az Isten engem úgy segítjen!”

Politikai hitvallásának lelkesítő hatására gomba módra szaporodtak a kerületben a lokális érdekeltségű politikai népköltészet magabiztos hangvételű kortesversei. Közismert népdalok (kuruckori szegénylegény-versek) formáját és képanyagát, különösen pedig a Kossuth-nóta strófaszerkezetét hasznosították, s mint énekelhető dalok, az agitációnak is sikeres eszközei, hatékony támogatói lettek. Sok mindenről adnak hírt ezek a realista versezetek. Hitelesen tükrözik a megszokott nyugalomból kizökkent, kemény összecsapásra készülő vidék hangulatát, az egymásnak feszülő erők nagyságát a győzelem boldog öröme és a politikai felelősségtudat fejlettségét. Az egyik választás után keletkezett versből még azt is megtudjuk, hogy *Justh István korteseinek szegényére* „négy száz nyolcvannal több vala” a Táncsicsra adott szavazatok száma. Egy másik pontos felsorolást közöl — természetesen elmarasztaló bírálat kíséretében — az ellentábor vezérkaráról: a *szegény* Táncsicsot nem szerető *Győri Ferkóról*, *Foltényiről*, *Szász Józsefről*, *Jeszenszkyről*, *Ravasz Ferenc* bíró uramról, a volt albíró *Horváthról*, továbbá *Birkás Jánosról*, *Konkoly Jóskáról*, *Smela Jánosról*, *Fehér Jóskáról*, *Tóth Jánosról*, *Zalai Jóskáról*, a *kutya vő (hű??) Agostonyról* stb. (a nevek írásában a kiadványt vettük alapul). Van olyan is, amely az ellentábor választási módszereit gúnyolja ki, tudatosan állítva középpontba a nép-apostol Táncsics ellenfeleinek gyöngéit: a „kvótára-közösügyre *Deák-módra* stemplit” ütni kész *Keblőczkyt* és méginkább a helyi földbirtokost: a választókat „megfűlésig” etető és itató *Justh Istvánt* (az író *J. Zsigmond* apját) és „kiváló” szónoki képességét:

Mikor ő szól, oly mélyen szól,
Hogy senki sem érti meg jól.

Főkortese a titkára,
Hogy mit mondjon, ő diktálja;
Így is hallották már nyögni:
„Atám programot! . . . s á többi”.

Jól érzékelhető: nem a művészi színvonal, hanem az adott helyzet, az adott körülmény politikai légkörének a hitelessége, a versírók és párthíveik szenvedélyes állásfoglalása és harcos elszántsága, Táncsics iránti bizalma teszi számunkra is jelentősekké őket. Az egyik szerző szerint egyenesen az emigrációban élő *Kossuth* akaratát teljesítik, ha a sokat szenvedett örök 48-as Táncsicsot választják meg. Így kapcsolja össze őket a Kossuth-nótát idéző, ügyesen agitáló vers:

Kossuth Lajos azt üzeni,
Jobboldali nem kell neki;
Táncsics legyen a követünk
Ő a mi kedves testvérünk.
Éljen a haza!

Olyan követ kell most nekünk,
Ki úgy érez, mint mi érzünk.
Ki hogy talpig magyar ember,
Megmutatta már ezerszer;
Éljen a haza!

Táncsics Mihály éljen, aki
Minket sohsem fog eladni.
Lánggal égő honszerelme
Hazájáé szíve-lelke.
Éljen a haza!

Szabadságunk alkotmányunk
A mi legerősebb várunk.
Aki azt el- és feladja,
Az nem lehet a nép atyja.
Éljen a haza!

„A Szent-Tornyai csekély birtokú szegény emberek” a megrázó erejű *Rossz a házamon a fedél* kezdetű népdal ügyes variánsával vallottak sivár életükről és mérhetetlen nyomorukról. Vele és általa tiltakoztak a nagy adó és a könyörtelen egzekuciók — végrehajtások — ellen. Úgynevezett *szózatukban* nincs egyetlen szó sem Táncsicsról és a választásról; az osztálytársadalom nagy ellentmondásaira figyelmeztető döbbenetes képsor azonban élő tiltakozás a fennálló rendszer ellen — lázít és programot ad egyszerre.

Sassy Árpád után, „a választás előestéjén” — az előzetes jelzések ellenére — maga a néhány hete megoperált, erős akaratú Táncsics is megérkezett Oroszázára. Szerényen, csendben. Nem is volt sok oka az örvendezésre. A fenyítő törvényszék ugyanis, hogy végképp lejárassa, kijátszotta a propaganda legotrombább fegyverét is. Sietett, hogy még a választás előtt kimondja felette az ítéletet. Nem érdemesítve figyelemre jól megokolt fellebbezését, sajtóvétség címén (kaució) 1 hónapi elzárásra és 100 pforint pénzbírságra ítélte.

Szánalmas, beteg emberként érkezett a kerületbe. Útját nem hirdették hangos csinnadratták, nem éltették útközben sehol dagályos szónoklatokkal. Feltűnés nélkül utazott Csabáig, s onnan egyszerű parasztszekéren — párnák és pokrócok védelmében — tovább, hívei közé. Útjáról és a választásról a következőket olvashatjuk az *Életpályámban*: „Az ellenjelölt *Justh István* diadalmas bevonulása megtörtént már. Zivataros, havas eső volt; fejemet kedves feleségem pokróccal burkolta be, hogy nagyobb szembaj ne támadjon. A banderisták közül némelyek, kik megjelenésemet még mindig várták s remélték, mellettünk nyargaltak el Csaba felé, hogy megtudják, elérkezett-e már a vonat, melyen nekem jönnöm kellett. Erről értesülvén, sebesen nyargaltak visszafelé, utólértek és szemügyre vették a kocsit és a rajta ülőt, kit előbb vén zsidónak néztek. Kérdezvén ki vagyok, előre nyargaltak és kiáltozák: Itt van! Itt van! Éjen át (éjszaka) a választók elhánnya jelvényeiket, reggel pártomra álltak, csak a gazdagabbak maradtak *Justh* mellett, kiknek nagy bosszúságára nagy szótöbbséggel meg lettem választva”.

Örömét fokozta az a váratlan hír (ezt a *Népkör* helyiségében adták tudtára), hogy *Jókai*, ki többször is nyújtott már anyagi támogatást neki és családjának, a 100 forint pénzbírságot lefizette helyette. „Egy forint híján, hogy ekkép adósomul tekintsem” -rögzítette a nemes gesztust Táncsics. Az 1 hónapra szóló fogházbüntetés későbbi letöltésére pedig a választás lezajlásáig haladékot kapott a „nagylelkű” hatóságtól.

A nagy siker, amely erejük tudatára ébresztette a szegényeket, megerősítette a kerület Táncsics iránti bizalmát és tiszteletét. Április derekán Öcsödön (itt szinte az egész falu az ő zászlaja alá sorakozott fel) a demokrata kör tagsága tiszteletbeli alelnökének választotta meg (a tb. elnök *Kossuth* volt), így fejezve ki nagyrabecsülését, Kötegyánban pedig az olvasókör tisztelte meg azzal, hogy *Irányi Dániellel*, *Vidács Jánossal*, *Madarász Józseffel* együtt, mint „a haza sarkalatos jogai megvédésében s annak democrat elvek alapján az ész szellemi fegyverével ernyedetlenül harcoló hazafit” tiszteletbeli tagjává tette. A választókerület is megmozdult, s április 18-án 280 aláírással ellátott beadványban kérte az igazságügyminisztert: „öreg korára tekintettel” bocsássa szabadon sajtóvétségéért elítélt képviselőjét. Abban bíztak, hogy mint megválasztott képviselőnek másként mérik az igazságot, noha a *Magyar Ujság* cikkírójának keserű kifakadását igazolta lépten-nyomon az élet: „... a törvény csak eszközül használtatik fel ellenünk, az ellenzék ellen, míg másokat pártosan és részrehajlón a törvény szigorától megkímél a hatalom”. Egy kortárs karikaturista epés gúnnyal mondott súlyosan elmarasztaló kritikát a rosszindulatú ítélet felett. Pokoli ötlete a legharcosabb politikai vezércikk leleplező erejével hatott. A két részes fametszet, a „Melyik jut tisztességesebb úton a képviselőházba: *gróf Forgách Antal* vagy

Táncsics Mihály?" első képén nyalka libériás kocsis vezette címeres hintóból könnyedén lép ki a legújabb divat szerint öltözködő cilinderes gróf, a másikon kaftánszerű avitt kabátjában a fogházból: a „kóter”-ből tart a képviselőházba a fekete szemüveges, nagy szakállú, megfáradt Táncsics, botjára támaszkodva. A beállítás kegyetlen szarkazmusa természetesen nemcsak az öreg harcos groteszk helyzete ellen apellált, arra is rávilágított, ki is képviseli valójában a hazas és a nemzet érdekeit a magyar parlamentben.

A mandátum megszerzésével csaknem egy időben a magyarországi munkásság első szocialista szervezete, az *Általános Munkásegylet* is elnökévé választotta. Ezzel újabb területtel gazdagodott feladatköre. A 48-as párt szélsőbal irányzatának, továbbá az orosházi kerület 12 településének a gondja mellé most már ennek a polgárosodó új korszak kezdetét jelző, ideológiailag még nem egységes, forrongó szervezetnek a védelme is társult. Törvényes elfogadtatásáért, alapszabályainak jóváhagyásáért is harcolnia kellett.

Egy ideig lelkes hittel, kettőzött erővel vívta a maga szélmalomharcát a mágnások és püspökök uradalmát védő királysági reakció ellen mind az országgyűlésen mind a 67-tel szembenálló, trónfosztó 49-ességet jelképező *Arany Trombita*-ban, a melynek címével *Sárosi Gyula* radikális elveket hirdető verses krónikájára emlékeztetett. Az év végén aztán — belefáradt a sokirányú, de alapjában véve kevés sikerrel kecsegtető harcba — társaitól mindjobban elszigetelődve, csaknem magányossá válva, „a hatóságokkal folytatott permanens küzdelmekre, anyagi okokra s az ismétlődő sajtóperekre hivatkozva” megszüntette „politikai, ipari és gazdasági” hetilapját, amely közben *Ihringler Antal* rovatvezető tevékenységével az *Általános Munkásegylet* félhivatalos közlönye is lett. Fél év múlva leköszönt a munkásegyletben viselt elnöki tisztségéről is. minthogy idejétmúlt nacionalizmusa (híven tükrözi ezt a *Legrégebbi nyelv a magyar* című műve) sehogy sem tudott megbarátkozni a tagság körében egyre nagyobb teret hódító internacionalista eszmékkel.

Az okok, amelyekre hivatkozva Táncsics az *Arany Trombita* megszünését bejelentette, kétségkívül reális tények s nem egyszerű kibúvót kereső látszatigazságok voltak. Lapját, ezt a bátor hangvételű ellenzéki lapot nem mentette, nem menthette képviselői megbízása, hiszen éppen az ő tekintélyének és eredményes tevékenységének a kisebbitése, illetve megakadályozása volt a fő cél. Ezért is követelt el minden tőle telhetőt a sajtóügyi vizsgálóbíró: *Kacziány Nándor* is erkölcsi hitelének aláásására. A sajtótörvény 7. §-ának szellemében elkoboztatta pl. azt az április 14-ei — 16. — számot, amelyben *Sassy Árpád* fényt derített *Szeyffert* királyi ügyész alávaló, gonosz mesterkedéseire — „Táncsics sajtóperének” igazi okára.

A pesti vizsgálóbíró rendelkezésére azonnal megindult az országos ellenőrzés. A békési főszolgabíró — *Kolozsi András* bíró, *Cser János* és *Hegedűs Mihály* esküdtek közlése alapján — tüstént jelentette is, hogy az *Arany Trombita* című lapot Mezőberényben „csupán a magyarvégi olvasó Kör járatta”, minthogy azonban a kiküldött esküdt „azon jelentéssel tért vissza, hogy a kérdéses lap tiltott példánya . . . a kör helyiségéből valamely egyleti tag által olvasás végett kivetített, általa zár alá tehető, illetőleg lefoglalható nem volt”. Az orosházi főszolgabírónak ugyanakkor sikerült a „megkeresés” értelmében Orosházán,

Bánfalván (Gádoroson) és Tótkomlóson 3 példányt lefoglalnia, melyet aztán az alispán a tekintetes vizsgáló bírósághoz „hivatalos készséggel” fel is terjesztett. Amint kiderült, *Kacziány* megbélyegző óvintézkedése nagyon elhamarkodott volt: *Sassy Árpád*ot a pesti esküdtszék szeptember 29-én felmentette a rágalmazás vádjá alól, s a lap említett számának lefoglalt példányait „tulajdonosaiknak elismervény mellett visszaadni rendelte”.

A szellemi, fizikai, anyagi erejét jól felmérő Táncsics okosan szelektált a rá nehezedő feladatok között. Alapvető emberi kötelességének tartotta különben is, hogy választói előtt tett fogadalmának mindenkor a legjobb képességei szerint tegyen eleget. Józan számvetéssel, következetes önvizsgálattal döntötte el, milyen munkaköröktől váljon meg. Egy katolikus pap barátja — elolvassván az *Arany Trombita* egyik áprilisi számában a *papi nőtlenség kárhovatosságáról* vallott nézeteit, arra figyelmeztette: ne hidd, ne reméld, hogy lapod valaha is nagyobb példányszámot érhet el, „hanem inkább légy készen arra, hogy az év végével alkalmasint kényszerülve leszel azt megszüntetni. Nem tudom, mennyiben pártolnak a világi urak, de azt mondhatom, hogy a főpapság közt hatalmas ellenségeid vannak, kikkel nehéz lesz diadalmasan megküzdened. Ha nem tekintened is *Népkönyvedet, Nép szava — Isten szava* című munkádat, hanem csupán az *Arany Trombitát*, ez maga elegendő ok arra, hogy vesztedre törekedjenek.”

A jól értesült papnak igaza volt, pedig barátja ekkor még nem terjesztette elő *A közoktatás és köznevelés reformja tárgyában* készített tervezetét, amelyben a radikális iskolareform megvalósításához szükséges anyagi alap előteremtésére az egyházi vagyon felhasználását javasolta. Emlékezve a jóindulatú figyelmeztetésre, továbbá mert a „világi urak” részéről sem remélhetett túl sok jóindulatot, Táncsics végül is úgy döntött, hogy megelőzi és elkerüli az idegörlő jogvédő vitákat és a lépten-nyomon kirótt bírságok fizetését, az év végén önmaga szünteti meg harcos lapját, az *Arany Trombitát*. Azon sem lehet csodálkozni, hogy fogyó erejének jobb összpontosítására törekedve, ott hagyta az *Általános Munkásegylet* sok gonddal járó (alapító) elnöki beosztását, hiszen igazi szellemi irányítója sohasem tudott lenni. Több ízben maradt alul a tagsággal vívott ideológiai csatákban. Állandóan éreznie kellett, s érezte is, hogy nem tudja levetni magáról a „pórsági burkot” — hogy paraszti mivoltjától ha akarna sem tudna szabadulni. És bár politikai törekvéseiben mindenkor szoros egységben látta az „egész népsokaságot”, elsősorban mégis a „földművesek szószólója” maradt. Érzelmileg is hozzájuk kötődött jobban. Főként azért, mert „az előítéletes emberek” éppen ezeket tarták a legalávalóbbnak a társaságban” (társadalomban), pártfogóra tehát leginkább nekik volt szükségük, másrészt mert „ezek sorsát ismerte a legjobban”. Nos, ez a felismerés is siettetete lemondását.

Súlyos érzelmi és anyagi tehertételeitől megszabadult parlamenti tevékenysége színessé és sokoldalúvá vált. Zömében úgynevezett kényes kérdéseket firtató, jól kihegyezett élő interpellációival és merész érvelésű programtervezetével többször is kellemetlen helyzetbe hozta a felelős kormányt. „A magyar nyelv érdekében” beterjesztett interpellációjában például azt kérdezte a rendelet kiadó közoktatásügyi minisztertől, „miért parancsoltatik nekünk a törvényekben a német nyelvnek taníttatása”. továbbá hogy a kiegyezés dualista szellemében — a paritásos elv védelmében — „szándékozik-e az iskolákra a törvényt

akképp módosítani, hogy a német nyelv csak oly kölcsönös föltételek mellett fog nálunk *kötelező tárgyal* meghagyatni, ha Ausztriában meg a magyar nyelvet tanítják”. Egy másik alkalommal az „ipar- és kereskedelmi miniszter” népszámlálást elrendelő törvényjavaslatához fűzte a következőket: „Én az orosházi választó kerületben megválasztásom alkalmával arról győződtem meg, hogy igen sokan vannak, kik még eddig csak terhet viselnek, de jogokban nem részesülnek . . . Tekintve, hogy nagyszerű reformokat csak úgy lehet keresztülvinni, ha az egész nemzet minden rétegének érdeke egygyé, országos nagy érdek-ké olvasztatik össze; ha *minden polgár különbség nélkül a törvénnyel meg lehet és meg van elégedve, . . .*, s egy közös érdekből működik” — a következő kérdéseket intézem a t. miniszter úrhoz:

1.) Szándékozik-e a minisztérium a népszámlálásnál elrendelni, hogy egy fáradsággal minden községben írassanak össze azon polgárok, kik csak kötelesegeket teljesítenek, de választási joggal még nem bírnak?

2.) Ha igen: szándékozik-e a minisztérium olyan törvényjavaslatot tenni le a ház asztalára még az ülészak előtt, mely szerint a választási jog *különbség nélkül* minden teljes jogú polgárra kiterjesztetik?

Mindkét interpellációt általános „derültséggel” fogadta a tisztelt Ház. Éppen ezért nem tartjuk valószínűnek, bár a képviselőház elnöke azt ígérte: ez indítvány „közöltetni fog az összes minisztériummal”, hogy Táncsics interpellációjának eredményeként (mi úgy hisszük: sokkal inkább az országszerte megnyilvánuló agrárproletár- és munkáskövetelések hatására) tűzték napirendre 5 év múlva az általános szavazati jogra vonatkozó 1874: XXXIV. tc. tárgyalását, amely — ismerve a törvényhozó testület összetételét — érdemleges változást alig-alig hozott.

1871-ben egyszerre két árverezéssel végződő, tévesnek vélt bírósági ítélet ügyében is interpellált. Mindkettőben sikertelenül. Sajnos, mind *Várad* Antal, mind a *Molnár testvérek: Imre és Benedek* mindnyájan öcsödi lakosok — visszaéltek Táncsics bizalmával és jóhízműségével, s feltehetően a rájuk nézve elmarasztaló és terhelő bírósági végzések felmutatása nélkül informáltak „séreleimeikről”. Az igazságügy-miniszter által bekért hivatalos igazoló iratok végül mindenben megcáfolták állításait, s a miniszter az interpellációt mereven elutasította.

A helyi adatközlőkkel máskor sem volt szerencséje. Így 1869. június 12-én sem, amikor is az *Arany Trombitában Tanítók és papok* címmel kemény hangú antiklerikális cikket írt. Abból az ellentmondásból indult ki, miszerint „széles e hazában . . . a tanítóknak kevesebb fizetésük van, mint szükséges lenne arra, hogy e rögös pályára lépni teljesen kiképzett tudományos férfiak is” kívánczónának, míg a papoknak „több fizetésük van, mint amennyire szükségük volna”.

Sietünk leszögezni: nem a téma jogosságával és a tétel helyességével, hanem a bizonyítékul használt adatokkal van vitánk. A fő gondolat ellen nincs és nem is lehet semmi kifogásunk, hiszen ahogy *Gárdonyi* kisregénye: *A lámpás* igazolja, még a századvégén is — sajnos, később is — időszerű volt. Nem kell viszont szemernyi lokálpatriotizmus sem hozzá, hogy kijelentsük: a cikkíró roppant szerencsétlen kézzel nyúlt hozzá az orosházi evangélikus tanítók anyagi és erkölcsi kiszolgáltatottságának a kérdéséhez. Nem kétséges, más protestáns

iskolákban — ha már nem akart „a katolikus papok gazdag jövedelmeire” hivatkozni — alkalmasabb példákra akadhatott volna. A helytelenül megválasztott dokumentáció ugyanis, különösen ha téves adatokat is tartalmaz, hamar visszaüt, és a különben reális tételnek a hitelét aláássa. Így járt jelen esetben ő is.

Eötvös József miniszter az ország összes iskolájából bekért adatok megyenkénti összesítése alapján ezt a következtetést vonta le: Békés megye nevelésügyéről azért alakulhatott ki olyan kedvező vélemény, olyan tévhit, hogy „ha egészen egy soron” nincs is még „Poroszországgal, Magyarországon az első helyen áll”, mert „az iskolamesterek általján véve jobban fizettetnek”, ennél fogva „ügyesebb emberek vállalkoznak a tanításra”. A tisztább látás kedvéért felekezetenként is összegezte a tanítók átlagfizetését. Eszerint a megyebeli katolikus tanítók 342, a helvét hitvallásúak 379, az ágostaiak (evangélikusok) 410, a zsidók 381, a románok (gör. kel.) 237 frt-ot kaptak. Azt sem hallgathatjuk el, hogy az orosházi tanítók jövedelme kezdettől fogva meghaladta kategóriájuk megyei átlagát. *Mihalik János* tanító 1784-ből ismert nagy jövedelmet tükröző díjlevele is alátámasztja ezt. S ez így volt Tánicsics képviselősegekor is. A lelkészi oklevéllel rendelkező, nagy tudományú *Harsányi Sándor* például, aki *Eötvös* miniszter megbízásából 1869-ben „oktatásügyi tanulmány végett . . . beutazta Németországot” 17 éven át inkább vállalta a tanítóságot, — nem volt hajlandó felcserélni azt kisebb dotációjú környékbeli lelkészi beosztással, (1879-ben lett végül Orosháza papja).

Honnan származott Tánicsics tévedése? Minden valószínűség szerint onnan, hogy kritikátlanul megbízott legfőbb híve: *Kertész György* adataiban. *Kertész*, akinek — ezt *Szabó Ferenc* gondosan felépített, nagy utánjárást igénylő munkájából (*Tánicsics Mihály harcostársa, az orosházi Kertész György Békési Élet*, 1984. 4. szám.) tudjuk, nem sokkal korábban sikerült már elérnie, hogy „a nagy közéleti súlyú egyházközség” presbiteriumát újraválasztották, most olyan „osztálytudat felé mutató, szociális töltésű adójavaslaton” dolgozott éppen, amelynek alapelve a „nincstelenségre kivetendő párbér leszállítását”, s vele párhuzamosan a „földesgazdák egyházi adójának a felemelését” célozta. Tánicsics — ahogy cikke gondolatmenetéből is kivehető — kétségkívül az ő tudósítására épített, amikor a következőket állapította meg: „Orosházán két pap van, egy héten egyik végzi a tennivalókat, másik héten a másik. Egynek van 250 frt. (készpénzfizetése), 75 hold földje, jár neki azon felül 220 köböl búzája, tűzifája elégnél több, hús- és sok másféle, pompás lakóház, hol gyűléseket tarthatnának, de ez csak a papnak fényűzésére szolgál, mert a gyűlések a templomban tartanak. Jár ezen kívül a kereszteleési, házastási és temetési díj (stóla). És mikor a szegény emberek, kik rossz esztendőkből a háromvékányi párbért két- három év folytán nem fizethettek, s ha előbb halnak el az ily szegény apák, szülők, bár árváik maradnak, házikójukat az eklézsia veszi birtokába, abból törlesztik le a párbért, s a szegény árvák koldusokká vannak téve. Ez nem vallásosság!”

A vezetőlelkész, a költő és műfordító *Győry Vilmos* hamarosan udvariasan cáfoló *Nyilatkozatban* volt kénytelen tiltakozni Tánicsics elmarasztaló megállapításai ellen. Az *Arany Trombitában* közölt írás nem tükröz sem szenvedélyes vitakozó szándékot, sem olyan öngazoló, bizalmat erősítő győzködést, ami-

lyennel Táncsics paszkvillusa zárult: „Megszoktam az igazságért harcolni, teljes életemben oda törekedtem, hogy az emberek keblébe tiszta vallásosságot csepegtessek”. Ő csak objektív tényeket, a való helyzetet ismertette nyugodt, mégis meggyőző erővel. Elmondta például, hogy az 1863-as nagy ínség óta a „hívek által kialakított egyházi adórendszer” értelmében a földtelen (háztalan) egyháztag évi 1 véka, a házzal bíró 2 véka, a földbirtokkal rendelkezők ezeken kívül holdanként 10 karajcárt fizetnek. Közölte, hogy bár igen jelentős anyagi áldozatot követel az iskolafenntartás — a tanítókat is maga fizeti az egyház —, az évi tandíj gyermekenként mégis csak 20 krajcár. Visszautasította azt a sértő, megbélyegző állítást, miszerint az egyház adóhátralék címén bárkit koldusbotra juttatott volna, s végül helyreigazította a cikknek a papok fizetésével kapcsolatos bántó tévedéseit, s nem keresve a hibás adatok és egyéb túlzások mögött rosszindulatot, természetes tárgyilagossággal ismertette, hogy készpénzfizetésük nem 250, hanem 80 forint, a földjárandóságuk sem 75 hold, csak 1 telek (a tanítóké 1/2 telek), s ezt „az országos törvény alapján kapják”.

Megértjük és sajnáljuk Táncsicsot, ki tökéletesen meg volt győződve arról, hogy minden szava igaz. Kiben bízhat akkor, ha legodadóbb híve, a főkortese tudósításában sem? A magasfokú erkölcsiségéről ismert Győry helyreigazító cikke után magától értetődően sokakban megrendült a bizalom. Táncsics érelyes támadása oktan és silány vagdalkozássá zsugorodott össze, mert az emberek a tévedést nem az adatközlő(k)nek, hanem neki, a szerzőnek rótták fel.

Alaptétele pedig — mint ahogy mondtuk is — cáfolhatatlan volt, amellet 1848-hoz is tapadt. Már ekkor megígérte Táncsics „a falusi iskolatanítóknak”, hogy a pártjukat fogja. „Annyit mondhatok kendteknek — fogadta meg a *Munkások Újságában* —, hogy bízzanak; helyzetüket emberségből, a státus (állam) érdekéből és egyéb tekinteteből is megjavítani kötelessége a törvényhozásnak. *Én részemről minden erőmet felajánlom, hogy kendtek ne a lelkészek konyhájában, cselédszobájában szolgák maradjanak, hanem a lelkészektől független, önálló, derék tanító polgárokká legyenek*”.

Fogadalmáról nem feledkezett meg az 1871-ben benyújtott közoktatási reformtervezet összeállításakor sem. Heves indulatokat kiváltó műve sok tekintetben előzte meg korát. Olyan gyökeres reformot követelt, amely — *Vincze László* szavaival élve — „az államépület alapjait” rengette volna meg. Nemcsak azt hirdette tudniillik, amit a pedagógia mindenhatóságának elvét valló kultúrpolitikusok, akik szerint az eszmék sodrása törvényszerűen helyes irányba tereli és egységesíti a társadalmat, ennél fogva *a közoktatás megváltoztatásával az egész társadalom is átforgalmazható*, hanem azt is, hogy az iskolaügy irányítását az államnak kell magára vállalnia, mégpedig a különböző egyházi „adományok”: alapítványok, földbirtokosok oktatásügyi célra történő hasznosítása révén. Ezzel az elvvel pedig minden képviselőtársánál tovább jutott.

Számos korszerű javaslata volt. Gondoljunk csak az ingyenes népoktatás kötelezővé tételére, az analfabetizmus felszámolására, a pedagógus munkájának nagyobb anyagi megbecsülésére, az óvoda- és iskolahálózat kiszélesítésére, szakiskolák állítására, a tehetséges szegény- és árvagyermek államilag segélyezett továbbképzésére, a hitoktatásnak az általános oktatómunkától való elkülönítésére, az iskolaszervezés, iskolaalapítás jogának állami kézbe adására, az

egyház és az állam viszonyának rendezésére stb. Joggal feledtetik ezek tervezetének megmosolyogtató túlzásait, azokat az erősen vitatható, sőt felesleges indítványokat, amelyek csak nagyon lazán, nagyon áttételesen kötődnek és kötődtek az iskolaügyhöz. Többek között a következőket soroljuk ide: a római „főtanár” — azaz a pápa és a magyar katolikus egyház és az állam viszonyának új alapokra helyezését, a kiöregedett papok ellátásnak kérdését, a papi címek eltörlését, a tanfelügyeleti rendszer megszüntetését, a papneveldek — szemináriumok — bezáratását stb. Túl részletező, sokfelé indázó, az elmélet síkjáról igen gyakran a gyakorlati megvalósítás mezejére tévedő szemléletmódjának tudható be, miért érzünk nagy minőségi különbséget az egyes pontok között. Elgondolkodtató az is, hogy bár eljutott az egyházi nagybirtok iskolai célra történő hasznosításának forradalmi radikalizmusáig, mégsem tudott tökéletesen megszabadulni ifjúkora utópista szocialista korlátaitól. Hosszú, önkényesen vállalt házifogsága és az államhatalom által rárótt fogházbüntetése miatt nem ismerte tökéletesen a reális helyzetet. Túlértékelte képviselőtársainak politikai-ideológiai fejlettségét; azt várta, hogy többségükben kiállanak 48 emlékét idéző, messze előremutató törvényjavaslata mellett, s vállalják azt a parlamentáris harcot, amelyet ő az egyházi irányítás alatt lévő iskolák felszabadítása érdekében hirdet meg.

Közoktatásügyi reformtervezetének legfontosabb téziseit Táncsics már 1870. augusztus 14—23. között az orosházi választókerületben tett képviselői körútján ismertette. Mintha itt kívánt volna először meggyőződni arról, mekkora tömegbázisa lehet annak a radikális szemléletű, széles gazdasági-társadalmi alapra fektetett tervezetnek, amelynek középpontjában az oktatásügyi reform volt ugyan, valójában azonban legalább ilyen súllyal — minthogy csak ennek következménye lehetett — az egyházi nagybirtok állami kézbe vétele és célszerű felhasználása állott. Elképzelhető az is, hogy így akart meggyőződni arról is, tökéletesen ki nem érlelt elaborátumán milyen fokú módosítást, milyen mérvű finomítást követel a haladó közvélemény (a reakciónak sohasem kereste a kedvét), illetve hogy a javaslat beterjesztésekor milyen erős tömegellenállásra számíthat. Azt ugyanis már a folyton erősödő reagálásból is felfogta: a klérus tökéletesen tisztában van azzal, milyen hatalmas veszély rejlik eszméi mögött; hogy minden szavával, minden írásbeli megnyilatkozásával szelet vet és vihart arat.

A nagy tekintélyű ellenféllel, a klérussal szemben nem remélhetett sikert. Képviselőtársaitól, akik túlnyomórészt a szokás, az előítélet, a vallásos nevelés rabjai voltak, túl sok támogatást, mégkevésbé nyílt kiállást nem várhatott. Mégsem hallgattatta el lelkiismeretét, holott tapasztalhatta már többször is, hogy hajlékony „diplomatikusságot” nem ismerő, érzelmeit palástolni képtelen magatartásával, nem utolsósorban különálló véleményének makacs védelmezésével akkor is „kellemetlen benyomást hagyott maga után”, ha történetesen nem ennyire súlyos politikai vihart (botrányt?) provokáló kérdésekről nyilatkozott. Hát még ilyenkor! Ilyenkor elszabadult a pokol, zúgott a Ház, ellenfelei gúnyosan kinevették, hangos közbekiáltásokkal és asztalveregetéssel zavarták meg felszólalását és beadványa felolvasását. Akár 1848-ban. Aligha volt az 1869

—72-es ciklusnak még egy olyan exponált tagja, akit olyan elementáris erővel gúnyoltak és támadtak, mint őt.

El lehetett készülvén arra is, hogy az iránta megnyilvánuló, tudatosan szított gyűlölet a hierarchia lépcsőfokain a hullámmozgás törvénye szerint haladva, begyűrűzik a vidéki egyházközségekbe is, s a főpapok „egyházvédő” törekvéseivel együttredülő lelkészek és világi vezetők is támadást kezdenek személye és eretnek elvei ellen, netán nyílt vitát is provokálnak, hogy képviselői beszámolóját megzavarják.

Nekünk, Békés megyeieknek, érthetően ez a 10 napos, előre nem jelzett látogatást rögzítő élménybeszámoló (*Táncsics Mihály körútja az orosházi kerületben*. Kiadják: *Kertész György és Héjas István*) az értékesebb dokumentum. Mindenekelőtt a kerület községeiről adott jól sikerült pillanatképek, az egyes települések belső gondjainak: gazdasági-társadalmi-közéleti bajainak értő kezelése és a fogadások alkalmával tapasztalt érzelmi reagálások őszinte tárgyilagossága miatt.

Az egyes községekben tartott beszámolókon Táncsics hat közérdekű kérdés elemzését érezte szükségesnek. Beszélt a *választójog kiszélesítésének* fontosságáról — a népszámlálást elrendelő miniszteri előterjesztés kapcsán már korábban benyújtott, általunk már ismert interpellációja szellemében — s azt követelte: „Ne legyen senki az állam mostohagyereke!” Terjesszék ki minden becsületes állampolgárra a választójogot! Mint elrettentő tény, mint kiáltó igazságtalanságot említette, hogy Bánfalván például, ahol 482 ház fizet adót, az általa bekért összesítés szerint, mindössze 45 választót tartanak nyilván, s 618-at zárnak ki a választójogból. Majd az óriási puszták tervszerű és egészséges fejlesztésének módjáról: a *kincstári vagy koronai jószágokra telepítendő falvak* jövőbeli kulcszerepéről értekezett. Bírálta a kincstárt, amely nem nézi a lakosság érdekeit, s annak adja bérbe a földet, aki néhány forinttal többet ígér érte. Egy előrelátó politikát folytató „bölc” kormánynak (volt-e ilyen?) pedig nem lehet főcélja, hogy „a kincstár kiváltképp csak haszonbérből gyarapodjék, hanem az, hogy a lakosok egészben véve boldoguljanak, hogy a földművelők közül minél többnek legyen — ha csak kis terjedelmű — saját ingatlana”.

Orosházán ugyanakkor azt a nézetét is kifejtette, hogy „valóságos eszeveszettség volna azt megkezdeni akarni, vagy csak kívánni is, hogy a földbirtok az emberek közt osztassék ki. Mily borzasztó harc támadna ebből!” — sóhajtott föl. Csak pillanatnyilag lehetne biztosítani az egyenlőséget — a henyé iszákosok, a fényűzők, a dolog nélkül élni akarók hamarosan elherdálnák azt, a szorgalmasok pedig megvennék — s az így jelentkező különbségek kiegyenlítésére „naponta újabb és újabb felosztás válnék szükségessé”.

A haszonbérlettel kapcsolatban felvetett kérdés roppant akut, roppant időszzerű volt. Magánföldesúri telepítvények, benépesítésre — hasznosításra váró kincstári és koronai jószágok uralták a széles határt. A választókerület több tanyaközpontja — leválva a messzi távoli anyaközségekről — alig egy-két évtizede formálódott önálló közigazgatási egységgé. (Csorvás, Nagyszénás; de ekkor indult el a községgé válás útján Kondoros is.) Élénken foglalkoztatta hát a népet a földbérlet ügye, s örömmel fogadta képviselője programját: „A községekhez közel fekvő kamarai birtokokat vagy kisebb terjedelmű egész pusztákat

a községeknek kell átengedni”, mégpedig hosszú időre — 30-40-50 évre —, biztosítva egyúttal az örök áron való megvásárlás jogát is.

A mezőgazdasági dolgozók migrációja — folytatta Táncsics — amúgy is sok negatívummal jár. Minthogy a napszámból élőknek nincs saját házuk, állandó lakóhelyük, pusztáról pusztára vándorolnak, ennél fogva gyermekeik neveléséről sem tudnak kellőképpen gondoskodni. A telepes falu viszont el sem képzelhető iskola nélkül.

Majd a *honvédelem korszerűsítéséről, a katonai kiadások nagyarányú csökkentésének a módjáról* beszélt. Erre vonatkozó programja tele volt újszerű és merész ötletekkel. A hosszú évekre szóló külföldi katonáskodással szemben azt javasolta például; „soroztassék be minden 18 évet betöltött ifjú, de csak egy évre, kivétel nélkül, mert a hadseregnél valami szolgálattételre mindenik alkalmas” — még a testi hibás is. Minthogy pedig „a honvédelem módját minden állampolgárnak ismernie kell”, az elméleti és gyakorlati tudnivalók elsajátítását már az iskoláskorban meg kell kezdeni, oly módon, hogy „a katekizmus és a bibliai történet” tanítására fordított idő csökkentésével párhuzamosan, módot kell teremteni a „haditudományok elemeinek” a gyakoroltatására. Évente két ízben — tavasszal és ősszel — még „hadigyakorlat” tartását is indítványozta.

Legalább ilyen váratlan és bizarr volt az a másik, naiv optimizmusról árulkodó javaslata, hogy tudniillik minden ember kapjon fegyvert. Eddigi evolucionalista szemléletét elvetve, radikális osztályharcos öntudattal állította és hirdette: nem igaz az — „a történelem nem mutat föl példát” —, hogy a fegyvertartás a „hazára veszélyes lenne. *A tanulatlan sokaság saját hazája, tehát önmaga ellen, még nem fordította fegyverét, hanem fordította elnyomói, zsarnokai, vérszopói ellen, kik a népet elnyomták, vérig sarcolták, elviselhetetlen adókkal terhelték, s kiket a népek jó móddal az igazság útjára téríteni nem bírván, kénytelenítették tőlük magukat fegyver által megszabadítani!*” Hogy ez milyen véres leszámoláshoz, mily „borzasztó harchoz” — polgárháborúhoz vezetett volna a súlyos társadalmi-gazdasági problémákkal küszködő, sok gondú hazában a közös hadsereg égisze alatt, nem nehéz belátni.

Az *ésszerű iskolapolitika és honvédelem* kapcsolatával foglalkozott a negyedik kérdés is. Erre Poroszországot állította példaképül, ahol „oly célszerűen vannak az iskolák szervezve, miként Európában sehol”. Itt ugyanis „a gyakorlati életbe vágó tudományokat” részesítik előnyben a vallástannal — katekizmus, bibliai történetek — szemben. A porosz ifjak például tankötelezettségük végére érve már „a földleírást — értsd: térképolvasást — teljesen ismerik; az elfogott porosz katonák táskájában már 1866-ban az osztrákok, újabban a franciák az egész csata színhelyét ábrázoló térképet találtak”, — vagyis azért győznek az egyes ütközetekben — vonta le a végső konklúziót — mert „a francia földet jobban ismerik, mint maguk a franciák”. (A sedani ütközet igazolta is hamarosan Táncsics állítását). Majd a *megyék, városok (törvényhatóságok) célszerű rendezésére, az egyes megyék területének arányosítására* még 1848-ban csinált, de negyedszázad múltán is időszerűnek és hasznosíthatónak hitt térképe és tervezete ismertetésére vállalkozott, minden községben kiosztva néhány példányt belőlük a hallgatók között. Végül az *olvasóegyletekről*, mint a tágabb értelemben vett népművelés egyik igen hasznos, csaknem nélkülözhetetlen eszközéről szó-

lott. Arról az intézményről, amely egyedül segítheti az egyszerű embereket a korszerű ismeretszerzésben és a régebben tanult, feledésbe merülő iskolai tananyag felfrissítésében és aktivizálásában. Már ekkor ugyanazt a célt látta maga előtt, mint amit 6 év múlva a *Ceglédi Vasárnapi Egyesület* tanulni vágyó öregi körében képviselt. Vagyis hogy a tagok az *értő olvasás* tudományát „vigyék a tökélynek lehető legmagasabb fokára”, mert „aki nem tud úgy olvasni, mint azt az értelem megkívánja, az semmit sem tud, és ha mégis tud, nem a maga olvasása, hanem mások előadása, magyarázása után tudja”.

Az olvasóköri gondolat népszerűsítésére talán éppen az az 1868-ban alakult, 18 „politikából kizárt szegényparasztból és kisiparosból” verbuválódott *Oroszázi Olvasó Népkör* adott ötletet és indítékot, amely szervezeti életének erősítése, tevékenységének tudatosítása végett a *Függetlenségi Párt* baloldali politikusaival épített ki eleven kapcsolatot. A kör hamarosan „a népi ellenzék és paraszti politizálás jelentős helyi bázisa lett. Tekintélye hirtelen nőtt, különösen azután, hogy a belügyminiszter — a járási főszolgabíró határozott elutasító javaslata ellenére — 1870-ben, tehát éppen Táncsics körútja idején — alapszabályát jóváhagyta, s működését legalizálta. Első, mindvégig emlékezetes sikerét éppen az ő megválasztásával aratta. Szébb kezdetet nem is remélhetett volna.

A községekről adott helyzetjelentéseket is át-átszötte a politika. A feljegyzésre és megörökítésre méltónak ítelt jelenségeket ugyanis Táncsics nem az utazó, hanem a képviselő szemével nézte és látta; bennük a reá váró kötelezettségeket kereste.

Mindenütt talált valami feljegyezni és elintézni valót. Oroszázi arról értesült, hogy képviselőtársa, „*Erkövy Adolf úr*”, a pécskai kincstári uradalom igazgatója, megsértve az emberi méltóságot, egyszerűen „te”-nek szólítja az „érdemes polgárokat”, mintha „szolgái-cselédei volnának”. Az okosan gazdálkodó, szorgalmas tótkomlóiak azt nehezményezték, hogy a szomszédos orosháziak lenézik őket, mert „a magyar nyelvet kellően még nem beszélik”. Az azonos vallás ötnegyed évszázad alatt sem tudta érzelmileg egymáshoz közel hozni őket, holott erre reális ok is lenne. Az 1863-as legendás éhséggel járó pusztító aszály idején — példamutató módon — egyedül ők nem kértek külső anyagi támogatást a megyében nincstelen szegényeik élelmezésére.

A község lakóival folytatott beszélgetés során jó pedagógiai érzékre és gondolkodásra valló okos érveléssel olyan megközelítést sikerült adnia a közös nyelvismeret és nyelvhasználat ügyének, hogy végül maguk a magyarul értő, de nem beszélő komlóiak fogalmazták meg — még hozzá egyhangúlag — a tézist: az országban használt egyéb nyelvek: német, román, szerb, rutén, magyar stb. közül legcélszerűbb, ha a magyart tanulják meg, „hiszen minyájan Magyarországon lakunk, magyar honpolgárok vagyunk!” Végül nemcsak az elvet tisztázták, hanem a megvalósítás lehetséges formáit és mikéntjét is meghányták-vetették.

A Tótkomlós—Kétegyháza közötti nagy pusztaság közepe táján — a Kacs-pusztai vendégfogadónál — tartott rövid itatási szünet alatt „a kút körül heverésző munkásasszonyokkal eredt szóba” Táncsics, akik közül az egyikről, a sámsoni özvegy *Tassi Sámuelné*től arról értesült, hogy egyszerre „három fia van fegyver alatt”. Mélyen elgondolkozott rajta. „E mértföldekre terjedő puszt-

ták urainak talán egy fiak sem szolgál a katonaságnál” — szötte tovább a logikus gondolatsort, s kötelességként olyan törvény megfogalmazását és elfogadtatását tűzte ki célul, amely az egyenlőség elvére épülve, a „szoros igazság követelményeit” a gyakorlati megvalósítás során is maradéktalanul érvényesíteni képes.

A románok lakta nyomorúságos falucskában: Kétegyházán az embertelen *adóegzekució* — végrehajtás — káros érzelmi következményeiről győződött meg. A „3 forintosapidíj mellett kiküldött adóhivatalnok” nem volt semmi tekintettel arra, hogy a lakosok „a sok esőzés miatt gabonájukat . . . be nem takarhatták, nem nyomtathattak, s következőleg abból nem is pénzelhettek”, hanem a központi rendelkezéseket és előírásokat mindenáron érvényesíteni akarva, olyan kíméletlenül bánt a szegényekkel, mint ahogy egyetlenegy „*Bach, Schmerling* kormány alatti tisztviselő” sem. A kicsinyes és lélektelen ügyintézésről, az élettől elszakadt bürokrata szellemről bizonyosságot szerezve, Táncsics új feladatokat (adókedvezmény, emberséges bánásmód megkövetelése) rögzített noteszébe. Nyomatékosan leszögezte azonban azt is, hogy „a törvényesen kivetett adót” köteles mindenki leróni; olyan körülmények között viszont, mint amilyen ez a mostani is, midőn a termés „elárusításában gátolva vannak”, irányukban „némi tekintettel kellene lenni”.

A fásultság és elhagyatottság szomorú jeleként és árulkodó tüneteként fogta fel és könyvelte el, hogy a község lakói alig-alig törődtek valamit közvetlen környezetükkel. Látogatásakor a falu különösen tágas, széles utcáit mindenütt víz borította. Az utakat szegélyező árkok nem győzték levezetni a sok vizet. „Alig lehet a házakba bejutni, még a községházához is csak kerülve” — rögzítette a siralmas képet. A régebben még mély árkokat alaposan bemosta az eső, s gondozásukkal nem törődött senki. A szomorú látvány érthetően a lakóhelyel szembeni legelemibb kötelességek betartására és tudatosítására készítette.

Kétegyházi és gyulavári útja ezen kívül a választási törvény egyes paragrafusainak az elavultságára és korszerűsítésére figyelmeztette. Ezek a községek nagyon messze estek a választókerület központjától: Orosházától (Kétegyháza hat és fél, Gyulavári nyolc mérföld), ennek következtében választópolgáraik — a vasúthálózat dicséretre méltó bővítése ellenére is — alig-alig éltek jogaikkal. Nem tették ki sem magukat, sem lovaikat az időjárás szeszélyeinek. Ezen töprengve és a helyes megoldást keresve, kristályosodott ki benne a községenkénti szavazás bevezetésének az elve, amelyet azonban a soron következő, 1872-es képviselőválasztáskor még nem lehetett alkalmazni.

A csorvási községházán, ahová a messze lévő indóháztól átázva, gyalog érkezett, nagyon különös, eddig nem tapasztalt hűvös fogadtatásban volt része. Már *Berza Gergely* bíró uram is egykedvű bizalmatlansággal fogadta a „szakálos vén embert”, mintha csak azt mondta volna, „vigyen el az ördög, mit keresel itt, . . . (sehogy sem tudta a fejébe venni, hogy egy országos képviselő ily egyszerűen is megjelenhetik választói között)”, méginkább „az ott lévő jegyző és esküdt urak”, akik — ahogy feljegyzéseiből tudjuk — „egy árva szót sem ejtettek hozzá”. A bíró végül enyhített valamit az előljárásság merev, értelmetlen magatartásán, és megjuhászodott, főként amikor Táncsicsnak a helybeli postamesterrel: *Vangyel Szilárd*dal folytatott beszélgetése révén megbizonyosodott

arról, hogy „nem valami garabonszás diák”, hanem valóban a képviselőjük toppant be hozzájuk.

A nem sok tiszteletről és vendégbarátságról tanúskodó fogadtatás ellenére is talált feljegyzésre érdemes dolgot a községben. Bosszankodva hallgatta, hogy a királyi tanfelügyelő: *Vadász Manó* még sohasem vizitált a község iskolájában, holott „rövid idő előtt is a közel fekvő Apponyi-pusztán mulatott” — tett látogatást. Tüstént ki is alakult benne az elhamarkodott vélemény és állásfoglalás a tanfelügyelői állás megszüntetéséről. A gondolat indítvány formájában később közoktatási reformtervezetbe is belekerült. „Ha minden tanfelügyelő ily hanyagul teljesíti kötelességét — summázta tapasztalatát —, akkor ezen intézmény nem hasznára, de kárára van az országnak . . . hasznosabb volna az államra nézve, ha a tanfelügyelők nagy fizetései a szegényebb sorsú iskolatanítók felsegíllésére fordíthatnák, s egyszersmint felszabadíthatnának a lelkészektől függés alól”.

Miért állítjuk, hogy elhamarkodottan — azaz a kérdés kellő átgondolása nélkül — ítélkezett? Azért, mert a tanfelügyelőségeket „a király 1869. április 24-én kelt elhatározásával” kezdték csak szervezni országszerte. A Békés megyei iskolabizottság alakulására ennek megfelelően például május 26-án került sor. A megye közoktatásának irányítására ekkor kapott megbízást *Vadász Manó*, aki egyúttal Csongrád megye első királyi tanfelügyelője is lett. Vagyis egyszerre két megyét kellett vezetnie. Egy év leforgása alatt tehát jószerevel el sem juthatott minden iskolaegységbe, hiszen egyéb kötelességei is voltak (a megyei iskolabizottságok szervezése és működtetése, a hivatalos adminisztráció ellátása, részvétel különféle tanácskozásokon, szakmai eligazításokon stb.)

A kis határral rendelkező Bánfalva (Gádosor) lakosai, kik szegények voltak, mint a templom egere, pénztelenségük folytán még a legkézenfekvőbb lehetőséggel sem tudtak élni. — *Rudnyánszky* báró pl. „megkínálta őket egy éppen Bánfalva alatt fekvő pusztarésszel, hogy vegyék meg”, helyette azonban inkább a messzebb eső vásárhelyi határban vállaltak eleve előnytelen feltételek mellett „felesművelésre néhány holdnyi földet” (a gabona Vásárhelyre illetve Bánfalvára szállításának a költsége is őket terhelte). Most éppen azon töprengtek *Rajki József* bíróval az élen, miként tudhatnának megszabadulni adósságuktól: az 1863-as inség enyhítésére a kormánytól kölcsön kapott 10.000, a megyétől 3.000 forint” összegtől. Növelte elégedetlenségüket, hogy ezek nagy részét nem is kapták kézhez, minthogy azt „az akkori jegyző zsebelte el, ki emiatt jelenleg is a megyei börtönben ül Gyulán”, s most a teljes összeget a falutól követeli az állam. Olyan méreteket öltött már itt a szegénység, hogy még a tehetősebb gazdák is kénytelenek voltak megválni földjüktől. Erre kell következtetnünk abból a lehangoló adatból, hogy 1872-re már csak 16-an kaptak választójogot a 3 évvel korábbi 45-tel szemben.

Táncsics fájó együttérzéssel nézte a mérhetetlen inséget és nyomort. „Ha ezen szerencsétlen népnek a kormány el nem engedi fentebb említett tartozásait, valamennyien földönfutókká lesznek” — állapította meg keserűen. Nem maradhatott tétlen. „Szent kötelességének” fogadta, hogy mint képviselő minden tőle telhetőt megtesz érdekükben. Igyekszik kieszközölni, hogy a pénzügyminiszter — mint behajthatatlan adósságot — töröltesse a 10 000 forintot.

A szénásiak — Táncsics lelkes, odaadó hívei — hallván, hogy képviselőjük a szomszédos faluban tartózkodik, útnak eredtek, s egész Bánfalváig elébe mentek, „megható jelét adva” ezzel is ragaszkodásuknak. (Többen átkísérték Szentandrásra is!) Ez a pusztaságból alig-alig kiemelkedő apró település ekkor még „oly alanti fokán állott a községi szervezeteknek” — közli Táncsics —, hogy még „rendes bírója sincs, hanem az uraság, helyesebben a gazdatiszti szoktak a lakosok között valakit megbízni a teendőik teljesítésével”. Ők azonban összehasonlíthatatlanul szerencsésebbek és boldogabbak voltak, mint az eladódott bánfalviak. Őket az a fő célkitűzés foglalkoztatta, hogyan tudhatnának az urasággal: *gróf Károlyi Györggyel* olyan végleges egyezsége lépni, amely alapján az eddigi 6–6 évre szóló haszonbérleti szerződést „legalább 40-50 évre szólóval” — válthatnák fel. (Volt ilyen elképzelés Táncsics programjában is). Esetleg — s ez lenne természetesen a jobb megoldás — hogyan tudhatnák örökáron megvásárolni tőle az egész birtoktestet.

A legkellemetlenebb élményekben „Szent-Andráson” volt része, ahol a reakciós klerikális erők nyílt provokációja botrányba fullasztotta beszámolóját. Már az előjelek sem voltak kedvezőek. A jegyző távol volt; a bíró és a „hitesek” — esküdtek — a kunszentmártoni vásárba mentek; a községháza udvarán tartott gyűlés előtt, a tanácsteremben gyülekezve, a kaptatos *Tóth Pál* kötött bele, indignált hangon kérve tőle számon, miért nem emlékezett meg valamelyik fővárosi lapban arról, hogy múlt évi választásakor őt és feleségét a falu végén palacsintával és sörrrel vendégelte meg, s tiszteletükre „fényes nappal kivilágította az ablakot”. Figyelmeztették arra, hogy a kath. lelkész: „*Zay úr*” nagyon haragszik rá, mivel hogy a „papok jószágát el akarja venni”.

Táncsicsot nem befolyásolták a baljós előjelek. Sem a hallott hírek, sem a község vezetőinek távolléte, sem az átélt apró incidens. Nem volt tekintettel hallgatóságának felekezeti összetételére és érzékenységére sem; úgy vélte, sokakat sikerül észokokkal meggyőznie a plébános hívei közül is. Minden olyan kérdésről beszélni akart, amelyet körútjához előre betervezett. Tehát a vallási-akról is.

Eleinte csak enyhébb fokú sértésekkel — nem igaz! hazugság! — és okvetetlenkedő közbeszólásokkal zavarták beszámolója megtartásában. Egyszer abba is hagyta beszédét. Amikor azonban a türelmüket vesztő párthívek befogták és a *tanács tömlőcébe zárták* az izgága botránykeverőt — aki nem volt más, mint *Tóth Pál* uram —, s arra kérték, folytassa mondanivalóját, igen helyesen, nem utasította vissza őket. „Én magam is római katolikus vagyok — kezdte fejtegetését — tehát *nem felekezeti gyűlölségből*, hanem *tisztán meggyőződésből* mondom, . . . , hogy a mi római cath. vallásunkban a sok szertartás, a papság nőtlensége, a főpapság rendkívüli gazdagsága és hatalma Krisztus tanaival ellentétben állnak, hogy míg a papok meg nem nőülnek, a római pápától való függésük meg nem szakad, a kezeikben levő roppant jószágok a közoktatásügyre nem fordítanak stb. stb. a haza fel nem virágozhatik”.

A felvetett kérdések szenvedélyes hangú, indulatos elemzése nagyon felkavarta a hallgatóságnak céltudatosan felingerelt „ájtatos” csoportját. Valóságos hitvita alakult ki. Heves és türelmetlen. Különösen azok a gondolatok háborították fel a vallásos embereket, amelyek a porosz iskolarendszer újszerűségére

s az iskolai vallásos nevelésre — a katekizmus, bibliai történetének tanítására kiszabott idő tetemes csökkentésére, illetve az isten mindenhatóságára vonatkoztak. Ez utóbbiról Táncsics a következő, kicsit nyers megfogalmazású megállapítást tette: „... arról — vagyis az isten „mindenhatóságáról s teremtő működéséről” semmit sem tudunk; „a római pápa, az esztergomi hercegprímás vagy akárki csak annyit tud, mint én vagy a csizmám”. Erre a felbőszült tömeg, a „szent csödör: *Gonda János*” vezetésével nekiesett: „... hogy meri az egész világ szent Atyát, a Pápát megbántani”, s talán több olyan sértést vágott a fejéhez, mint amivel „a Magyar Allam a szabad elvű írókat rágalmazni szokta: bujtogató, zsvány, vén kutya, vén gazembernek nevezvén”. A győzelemittas plébános a községháza kapujában lapult, s a *Gonda* körül elhelyezkedő, „botokkal fel-fegyverzett, fanatizált csoport lecsillapítására egy lépést sem tett”.

A beszámoló szerint végül mégis megérkezett a jegyző. *Duda úr*, az „igen tisztos ősz férfiú”, mellesleg „23 gyermek atya”. Vele, a politikai elvbarát jegyzővel ment át a „község fogatán” Öcsödre, sőt az mindaddig ott is maradt, míg csak Táncsics „el nem indult a pusztapói vasúti állomásra”.

Öcsödön — amint várható volt — szerető emberek nyílt szívű társaságát élvezte. A „hangya szorgalmú, munkás nép” ragaszkodó közössége lelkes örömmel fogadta. Egycsapásra el is oszlott a szentandrászi inzultus kellemetlen hangulata Táncsicsban. Különösen a jegyző: *Győri Imre*, kinek „iránta tanúsított szíves barátsága páratlan a maga nemében”, továbbá az általunk már említett *Gáti Imre* tanító, a demokrata olvasókör „tevékeny mozgatója” vette körül nem mindennapi tisztelettel és figyelmességgel.

Persze, nemcsak a két olvasókörben folyó dicséretes szemléletformáló és értelemfejlesztő tevékenységről folyt a szó, hanem bántó sérelmekről is. *Váradi Antal* és a *Molnár fivérek* itt kérték fel arra, interpelláljon joggalannak tartott, végrehajtással zárult perükben. (Tudjuk, félrevezették!) Mások azt panaszolták el, hogyan él vissza az uraság a regálé-joggal (italmérés, malom, halászat), megcsúfolva az ésszerűséget és az emberi egyenlőség elvét. „Óhajtottam volna, hogy az illető miniszter tanúja leendett (volna) a regálék ellen történt méltó „kifakadásoknak” — írta útinaplójában, s fontos kötelességének ismerte el, hogy mind a sajtóban, mind az országgyűlésen küzdjön a regálé-jog eltörléséért. „ha a 48-ki törvényhozók nem bírván elég eréllyel — elmulaszták valamennyi joggalanságot egy csapással megszüntetni, szüntessük meg mi”. Sürgetőbb feladata aligha lesz az országgyűlésnek. A javaslatot azonban a jobboldalnak kellene beterjeszteni, — írja — „mert ha az ellenzék indítványozza, mindenesetre leszavazzák”.

A közéleti-politikai tapasztalatok és képviselői feladatok rögzítésén kívül Táncsics beszámolója pompás képet ad és jó lehetőséget nyújt a kiegyezéskori Nyugat-Békés megyei rész egyéb sajátosságainak a megismerésére is. Nyitott szemmel járt a kerületben. Erzékenyen reagált a rendkívüli és a rendellenes jelenségekre, nemkülönben a számára szokatlan újszerűségekre. Rövid vázlatképek, egy-két mondatos naplójegyzetek, reflexiók közvetítik az író spontán élményeit. Sokra értékelt a „gazdag megye szép földjét”, és hozzáértő emberként gyönyörködött „termékeny rónáiban”. Szeme előtt megjelent a távoli jövő;

elképzelte, milyenné „varázsoltatik majd át e tájék”, ha majd a nép „az értelem és ipar magasabb fokára fejlődik”.

Megcsodálta a népes mezővárost, Csabát is, és bár nem tartozott választói körzetébe, nem tudta megállni, hogy be ne számoljon a nagy település láttán benne kialakult mesés látomásról. Arról a szinte káprázatos jövőről, amelyet a város mindenekelőtt a vasútnak köszönhet majd. Micsoda óriási változást eredményezett ez máris alig egy évtized alatt! Jövőt fürkésző szép gondolatait érdemes összevetni *Munkácsy Mihálynak* közvetlen Világos utánra utaló sorai-
val. Az 1851 novemberében Miskolcra Csabára került *Munkácsy* így emlékezett vissza gyermekkorá élményeire, az akkori Csabára és arra a hosszú, lehangelő, sivár utazásra, amelyet idejövet még ekhós szekéren tett: „Kocsink megfeneklett az úton. Ló és koci fekete fekete sártengerben úszott, valóságos mocsár közepette. Az utat karók jelezték, amelyeket nagy távolságban lecövekeltek a földre. Ennek az volt a célja, hogy az utasok ne tévedjenek oldalra.

Lassan jutottunk előbbre. A város látképe csodálatba ejtett; hosszú-hosszú utca, egész alacsony, széles házakkal, amelyek szalma fedelei mintha a földből nőttek volna ki. Mind rendjében, sorjában állott . . . A harminchat ezer lakosú várost két hosszú utca vágja keresztbe. A közepén, ahol az utcák metszik egymást, farkasszemet néz a két templom. Köröskörül csend uralkodik, egy lelket sem látni sehol, a házakból kutyák rontanak a szekérre, hangosan megugatják, aztán ismét eltűnnek a kerítések mögött . . . Az utcára csak csizmásan lehetett kilépni, azt is jól a lábhoz kellett szijjazni. Mert ha nem, a csizma ott ragadt a sárban, és a láb belesüllyedt a pocsolóba. Így van ez az egész Alföldön. Kő nincs semerre, a téglák sok pénzbe kerül, az utak ki vannak téve az évszakok és az időjárás kénye-kedvének . . . Télen sártenger, nyáron portenger. Eredeti dolog a gyalogút: a házak előtt két sor párhuzamos palló, egyik a jövőknek, másik a menőknek. De csak a jobb módot jelentő városnegyedben van így, ahol a falu arisztokráciája lakik. Másutt elegendő egy szál palló is. És a pallók mellett a halál leskelődik, különösen az országút felé, ahol félméteres, méteres szélességű árok húzódik végig . . . Mihelyest sötétedni kezdett, lámpásokkal a kezünkben nekiindultunk az útnak; ezt az előljáróság parancsolta meg, hogy lámpa nélkül nem szabad az utcára lépni. Különös kép volt a sok táncoló kis lámpás, ahogy felvillantak a sötétségben. Úgy látszott, mintha maguktól mozognának; aki vitte őket, láthatatlan maradt” — zárta le a pompás képsort az avatott festőként látó *Munkácsy*.

Táncsics, a politikus-író, természetesen nem vizuális élményeket kívánt megörökíteni és papírra vetni. Nem a látottak pontos, eredeti látásra valló regisztrálása foglalkoztatta, hanem az a jövő, amelyet a környék életébe a korlátlan lehetőségek letéteményese: a vasút hoz. Csaba példájából világosan felismerte ezt az egyértelmű, korszakalkotó változást: a felgyorsult élettempót, a csinosodó városképet, a megnövekedett vállalkozókedvet, a gyorsan fejlődő ipart és kereskedelmet. S ezt mind az 1858-ban átadott Szajol—Arad és az 1870 júliusában megnyílt Csaba—Hódmezővásárhely közötti szakaszoknak tulajdoníthatta. Végül ilyen ragyogó jövőt álmódott a városnak: „Itt vágja keresztül egymást hazánknak két leghosszabb vasútja, Pozsonytól az egész országon végig — Pesten, Aradon át Erdély szélén fekvő Brassóig, továbbá Románián végig a

Fekete-tengerig; a másik keletről, szinte Erdélyen, Nagyváradon, Szegeden át Fiuméig, vagyis az Adriai tengerig; oly nyüzsgés, mozgalom van Csabán, miből biztosan következtethetni, hogy Pest után Csaba leend a forgalomnak, közlekedésnek, szóval kereskedésnek legnevezetesebb pontja. Itt minden oda mutat, arról győz meg, hogy Csaba a mezővárosok között az egész országban a legvagyonosabb . . . e rendkívül szorgalmas és józan nép mindennemű hasznos intézeteket állított, csak egyet akarok jólétének bizonyosságául felemlíteni, azt ti., hogy hosszú, szabályos főutcáin téglából készítettett járdákat; nagy vendéglője Fiuméhoz van címezve.”

Az alig két hónapja felavatott új vasútvonaltól is hasonló, ugrásszerű változást várt. „A ki tavasszal, a föld fagya elmúltával járta az utat Csabától Orosházáig — ekkor jött le a múlt évben a választásra —, csak az tudhatja, mily nagy jótétemény a vasút a rónaságon, hol jó országutak építésére kőanyag teljesen hiányzik”. Bizott benne, hogy a 16 000 lelkes „nevezetes és érdemes község”, Orosháza — bár nem csomópont, mint Csaba—gyors fejlődésnek indul, mert „immár a vasúti hálózatban (!) esvén, a könnyű közlekedés ezer meg ezer embert hoz ide”, nem beszélve természetesen a könnyebben elérhető külföldi piac iránti érdeklődés növekedésével együtt járó fokozott teherforgalomról. A könnyű megközelítésre hivatkozva, nem is tartotta szükségesnek, hogy a lüktető életű települést bemutassa. Helyette „más községekről említett fel egyet más, hová vasút nem vezet”. Inkább arról a szokatlan mérvű ragaszkodásról írt, amelyet késő délutáni érkeztekor s egész itt-tartózkodása alatt zavartalanul élvezett. Ez a kedves, őszinte fogadtatás alapozta meg benne azt a boldog érzést, amely végigkísérte egész körútján, s amelynek ekképp adott kifejezést: „Tudom, fejedelmek, hercegek s magas hivatalnokok tettek hosszú körutat, de alig mondottak hozzájuk őszintébb kebelből fakadt *Isten hozottat*, mint amilyennel engem választóim fogadtak”.

Még aznap este beszélt a hirtelen összehívott, mégis szép számú orosházi közönség előtt. Értésülvén hallgatósága korai munkába készülésétől, „fent sorolt eszméit nem mind, hanem annak csak egyikét-másikat . . . fejtette ki . . . bővebben”. Másnap újabb kedves élmény várta. Reggel — amikor „a tanyákra szétoszlott polgártársaktól” a kinnlevők tudomást szereztek megérkezéséről, sokan felkeresték csak azért, hogy szemtől-szembe lássák, és kezét rázzanak vele. Meg is kellett toldania egy teljes nappal a látogatása idejét, annyian akartak elbeszélni vele vagy tanácsot kérni tőle. Voltak, kik arra is megkérték, „szerencsétesse látogatásával” szerény hajlékukat. A tökéletes összhang és bizalom felemelő érzésével hagyta el Orosházát ezzel a lelke mélyéből fakadt, megszívlelendő óhajjal: „Isten, önts e nagy jövőjű község lakosainak keblébe egyetértést, kölcsönös szeretetet, mert szorgalmas munkájuk mellett ez szolgál leginkább boldogságuk alapjául”.

„A jólétnek legbiztonságosabb alapját: a termékeny földet” már 1848—49-ben a megye más részein tett utazásai során is — úgymond — *kéjélvezettel* szemlélte. Most deres fejjel, meggyengült szemmel fokozottabban örült az érzelmileg hozzá nagyon közel került vidék kitarulkozó szépségeinek láttán. Többször is kifejezést adott ennek. „Az ország egyik legboldogabb helységében: Tóth-Komlóson” nemcsak az a látvány ejtette rabul, hogy „a szabályosan épült

s kellő szélességű egyenes és minden oldalról fákkal sűrűn beültetett utcák oly tiszták, mintha ünnepre volnának kiséperve”, hanem az is, hogy ez a harmóniát sugárzó külső szépség erényes emberi tulajdonságokkal is párosul — „tolvajság, részegség nagyon ritkán fordulnak elő”.

Estefelé az egyik jegyző a község fiatal gyümölcsösébe — faiskolájába kalauzolta el, hol „többezer gyümölcs- és nemgyümölcs fát termelnek, s az egész kert vasárnap és ünnepnap a népnek mulatóhelyül szolgál”. Én az országban — írta Táncsics — „sok kertet láttam, de egyet sem olyat, mely áldást hozóbb s egyszersmint annyira gyönyörködtető lenne, mint ez”, s ezt „nem valami kis király vagy gazdag aristocrata alkotta, hanem a nép szorgalma”.

Alaposabb szakmatörténeti kutatást érdemelne, vajon a természet és a gyümölcsészet szeretetére nevelni akaró *Bereczki Máténak*, ki a szabadságharc bukása után *Sármezey Antal* családjánál nevelősködött Kunágotán, s ott 6 holdon kísérleti gyümölcsstelepet, pomológiai törzskertet létesített a fajtabiztos almacesmeték kinemesítésére, volt-e, lehetett-e valamelyes irányító eszmei befolyása a komlói faiskolára. A tévedések elkerülése végett meg kell jegyeznünk, hogy *Bereczki Máté* (1824—1895) csak élete alkonyán, amikor az állam felmondta pártfogójának: *Sármezeynek* a bérletet, kényszerült arra, hogy törzsgyümölcsösét Mezőkovácsházára helyezze át. Itteni, szintén híressé vált faiskolájának a megerősödését már nem is érte meg. Ennélfogva a szenvedélyes komlói kertész, a gyümölcsös „tudományos” felügyelője: *Teplán András* semmiképpen sem vehetett példát a mezőkovácsházi kísérleti telepről. Ha volt egyáltalában kapcsolata *Bereczkivel*, úgy azt annak korábbi, kunágotai korszakához kell kötnünk.

Táncsics nem tudott betelni a népi összefogásnak ezzel a ragyogó példájával. Boldog örömmel állapította meg: „Ha e község semmi hasznos, czélszerű intézkedéssel nem dicsekedhetnék” is, ez a „sétányul szolgáló, nagyszerű gyümölcsös” önmagában tanúskodik arról, hogy Tótkomlós — amelynek „evang. temploma, kivált pedig szép tornya az alföldön ritkítja párját” — valóban „a legjóravalóbb községek egyike”.

Azok az apró, olykor csak félmondatos reflexiók, melyeket a kisebb településekkel kapcsolatban tett, a kedvező összképen semmit sem változtatnak. Nemegyszer csak egy-egy adott pillanat felvillanásai, melyek nem állnak össze teljes képpé. Annyira általánosak, hogy ismertetésükről nyugodt lélekkel lemondhatunk — nem gazdagítják helytörténeti ismereteinket. Egyikét-másikát (Kétegyháza, Nagyszénás) a politikai kapcsolatrendszer ismertetése során különben is hasznosítottuk már.

Táncsics, a képviselő, újszerű, szokatlan jelenség volt a kiegyezés korában. Mint az emberi egyenlőség szilárd híve, nem tartotta magasabb rendűnek magát a jogfosztott millióknál, de kisebbnek sem a vagyonos arisztokratáknál. Egyszerű és természetes maradt mindvégig, magas beosztásában sem vakították el a sikereket. Nem irányították egyéni célok és érdekek, csak a közügy szolgálata. Mandátuma a feladatok és kötelességek sokaságát jelentette számára. Kerülte a pompát; ha úgy hozta a sors, öreg kora ellenére is szívesen járt gyalog, s nem díszes fogaton — így könnyebben megnyilatkoztak előtte a szegény emberek, bátrabban bevatták gondjaikba és vágyaikba. Hitt a gondolat és a humánus

erejében. Tudott hangulatot kelteni önmaga és eszméi iránt, de tudott politikusán érvelni és vitázni is, ha kellett. Országos hírneve, nyílt, egyenes beszéde tiszteletet parancsolt. Mindenki tudta, hogy ami a szíven, az a száján, hogy azt, amit mond, hiszi is — nem akar senkit sem félrevezetni. Jó ismerője volt a kisparaszti életformának és gondolkodásmódnak, s ez a körülmény nemcsak korlátozta, hanem irányította is alakuló kapcsolatait. Nem kereste soha a vagyonosok, a nagy urak társaságát; szívesebben időzött a hozzá hasonló szegények körében — az ő követüknek tartotta magát. Velük egycsapásra szót értett, s azok hittek is benne. Természetes hangvétele, mesterkéeltséget nem ismerő lelki alkata szolgált biztosítéku spontán bizalmukhoz. Itt a választóközéletben legfeljebb csak a nagybirtokosok és az egyházi vezetők látták „a régmúlt . . . idők kísértetének”, kit — mint valami szánnivaló *Don Quijótét* — mogmosolyogtak s talán-talán egy kicsit sajnáltak is elvei és „sanyarú sorsa miatt”. A többség elfogadta politikai tanait, egyetértett reformjavasolataival. A jövődő megvalósításra váró feladatait és célját látták bennük. A híd szerepét töltötte be itt: „48 ösztönös lázongásától az agrárszocialista mozgalmak tudatosabb szándékai felé jelentette a hidat” (*Darvas József*). Az *Orosházi Függetlenségi Népkör* fennmaradt Táncsics-kötetei (megtalálhatók az orosházi Táncsics Mihály gimnázium könyvtárában) is ezt bizonyítják. Nyomtatásban megjelent műveit szinte rongyosra olvasták a népszerű baloldali egyesület művelődni vágyó tagjai. Nem egynek a borítóján látható még ma — a bekötés után — is az egykori árulkodó bejegyzés: olvassátok, okos, igaz írás.

Nincs okunk rá, hogy kételkedjünk *Nagy Dezső: Táncsics Mihály ceglédi Canossája (1876—77)* című tanulmányának igazában, amelynek egyik állításával fentebb vitáztunk. Roppant sokat változott a politikai szemlélet néhány év alatt, s Táncsics, ahogy *Móra* egyik ismert novellája is tükrözi, hamarosan egyedüli élő szimbóluma maradt 48-nak. Már a „közoktatást és köznevelést illető gyökeres reform tárgyában” benyújtott merész indítványát sem merte pártolni senki. Magányos bölény lett a parlamentben, egyedül maradt nézeteivel, teljesen kiszolgáltatva a hatalmas klérus és a nagybirtokosok dühének. Sőt az országgyűlés alatt még a két protestáns felekezet papjait is maga ellen ingerelte „azon követelése által, hogy a papok — bármelyik felekezetbeliek legyenek is — addig, míg a néptől különböző osztályként léteznek, s a polgári törvényszékek alól kivéve, más, egyházi törvények alatt állanak, képviselőkké ne választathassanak, mert ők is többé-kevésbé ámitanak, a mennyiben oly dolgokat állítanak és tanítanak, amiket maguk sem hisznek”.

Erre a sajátos érvelésű gondolatra aztán sorra jelentek meg a papok tiltakozó cikkei. Az ország különböző vidékeiről. Köztük *Szücs Mihály* vésztői lelkésze is, aki *Irányi Dániel* javaslatával egyetértve, utasította vissza a javaslatot. A Kötegyánból Sarkadra meghívott *Osváth Imre* meg egyenesen hálátlansággal vádolta, s elvek helyett, arra az emberbaráti gesztusra emlékeztette, amellyel Világos után néhány hétre szállást és menedéket nyújtott neki felesége erdőgyaraki birtokán. „Köszönet érte, de ezt nem református vallásának kifolyásául gyakorolta, hanem ösztönözte erre az emberszeretet” — vágott vissza Táncsics.

„Magyarázó nyilatkozatának” (megjelent a *Magyar Újság* 1872. február 29-ei számában) túl merev, megcsontosodott álláspontja, persze, több tetszetős ötle-

tet is tartalmazott. Elismerte például, hogy „vannak rendes, humánus papok is minden felekezetben, de ezek inkább kivételek”. A *Józan ész*, továbbá a *Hit, papok, pápák* című műveinek szellemében — sőt ezeket érvelés és igazolásul használva!! — leszögezte azt is, hogy kezdetben, amíg a papság a nép tanítója volt, valóban *elismerésre méltó, áldásos tevékenységet folytatott*. Később azonban a tanítóból pappá vált, s a „kezdeti szeretet és jótékonyosság” gyakorlása egyre kisebb térre szorult. Régóta nem törődnek már az egyenlőség tanával, holott ezt a biblia sem tagadja. Most a papok azért hadakoznak ellene, mert a választói névjegyzékből „kihagyatni javasolta őket”. Az ellen azonban, hogy „a férfi népség 2/3-a ki van zárva belőle”, nem tiltakozik senki közülük.

A sajtó hasábjain lezajlott éles hangú vita érthetően nem kedvezett Táncsics népszerűségének. Mégsem mondhatnánk, hogy kerületében *Győry Vilmos* száraz tényeket felsoroló helyreigazító cikke, a csorvási hüvös fogadtatás és a szentandrási „felbujtogatott” csoport botrányt okozó ármánykodó magatartása ellenére, esetleg az 1871 februárjában benyújtott és a Házban *Jámbor Pál* országgyűlési jegyző által felolvasott reformjavaslatának zajos fogadtatása miatt nagyon megrendült volna választóinak belé helyezett bizalma. A szocialista érzelmű iparosokat és kisparasztokat tömörítő *Orosházi Függetlenségi Népkör* vezetője: *Gintner István* órás, (akit *Csizmadia Sándor* enyhe túlzással az Alföld első szocialistájának titulált; Orosházán valóban ő volt az első, elméletileg is képzett, tudatos szocialista) — ennek ellenére, úgy tűnik, számolt Táncsics esetleges presztízsveszteségével, mert jó politikai érzékkel meghívta 1871. február 26-án kelt levelével Orosházára: tisztelje meg jelenlétével a kör március 15-e tiszteletére rendezendő bálját. „Ez alkalmat adna Tekintetes úrnak becses személye iránti rokonszenvünknek jelét tapasztalhatni. Egyszersmind ügyünk előnyére szolgálna, úgyszintre kellő tapasztalatot nyújthatna a képviselőjelöltség siker- vagy sikertelenségére”.

Nem tudjuk, eleget tett-e Táncsics a *Gintner*-féle meghívásnak. Azt azonban igen, hogy megválasztása előtt tett fogadalmához kötötte magát, számot adott arról, miként sáfárkodott választói bizalmával: hogyan „teljesítette képviselői feladatát 1869—72 között”. Kerülete — legalább is a választók zöme — meg volt elégedve buzgó fáradozásával, amint ezt az alábbi, a *Magyar Újság* 1872 május 19-i számában nyilvánosságra hozott felkérés is alátámasztja:

„Mélyen tisztelt képviselő úr!

Önnek a lefolyt országgyűlés háromévi tartama alatt tanúsított magatartása, működése kiválóan igazolta azt, hogy az orosházi választó-kerület szerencsés lépést tett akkor, midőn Önt képviselőjévé megválasztotta. A képviselőházban ép úgy, mint a sajtóban kifejtett működése, küzdelme nem lepte meg azokat, kik képviselő urat jobban ismerték, mert tudták, hogy szíve utolsó dobbanásáig küzdeni fog a szabadságért, a nép jogai mellett — de meglepett bennünket, kik csak művei és könyveiből tanultuk megismerni.

Tisztelt képviselő úr!

Ön tanított meg bennünket arra, mikép kell a szabadságot kellő mérvben becsülni, mikép kell azért küzdeni, de legkiváltképen volt mester annak megmutatásában, mikép kell a hazát szeretni. De mindezen kívül végtelen sok még az, amit önnek köszönhetünk, ki azon magasra állított bennünket, hol a szabad

magyarnak állani kell. Mindezt azonban méltóan meghálálni nincs elég tehetségünk, és így nem marad más számunkra, mint kérni a mindenhatót, hogy Önt, ki életének minden percét az elnyomott nép, az elhagyott nemzet felszabadítására szentelte, aki elhagyva a családiélet örömeit, életét kockára tévé, küzdött ernyedetlenül az igazságtalanság ellen és harcolt fáradhatatlanul a népek jogai mellett, aki nyílt sisakkal állt meg a küzdőtéren, hogy a nemzet szívébe szánt dőfést öntestével fogja föl — tartsa meg még soká, adjon erőt a mindennek fölött szeretett haza fölvirágozási munkálatának előmozdítására.

T. képviselő úr! Engedje meg végül, hogy jelen iratunkhoz, hogy még azon tiszteletteljes kérésünket is csatolhassuk: méltóztassék azon nép kezéből, mely önhöz lelke egész erejével ragaszkodik, a jövő országgyűlésre a képviselőseget újból elfogadni.

Honfiai üdvözetünk nyilvánítása mellett maradván képviselő urnak Orosházán, április hónapban.”

Táncsics az iránta tanúsított bizalmat megköszönve, „az újból felajánlott jelöltséget elfogadta”.

Új programjának 12 pontja általános politikai feladatokat fogalmazott meg, de úgy, hogy hozzájuk túlnyomórészt kerületének szorító gondjai és törekvései szolgáltatták az „életanyagot”. Vagyis az egyedi, a regionális érdekeket az általános politika síkjára emelte. Nem ámította most sem a választókat. Nem ígért nekik kőutat, iskolákat még csak közpénzen felépítendő új községházakat sem. Mértéktartó maradt. Tisztában volt vele, milyen makacs ellenállásba ütközne, milyen csúfos kudarcot vallhatna velük, ha ezeket ő szorgalmazná. Inkább megmaradt a nagy elvi kérdések szolgálatánál. Ezt bátrabban vállalhatta, értük jót állhatott, mégha olykor-olykor kisebbségben marad is véleményével.

Melyek voltak ezek?

1. A regálék eltörlése (öcsödi tapasztalatok),
2. a telepítvényesek ügyében elfogadott törvényjavaslat továbbfejlesztése (elsősorban Nagyszénás, Bánfalva és Orosháza gondja),
3. a főrendiház eltörlése, de legalább is visszavetési jogának korlátozása (69-es program),
4. a magyar nyelv kötelezővé tétele és terjesztése, ha kell „erkölcsi kötelezővel” is (tótkomlósi és kétegyházi beszélgetése szerint),
5. az ifjúság katonai ismeretekre tanítása az iskolában (v. ö. a porosz iskola-rendszer propagálásával),
6. állandó hadsereg helyett kisebb számú (25 000 fős) zsoldos hadsereg tartása a vagyonosok pénzén (az ekként megtakarított pénzt az adózás enyhítésére kell fordítani; — 69-es program),
7. a vagyontalanoknak-jogtalanoknak ne legyenek kötelezések sem; fiaikat ne vigyék el katonának (Békéssámson!),
8. az országgyűlési képviselőket évente válasszák, titkos szavazással (69-es program továbbfejlesztése),
9. a vagyonos hivatalnokok (kiknek évi 5 000 forinton felüli saját vagyonuk van) ne kapjanak állami fizetést,
10. töröltessék el a papi nőtlenség, oszlassák fel a szerzetesrendeket, államo-

sítsák a főpapi vagyont, s azt közművelődési, nevelési célra hasznosítsa az állam (közoktatási reformtervezet),

11. a papság ne kapjon választójogot (sajtóvita),

12. az uralkodó 10 évenkénti váltással Bécsben, illetve Budán lakjék (69-es program).

Mint látható, új idea szinte nincs is benne. Ismert mind az előző választás téziseiből, illetve Táncsics interpellációiból és reformtervezetéből (az ezekkel kapcsolatos sajtópolémiaikból), leginkább pedig az 1870-es képviselői körút írásos beszámolójából. Meglepő ugyanakkor, hogy hiányzik belőle az általános választójog követelése, holott az eszme nagyon is benne élt a köztudatban. Úgyannyira, hogy a törvénytervezet kidolgozására ez alatt az időszak alatt kapott megbízást egy erre kijelölt bizottság. Mi magyarázhatja, hogy Táncsics, akinek a mindenkire kiterjesztendő választójog kivívása életének egyik célkitűzése volt, most nem tartotta szükségesnek, hogy erről külön is beszéljen?

Az, hogy ez a 48-as szélsőbal párt alapköveteléseként szerepelt, ő pedig ennek elveivel kijelölt programjával, legalábbis az általános választójogot illetően, tökéletesen egyetértett. Könnyű észrevenni, hogy tervezetének a 7. és a 11. pontja is az érte vívott elméleti harc politikai gyertyárát erősítette.

Sok minden belefért ebbe a 12 pontba így is. Jóval több, mint amennyit 3 év alatt meg tudhatott volna valósítani. Azon nem csodálkozhatunk, hogy a kiegyezéssel megindult iparosodásról egyetlen szó sincs. A gyárak túlnyomórészt magánereből (külföldi tőkebeáramlás útján) és nem állami beruházásként épültek, így azok ide telepíttetését nem is nagyon befolyásolhatta. A környék adottságai (nyersanyaglelőhelyek hiánya, az élelmiszer-ipari technológia korabeli fejletlensége stb.) sem kecsgethették sok sikerrel.

„A képviselőválasztás vezetésére kirendelt választmány” eligazító-alakuló gyűlését 1872. május 4-én tartották Gyulán *Jancsovics Pál* alispán elnökletével. Ekkor jelölték ki az orosházi és a gyomai kerületek választói névjegyzékét ellenőrző ún. *ambuláns* (mozgó, járó) összeíró bizottságot. Táncsics kerületében kettőt — Orosháza, illetve Öcsöd székhellyel. Munkájukat május 26-a és június 8-a között kellett elvégezniük. A *Szulimán István* megyei főszámvevő aláírásával ellátott, június 16-án kelt összesítő jelentés szerint a több mint 50 000 lakost számláló orosházi kerület községekben a következőképpen oszlott meg a választójogosultak száma:

Sor- szám	A község neve	Képességi alapja							Követválasz- tók községen- kénti összege
		birtok	kéz- mű- vesség	gyár	keres- kede- lem	jöve- delem	értel- miség	régi jog	
1.	Orosháza	228	77	—	18	127	34	101	585
2.	Kétegyháza	60	11	—	4	1	8	—	84
3.	Kígyós	12	5	—	1	25	—	10	53
4.	Csorvás	31	4	—	2	2	3	—	42
5.	Gyulavári	90	11	—	1	—	4	—	106
6.	Komlós	195	30	—	8	2	12	1	248
7.	Bánfalva	6	4	—	2	—	4	—	16
8.	Sz. András	42	2	—	8	—	8	2	62
9.	Szabad Sz. Tornyá	32	—	—	—	—	2	—	34
10.	Pusztá Sz. Tornyá	2	2	—	—	3	1	—	8
11.	Nagy Szénás	3	4	—	—	—	6	—	13
12.	Öcsöd	120	18	—	8	2	11	1	160
Orosházi választó kerület summázata:		821	168	—	52	162	103	105	1411
Felszólamlás folytán az orosháziak közül töröltetett:		1	—	—	—	5	—	—	6

Nem ismerjük az 1869-es választói névjegyzék hasonló adatait. Bánfalva példájából azonban bátran következtethetünk rá, hogy akkor többen szavazhattak. Minthogy a törlések a vagyoncenzus alapján elsősorban a nincstelenné vált szegényparasztkok számát csökkentették, Táncsics tábora már az induláskor jelentős hátrányba kerülhetett. A választási biztosok és bizottsági tagok figyelmét is csak arra hívták fel nyomtatékosan, hogy

a) „régijogon a lajstromba csak az vétethetik fel, ki ez alapon már szavazott,

b) aki takarékpénztári könyvvel próbálja választói jogát igazolni, köteles kimutatni azt, hogy takarékpénztári könyvecskéje után a múlt évben legalább 105 F. jövedelmet húzott”, s végül hogy

c) „a választási jog gyakorlására állampapírok alapul csak úgy birnak, ha félévi birtoklás s legalább 105 F. jövedelem kétségtelenül kimutattatik, s beigazoltatik, hogy az 1848. V. tc. 2§-ban érintett kellékek nem hiányoznak”.

A választásra jogosultaknak ez a 3 szempont szerinti megrostálása — mint látható — szintén a szegény néposztályt sújtotta. Kinek volt közülük olyan betétje vagy olyan állami papírja, amely után ennyi jövedelmet élvezhetett? Az 1863-as nagy aszály és a következő évek sok elemi csapása — a bánfalviak és kétegyháziak esete is igazolja — nagy méretű pauperizálódáshoz vezetett. Egyre-másra került kalapács alá a szegény- és a kisparasztkok földje. A legérzékenyebb veszteség is ennek következményeként érte Táncsics táborát. A már elkészített és jóváhagyásra ajánlott névjegyzékből ugyanis a megyei központi választóbizottság az utolsó pillanatban vagyontalanság címén 6 egyént törölt.

köztük *Kertész György*-öt, aki ezzel meg is szűnt Táncsics első számú kortese lenni.

Kertész és az általa vezetett népi ellenzék visszaszorítása a helyi és a megyei hatóságok prominens érdeke lett, minthogy Táncsics megválasztása óta a politikailag sokat fejlődő, egységes csoport egyre több jogot vindikált magának a község életében. Nem elégedett meg az evangélikus egyházi vezetés demokratizálásáért és az egyházi adókövetés elvének a módosításáért vívott harccal, a községi közigazgatás tisztaságának az ellenőrzését is saját feladatának érezte. Egyszerre két jegyző ellen — azoknak a provizorium alatti basáskodása és anyagi visszaélései miatt — követelt szigorú vizsgálatot (az egyik jegyzőnek hamarosan távoznia is kellett), majd 945 orosházi lakos aláírásával a főszolgabíró-t vette célba” a legutóbbi előljárósági választás” alkalmával tapasztalt manipuláció miatt.

Jogorvoslást egyenesen a belügyminisztertől kértek, akinek felszólítására *Mikolay István* főszolgabíró sajátos jellegű és hangvételű „igazoló jelentést” terjesztett fel. Mellőzte a dolog „érdemi” részét, s helyette a két népvezér: „a magát népboldogítónak tartó, rajongóként ismert *Kertész György* és *Berke András*” emberi tulajdonságaira hivatkozva javasolta: „Utasíttassék a mivel sem indokolható panaszlevél egyszerűen vissza”. Ez az érv elég is volt mind a megyei uraknak, mind a miniszternek.

Nagyobb súllyal esett latba *Kertész* harmadik próbálkozása. Ez a „volt zsellérségnek az orosházi földhöz való jogát” firtatta, s a *Károlyi* család és az orosházi jobbágyok között a 40-es években lefolytatott úrbéri pör aktáinak a kiadatását sürgette. Hosszú időbe telt, míg megtudta: a fontos aktákat a *Helytartótanács* 1848 januárjában a *Károlyi család ügyészenek*, a Vásárhelyen lakó *Horváth Lászlónak* adta ki (*Ágoston György*ék tehát nem is láthatták)! A pörhatalmasítás egyéb rafinált eszközeivel aztán tovább lassították az ügymenetet. Végül Orosháza képviselőtestülete sem állt *Kertész* oldalára, s arra hivatkozva, hogy a régi pör elévült már, elvetette a beadványt, kijelentvén azonban, hogy az „egyes lakosok törvényes lépéseit nem akadályozza”.

*Kertész*nek ez a sokakat érintő vállalkozása saját választójogának az elbírálása szempontjából jóval nagyobb horderejű volt, mint a többiek, mert az orosházi földfoglалók ellen kiküldött rögtönítélő bíróság elnöke 1848-ban éppen az a *Karassiy István* volt, aki most Táncsics ellenfeleként lépett fel a választáson. A nagy politikai befolyással rendelkező volt alispánnak ennél fogva elsőrendű érdeke fűződött ahhoz, hogy *Kertész* perújrafelvétele (első kérvénye, melyben az akták kiadását kérte, 1872. márciusában futott be a belügyminiszterhez!) meghiúsuljon.

Az öreg Táncsics az erkölcsi-politikai súlyát és befolyását veszített *Kertész*-től függetlenül is nyugodt lélekkel nézett a választás elé. „Mikor elmondtam én is — ti, ellenfele után —, mit mondani szükségesnek láttam, az egész nép viharosan éltetett, és szállásomra kísért. Kitünt, hogy tántoríthatatlanul hozzám tartozik” — állította az *Életpályámban*. Meg is indult erre azonnal a kormány és a *Tisza Kálmán*-féle balközép együttes támogatását élvező ellenjelölt: *Karassiy István* választási gépezete.

Izgalmas és mélyen tanulságos mindaz, amit az ősz író-politikus a választás előzményeiről és lefolyásáról közölt. Meglátatja, mennyit ért az a gróf *Andrássy Gyula* és hét miniszter-társa *báró Eötvös József*, *Horváth Boldizsár*, *gróf Mikó Imre*, *Lónyai Menyhért*, *gróf Festetics György*, *Gorove István* és *báró Wenckheim Béla*) aláírásával ellátott, körlevéllel is megerősített kormányrendelet, amely a választások tisztaságát védte. De megmutatja azt is, hogy a megyei járási hatóságok vezető tisztségviselői, akiknek rendfenntartó munkáját a választás helyére: Orosházára kirendelt katonaság is segítette, mennyire negligáltak főispánjuk: *Tomcsányi József* pártatlan állásfoglalást követelő előírását, különösen ha tisztségviselőtársuk győzelméről volt szó.

Táncsics ekként számolt be a szomorú választásról: „... elővettek minden olyan módot, melyekkel párthíveimet tőlem eltántoríthatták. Hangoosan terjesztették rólam, hogy forradalmat akarok, hogy a földbirtokot akarom felosztani, hogy a vallást akarom felforgatni, hogy a papságot akarom megszüntetni, s mindennek azzal adtak nyomatékot, hogy nagyban készülődtek a választók megvendéglésére; mi közben arról is értesítettek, hogy az ellenpárt a vasút mentén lakó választókat ingyen szállítja a választási központra; értesítettek arról is, hogy a gyulavári választók, kik pedig állítólag kivétel nélkül mindnyájan az én pártomon voltak, nem jöhetnek a választásra, mert községüket súlyos csapások érték, nincs útiköltségük. A község jegyzője: *Szilágyi*, arra figyelmeztetett, hogy érdemes lenne a derék, szerencsétlen választók útiköltségét fődöznöm. Kölcsönvett 100 forintot adtam e célra. Rosszakaróim ezt korteskedésnek, vesztegetésnek mondhatnák, ám legyen véleményük szerint.

A választást megelőző nap népgyűlést kívántam tartani, hogy előtte a gonosz rágalomok ellen, miket ellenem szórtak, erélyesen tiltakozzam, de a szolgabíró Foltini (Justh István főkortese volt 1869-ben! E. L.) nem engedte meg.

A választás előtti délután egész tábor volt: ökröt, juhokat, sertéseket sütöttek; szekereken szállították a szép fehér kenyeret; a bornak bősége volt, tehát a kerületből jött választók, kik előbb engem éltettek, a bőség ölen ütöttek tanyát, s élvezték az ingyen lakomát. Én meg is buktam. A gyulavári bíró nekem a 100 forintot sajnálkozva visszaadta, mert úgymond a községbeli választókat az ellenpárt szállította be vasúton.”

Valójában ők döntötték el a kiélezett küzdelmet, minthogy Táncsics mindössze 50 szavazattal maradt alul az anyagi és politikai lehetőségeket lelkiismeretfurdalás nélkül kihasználó ellenféllel szemben. Az események ismeretében az is kétségtelen, hogy a gyulavári jegyzőnek, *Szilágyinak*, aki a keservesen kivívott „győzelem” után a bíróra ruházta át a kényes feladatot: juttassa vissza Táncsicsnak a kapott 100 forintot, az volt a feladata, hogy a feddhetetlen erkölcsűnek ismert Táncsicsot — ajánlata elfogadtatásával — mint vesztegetőt lejárassa. Nehéz feltételezni másként, hogy a kis falu minden Orosházán megjelent választója — különösen Táncsics szokatlan gesztusa után — egy-két nap alatt megtagadja elveit, s jegyzőjüket is félrevezetve, egyszeriben átálljon az ellenfél táborába.

A választással kapcsolatos sajtómegnyilvánulások is mindvégig Táncsics győzelmét jósolták: *A Hon* 1872. jún. 16-i számában például a békésszentandrási

Zih Károly A pártok állása címmel, nehezményezve bár az ellenzék két pártra szakadását és *Karassiy* fellejtését, derülatoan úgy nyilatkozott: „Táncsicsot mellőzni annyi, mint a hazafiságot, a rendületlen hazaszeretetet büntetni”. A több orosházi levelező írását közlő *Magyar Ujság* pedig a következő gondolatokkal toldotta ezt meg: „Reméljük, hogy sem a renegát (*Greguss Ágost*), sem a Bach-huszár (*Karassiy*) nem fog diadalmaskodni a tántoríthatalan hazafi felett”.

A csata nem egyetlen összecsapáson dőlt el. Az elsők *Karassiy* 420 *Táncsics* 376, a Deák-párti *Greguss* 238 szavazatot kapott. Minthogy abszolút többséget egyiküknek sem sikerült elérnie, a két legtöbb szavazattal rendelkező között pótválasztásra került sor. Ekkor a balközép párt jelöltjére 487, Táncsicsra 437 választó voksolt. Vagyis a második szavazáson 110 fővel keveseb vett részt. Ezek pártjuk és jelöltjük veresége után elhagyták a választás színhelyét.

A rágalomhadjáraton és a hegyen-völgyön lakodalommal összekötött dicstelenn lélekvásárláson, illetve a választói jogosultság társadalmi kategóriák szerinti sajnálatos eltolódásán kívül arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy 1869-ben még a földes parasztok többsége is Táncsics mögé sorakozott fel, mert benne felszabadulásuk következetes képviselőjét — Kossuth harcostársát — tisztelték. Most, programját közelebbről megismerve és a közvéleményt formáló bölcs tótumfaktumok szája szerint félremagyarázva, radikalizmusától többen is visszariadtak, és ott hagyták a zászlót. Lehet, hogy *Kertészék* tekintélyt nem tisztelő harca is közrejátszott ebben?

Táncsics a sikertelen választás ellenére sem gondolt keserű szívvel az orosházira. Érzéseit nem befolyásolta döntő módon a kudarca. Szeretetének okát kutatva, egyet értünk *Darvas Józseffel*, aki szerint azért jelentett számára sokat az orosházi nép, mert „bújdosása és raboskodása után közöttük lelte meg először újra a becsületes tett értelmét . . . az ő lelkesedésük és melléállásuk adta addigi életének igazolását”. Nem tévedett akkor sem, amikor így vélekedett képviselői tevékenységéről: „Betegségtől, viszontagságoktól, öregségtől megtörtén nem tudott már az a nagyszerű harcos lenni, aki évtizedekkel előbb volt; legalább annyi volt benne a magukba tört öregemberek türelmetlen szeszélyességéből, mint a forradalmi lendületből, — de becsülettel, tiszta szándékkal védte a szegény nép érdekeit, s ezzel maradandó nyomokat hagyott a falubeli parasztok további életében”. Persze, szerették az orosháziaiak is, akik szavából és tetteiből *finom ösztön*vel érezték ki az „értük égő tiszta hitet”. A paraszti igazság bátor védelmezőjét látták és tisztelték kezdettől fogva benne.

A balul sikerült választás éppen ezért nem is vethetett véget Táncsics és az orosháziai meghatóan szoros barátságának. A *Függetlenségi Népkör* tagjai tovább is megkülönböztetett figyelemmel kísérték élete folyását, s elsőrendű kötelességüknek tartották, hogy keserves, embertelen sorsán tőlük telhetően enyhítsenek. Szemmel tartották, mikor hová veti a sors; tudtak róla, hol és hogyan él. 1876. november 1-én, amikor *B. Molnár Sámuel* (*Bába Samu*) ceglédi tanyájáról *Sziji Károly* tanító üresen álló belterületi házába költözött családjával, pl. „későn este egy orosházi polgártárs — *Berke András* — kereste fel”, aki velük együtt töltötte — tüzelőjük nem lévén — fűtetlen szobában az éjszakát, *gúnyástul* fekve a szalmára, minthogy *nyoszolyájukat sem ütötték még*

fel. Emlékezetes éjszaka volt ez; „annyira átfáztunk — emlékezett vissza Tán-
csics —, hogy régi idők óta fagyással szenvedő lábomat újra megvette a hideg,
minek most is koldusa vagyok”.

Segítették anyagiakkal is (valószínűleg *Berke* is vitt nekik). Ahogy az Oroshá-
zi Függetlenségi és 48-as Politikai Párt Olvasókör 60 éves történetének króniká-
sa: *Zatykó András* közli 1928-ban, élete végéig minden évben küldtek számára
„tiszteletük és becsületük jeléül” segélyt. „Sőt nemcsak őt, de halála után
özvegyét is igyekeztek gyámolítani”. Az Orosházi Ujság adatai is megerősítik
ezt. 1882. február 5-i száma azt adta tudtul, hogy „Stancsics Mihály elszegényült
s elbetegesedett aggastyán író felsegélésére a *Függetlenségi Kör* kezdeményezése
folytán gyűjtés eszközöltetett, melynek eddigi eredménye 30 forint a beteges
Stancsicsnak el is küldetett. A gyűjtő ívek még ki vannak téve s a kegyes
adományok a kör helyiségében még folyton felvételnek”. Szűk két hónappal
később pedig arról számolt be, hogy „*Baranyai Mihály* úr, az *orosházi iparos-
ifjúsági egyesület* egyik buzgó tisztviselője Táncsics Mihály elaggott jeles hazánkfia
részére 4 frt. 25 krt tegnapelőtt fel is küldetett Budapestre a *Függetlenség*
szerkesztőségéhez, illetékes helyre leendő átadás végett”.

1883 áprilisában ismét a *Függetlenségi Olvasó Népkörről* olvassuk, hogy
születésnapján az alábbi, tiszteletről tanúskodó levél kíséretében küldött számá-
ra 10 forintot: „Mélyen tisztelt nagy hazafi! el nem mulaszthatjuk, hogy 86-ik
(84 éves volt ekkor EL.) évének betöltése alkalmakor szerencsekívánatunk
becses tudomására ne hozzuk; az *orosházi függetlenségi olvasó népkör* nevében
vegye legszívélyesebb üdvözlötünket, kívánva, hogy éljen a kor legvégső határa-
ig, mert nekünk nagy szükségünk van önre, hogy életének magasztosságából
megtanuljuk a hazát úgy szeretni, mint azt ön egész életében szerette, hogy az
ön szenvedéseinek hosszú láncolatából erőt és kitartást merítve, eszméinkért
mindenkor bátran és rendületlenül harcoljunk, nem rettenve vissza az üldözte-
tés, a gúny, még a haláltól sem, hogy a szabadság, egyenlőség és testvériség, e
szent háromság, melynek bátor, kitartó hirdetője és terjesztője volt, és csakis a
test természeti erőinek meggyengülése bírhatta terjesztésétől visszalépni, hogy
ez eszmék megvalósulva legyenek, hogy életének végperceiben elmondhassa,
nyugodtan halok meg, mert az emberiség megváltó eszméi diadalra jutottak. Itt
küldünk a kör összes tagjainak elhatározása folytán 10 frt-ot, azaz tíz forintot
születésnapjára ajándékkul. Ne vegye rossz néven szerény küldeményünket.

Az *Orosházi Függetlenségi Olvasó Népkör* megbízásából maradunk hazafiúi
üdvözléssel az Elnökség”.

Böloni György a *Hallja kend Táncsics*-ban éles logikával, igen szellemesen
abban jelölte meg Táncsics politikai kudarcának okát s vele együtt emberi
tragédiáját, hogy „koloncként hordta magával régi problémáit, melyek — ha
lényegükben szabadító eszmékből születtek is — nem alkalmazkodtak már a
korhoz”: nem tudta „átültetni őket a változott időkbe, az új viszonyok közé”.
Ez a sajátos fáziseltolódás azonban csak a gyors iparosodásnak indult főváros
szempontjából igaz. A vidék politikai tudata lassabban fejlődött. A probléma-
érzékenységét elvesztő öreg politikus érdeklődési köre — kár tagadni — való-
ban leszűkülte. Érzékelőképesége elvesztette hajdani rugalmasságát, s nem vett
tudomást még olyan fontos világpolitikai eseményről sem — az *Életpályámból*

sem következethetünk másra —, mint amilyen a *Párizsi Kommün* volt. A mi hagyományokhoz ragaszkodó, dél-alföldi népünk azonban a „koloncként” hurcolt 48-as eszméket még a 70-es évek elején is szentírásként tisztelte, hitet és reményt merített belőlük. Ez indította útnak az agrárproletároknak azt a *Gintner* vezette baloldali csoportját is, amelynek vezérkara a *48-as Függetlenségi Pártból* kiszakadva, 1890. május 26-án 630 taggal megalakította az alapszabálya szerint kizárólagosan „a közműveltség emelésére” vállalkozó *Orosházi Munkáskört—Munkásegyletet*.

Nem a régi szemlélet síkján megrekedt eszmék korszerűtlensége buktatta meg tehát Orosházán Tánicsics Mihályt. Az ő elvei még ezzel a *Böloni* által jogosan emlegetett tehetéttel is haladóbbak voltak, mint ellenfeleié. Közelebb álltak a szegényparasztok, a kis- és középbirtokosok észéhez és szívéhez, akár a Deák-párt, akár a balközép választási programját nézzük is. Az információ-áramlás korabeli lassúsága, az újságok kis példányszáma miatt nehezen tudott a főváros politikai fejlődésével lépést tartani a vidék — lassabban alakult hát a politikai tudat is. Itt még a századforduló után is *Kossuth* volt a tömeg vezércsillaga a maga eszményi 48-asságával. Neve szent volt. Talán ez magyarázza, hogy a *Függetlenségi Kör* 1914-ben hivatalosan is képviselte magát fia: *Ferenc* temetésén, akit pedig *Ady* egyszerűen „trotlli”-nak mondott egy cikkében, máshol meg azt róttá fel bűnéül — ebben volt is igazság —, hogy büntetlenül járhatja le a politikában apja elveit.

Arról, hogy az *Orosházi Függetlenségi Népkör* képviseltette-e magát Tánicsics temetésén, nincs tudomásunk. *Zatykó* sem említi. Ha nem, úgy megkésve értesülhettek haláláról, hiszen 1892-ben még az *Irányi Dániel* végtisztességén is ott voltak, holott vele megközelítőleg sem építettek ki hasonló szintű és mélységű viszonyt. Az *Orosházi Újság* verssel (*Kádár Imre: Tánicsics Mihály halálára*) és szép nekrológgal búcsúztatta.

Utóélete sem volt csendes. Pártállásuk és osztályhelyzetük szerint felemásan ítélték meg az emberek. Neve és egyénisége különösen a képviselőválasztások idején került reflektorfénybe. Ilyenkor a baloldali jelöltek az ő felejthetetlen diadalára is hivatkoztak, amikor harcba indultak. Reá és 1869-es választási győzelmére emlékeztetve edzették választóik harcos ellenzékiességét és elszántságát. Ennek folytán a kormánypárt delegált képviselőinek is hadakozniuk kellett vele és tekintélye ellen.

A létszámát tekintve a századfordulón erőteljes gyarapodásnak indult *Függetlenségi és 48-as Politikai Párt* tagsága mindvégig tisztelettel gondolt reá. A község újratelepülésének 150 éves évfordulóján székházának díszítésére *Bathány Lajos*, *Petőfi*, *Bem*, a nápolyi királyságot megbuktató legendás hírű vezér: *Garibaldi*, a sedani katasztrófa után *III. Napoleon* trónfosztását és a francia köztársaság kikiáltását indítványozó *Gambetta*, meg a szolnoki csata, az aradi 13 vértanú és egy *Kossuth*-képpel (a közismert *Kossuth búcsúja a hazától*) együtt az ő arcképét is megvásárolta a kör; 1903-ban pedig elérte, hogy indítványa nyomán Orosháza egyik legszebb utcáját róla, „a 48-as eszmék tántoríthatatlan harcosáról” nevezték el.

1897-ben a fővárosi lapok arról adtak hírt, hogy „Orosházán a kisiparosok és munkások gyűjtést indítottak Tánicsics Mihálynak emlékoszlopára”. Tudni

vélték azt is, hogy „a márványból faragott oszlopon körülbelül másfél méteres magasságra helyezik el a munkás-költő életnagyságú szobrát. A szoborművet a község főterén állítják föl, s költségeire 3 000 frt-ot irányoztak elő.” A hír aligha volt több ízetlen tréfánál, jobb esetben hirtelen támadt ötletnél, hiszen a helyi sajtó semmit sem tudott az egész „mozgalomról”. Később sem beszéltek róla.

Amint mondtuk, a képviselőválasztások idején a nagyhangú kortesek és a szenzációt hajhászó helyi lapok feltűnően gyakran emlegették a nevét. Főként, ha az ellenfél neves politikust léptetett föl a kerületben. Ilyenkor mindig a kormánypárt céltáblája lett. 1926-ban például több ízben is belekötött az egyik kormánypárti kortes az *Orosházi Ujság* hasábjain, így akarván szavazókat nyerni jelöltje: *Csizmadia András* számára: „Volt már Orosházának mindenfajta képviselője, Táncsics szélsőbali, *Gróf Zay*, a se hideg—se meleg kormánypárti, *Csizmadia Sándor* szocialista — s hogy tarkább legyen a bokréta, s hogy nevéssen rajtunk az egész ország — községünk és hazánk ellenségei válasszák meg most *Nagy Vincét, a hazaáruló Károlyi Mihály volt belügyminiszterét*. Ha ez a szégyenletes eset megrtörténne, akkor Orosháza népe örökre levizsgázott a hazafiasságból”. Majd egy héttel később (december 2-án) továbbszöve a gondolatsort, óva intette a választókat, legyenek tekintettel községük jó nevére és tekintélyére is: „Néhány cikluson át már volt okuk az orosházaiaknak szégyenkezni az egész ország előtt: Táncsics Mihály alatt, s később, a közelmúltban *Csizmadia Sándor* szocialista képviselő idejében; tehát elég volt az ilyen honatyákból”.

Az 1931-es jelölőgyűlés után közvetlenül egy magát meg nem nevező helyi potentát szájalmasan kisszerű, tárgyi tévedésektől sem mentes, rosszindulatú cikkel akarta besározni emlékét. A „*Hogyan jelölték Táncsics Mihályt*” címmel publikált, bántóan fennhéjázó visszaemlékezés öreg és rátarti gögös írója — céljának megfelelően kavart össze valóságot és mendemondát, nem ügyelve a legegységibb időbeliségre sem. Gúnyt űzött Táncsics szegénységéből és betegségéből, így jelenítve meg a *Függetlenségi Kör* 3 vezető tagja: *Czikora György, Kertész György* és *Srankó János* segítségével az asztalra lépő félig vak embert: Miután a programbeszédet felolvasó egyén (ti. *Sassy Árpád*) befejezte, „mintha a földből nőtt volna, ott termett egy kis igénytelen alak, rossz csizmákban, 15—20 éves, nem rászabott nagy férfikabátban, melyről a gombok hiányoztak, ütöttvert, gyűrött, magastetejű kemény kalappal a fején, szemei pedig egy nagy fehér kendővel volt bekötve”. Majd félremagyarázta a tömeget „erősen túlszívó kis öregnek” a *kincstári és koronai jószágok* felosztásáról vallott elvét (30—40—50 éves bérleti szerződés; örökáron való megvásárlási jog), eltúlozta és erősen megmásította a választóktól kapott ajándékokat s magát az ajándékozás tényét, azt hirdetve: *Táncsicsné* kunyeráló leveleire indultak útnak „a szalonnával, tarhonyával, pogácsával, levágott libával, cipóval, a hideg idő beálltával hurkával, kenyérral, kolbásszal, fehérpecsenyével, oldalassal, babbal, lencsével, szóval mindenféle ételmiszterrel” tömött csomagok; végül megvakulásának körülményeiről szólt, azt állítván, hogy „mint tudjuk, a szabadságharc kitörésekor a lelkes fiatalság szabadította ki, de szegény *akkorra már teljesen megvakult a sötét*

börtönben”. Hihetetlen, hogy még 1931-ben sem akart tudni a jól értesült cikkíró semmit *Ferenc József* sötét börtöneiről és Táncsics későbbi lefogásáról.

Méltó megbecsülését a felszabadulás hozta el. Kultuszának hű ápolója az az államosított (volt evangélikus) gimnázium lett, amely 1948-ban vette fel az ő nevét. Ennek Táncsics utcai impozáns új épületében kapott helyet az 1947-ben várossá lett Orosháza tanácsa által meghirdetett szoborpályázat díjnyertes alkotása: *Marton László* bronzból készült műve. Itt leplezték le 1955-ben a város szülöttének, *Rajki József* szobrászművésznek róla készített műkö mellszobrát is. 1969-ben pedig Orosháza felszabadulásának negyedszázados ünnepére *Antal Károly* szobrát állították fel az iskola előtti parkban. Azóta 3 értékes alkotás emlékeztet rá Orosházán. 1954-ben a Munkácsy-díjas festőművész *Kerti Károlyt* ihlette meg Táncsics orosházi képviselőválasztásának a témája, és festett jól sikerült képet a választóival való első találkozásáról. A gimnázium 40. és 50. évfordulóján ketten is tisztelegtek előtte bronz, illetve terrakotta emléklakettjükkel: *Paál István* és *Kacsó Péter*. Mindannyian a felismert társadalmi igazságok elvhű harcosát, a szegények védelmezőjét és bátor szószólóját becsülték meg benne. Azt az embert, aki „mindazt, mit hirdetett valaha, lelke legmélyebb meggyőződéséből meríté, s tanainak nemcsak prófétája, de mártírja is volt”. Azt a rettenthetetlen politikust, aki sohasem beszélt kiállott szenvedéseiről, aki nem hátra, hanem mindig előre tekintett, s „úgy küzdött szocialista elveiért, hogy személyesen nem bántott senkit”. Halála előtt egy évvel jellemezte így a vele egy párton, egy nézeten sohasem álló *Eötvös Károly*, leszögezve azt is, hogy „jókedve arany, szívének heve, ifjúsága, honszerelme törhetelen (volt), mint a gyémánt”. A szocialista eszmék orosházi szálláscsinálóját, akiről *Kossuth* temető papja, a képviselő utód: *Veres József* mondta: Akár érdem, akár bűn a szocializmus, a mi kerületünkben elvitathatatlanul Táncsicsé” az úttörés dicsősége. A szabadságeszme szimbóluma előtt tisztelegtek, akihez *Petőfi* verset írt, míg *Kossuth*hoz nem, s akit *Ady Endre* mindnyájunk „kora lelkének” tartott.